

ДУХОВНА ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ОСВІТЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Матеріали

Всеукраїнського круглого столу

ДИСПИНА

м. Луцьк

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ освітньої та інноваційної діяльності ВППО
Лабораторія волинезнавства ВППО
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ДУХОВНА ТА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

*Матеріали
Всеукраїнського круглого столу*

17 листопада 2022 року

Луцьк – 2022

УДК 37.013:373:378

Д-85

Духовна та культурна спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи : матеріали Всеукр. круглого столу (17 листопада 2022 р., м. Луцьк) / упоряд. : О. Й. Дем'янюк, А. М. Силюк. Луцьк : Волинський ІППО, 2022. 220 с.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 6 від 15 грудня 2022 р.)*

Редакційна колегія:

Олешко П. С., кандидат історичних наук, професор, директор Волинського ІППО;

Бондаренко Г. В., кандидат історичних наук, професор Волинського національного університету імені Лесі Українки, член-кореспондент Української академії історичних наук, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслужений працівник народної освіти України;

Дем'янюк О. Й., доктор історичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної діяльності Волинського ІППО;

Поліщук Н. А., завідувач відділу освітньої та інноваційної діяльності Волинського ІППО;

Силюк А. М., методист відділу освітньої та інноваційної діяльності Волинського ІППО, заслужений працівник культури України

Упорядники:

Дем'янюк О. Й., доктор історичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної діяльності Волинського ІППО;

Силюк А. М., методист відділу освітньої та інноваційної діяльності Волинського ІППО.

Матеріали відтворено з авторських оригіналів, в авторській редакції.

Зміст

	Вступне слово	5
АТАМАНЕНКО Алла	Закордонне українство в зовнішньополітичній стратегії України: нормативно-правова база	7
АТАМАНЕНКО Алла, МАРТИНЮК Назар	Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара Національного університету «Острозька академія»: до 20-ліття створення	14
БОНДАРЕНКО Геннадій	Співпраця ВНУ імені Лесі Українки і краєзнавців з діаспорою та Інститутом Дослідів Волині і Товариством «Волинь» в галузі освіти і науки	25
БУЛИГА Олександр	Вінніпегське видання митрополита Іларіона присвячене Почаївській лаврі	28
ГЕЛІЧ Катерина	Ідея української держави у працях Івана Пулюя	35
ГОРДА Оксана, ТРУМКО Оксана	Діаспора для України в умовах повномасштабної війни: літопис МІОКу	41
ДЕМ'ЯНЮК Олександр	Історія української революції (1917–1921) в працях дослідників з української діаспори	45
ДЕНИСЮК Наталія	Наукова спадщина В. Кубійовича як джерело вивчення соціально-економічної географії у школі	51
ДИБА Алла	«Тепер розглянемо докладніше всі ці нові матеріяли і факти...»: Петро Одарченко – дослідник Лесі Українки	59
ДУЖИК Іванна	Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького в дослідженнях Івана Огієнка	73
КОСТЮК Степан	Уродженці Тернопільщини – єпископи-просвітяни української діаспори: фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею ...	77
КОЦЬ Любов	Архівна закордонна Україніка у фондах Державного архіву Волинської області	79
МАЙДАНЕЦЬ Іраїда	Духовна спадщина митрополита Іларіона (Івана Огієнка) у бібліотеці Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря	87
МАРТИНЮК Назар	Наукова та освітня дипломатія СКУ як фактор популяризації українознавства в світі	90



МАЦЮК Катерина	Княгиня української духовності: особистість і творчість Оксани Лятуринської	96
ПАВЛІК Валентина	Ідеї національно-патріотичного виховання у педагогічній спадщині Івана Огієнка	110
ПАНАСЮК Олена	Діяльність Уласа Самчука в Чехословаччині та Канаді	119
ПЯВЧУК Ілля	Розбудова освітньої інфраструктури українською еміграцією в Німеччині в епоху Ді-Пі (на прикладі табору «Орлик» в Берхтесгадені)	126
РИБАЧОК Ірина	Формування мережі українських жіночих організацій в Європі після Другої світової війни	129
РИПИЧ Дмитро	Популяризація О. Цинкаловського шляхом проведення заходів туристсько-краєзнавчого спрямування у навчальних закладах ...	137
РОМАНОВ Сергій	Юрій Косач – бунтівник, авантюрист, провокатор, невдаха. Роздуми про бентежну особистість бентежної доби	142
СИЛЮК Анатолій	Товариство волинян «Волинь» в Німеччині: становлення, діяльність, спадщина (за матеріалами Волинського краєзнавчого музею)	153
СИЛЮК Анатолій	Максим Бойко – засновник волинезнавчої бібліографії в діаспорі ...	169
СТОЛЬНИЦЬКА Мирослава	Фактор О. Цинкаловського у розвитку освітнього простору Володимирської гімназії	174
ТЕЛЕГУЗ Андрій, ТЕЛЕГУЗ Ірина	Інтелектуальна спадщина українських емігрантів: збереження пам'яті та інтеграція в освітньому процесі	192
ТИТАРЕНКО Наталія	Дослідження та популяризація діяльності представників української діаспори як один із напрямів музейної педагогіки (на прикладі вихідців із Маневиччини)	198
ТОКАРСЬКА Анастасія	Освітня діяльність української діаспори в контексті публічної дипломатії	202
ФУЛЬМЕС Владислав	Українська Автокефальна Православна Церква в Німеччині у ХХ столітті: церковно-культурна і громадська діяльність її ієрархів та духовенства	206



Вступне слово

Російська повномасштабна агресія та російсько-українська війна, яку з 2014 року веде Україна за свою незалежність і територіальну цілісність, суверенітет та гуманістичні цінності, особливо загострили проблему наповнення інформаційного простору україноцентричним змістом, де освіта і культура виступають вагомими чинниками формування сучасних світоглядних орієнтирів в українському суспільстві. В цьому контексті Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти було організовано Всеукраїнський круглий стіл, на якому розглянули практичне використання в освітньому процесі сучасної школи потенціалу духовної та культурної спадщини світового українства, його роль у становленні української державності та сучасному протистоянні російській агресії.

В ХХ столітті значна частина національно свідомих українців, позбавлена власної державності, була змушена жити на території інших суміжних держав, а військово-політичні діячі, частина інтелектуалів та митців змушені були емігрувати й розселитися в різних країнах світу, створивши в екзилі українські урядові і громадсько-культурні організації і впродовж 1921–1992 років репрезентували Україну в світі. В умовах багатоетнічного оточення вони зберігали і зберігають у своєму середовищі українську мову, народні звичаї, культурні, мистецькі, побутові традиції, зрештою свою національну самобутність. Зарубіжні українці внесли вагомий вклад у загальний розвиток культури, науки, мистецтва, літератури як українського народу, так і народів країн свого поселення. Українське населення у Східній Європі, кожна етнічна група на Заході є джерелами знань про Україну у цих державах.

В роки незалежності України, зростання національної самосвідомості, відновлення історичної пам'яті, загального національного відродження помітно зріс інтерес науковців, освітян, широкої громадськості до історії, сучасного життя закордонних українців, їх суспільної діяльності, надбань у галузі економіки, науки, культури, мистецтва, літератури, освіти. За словами Івана Драча, виголошеними на I-му Всесвітньому форумі українців у 1992 р.,



«молодій українській державі потрібна уся ця діаспора, і ця держава потрібна усій діаспорі».

Праці видатних українських істориків, які змушені були працювати за межами України, мають не лише беззаперечну історичну цінність, але й зберігають своє наукове значення. Українська діаспора в Європі, Америці і Австралії в ХХ ст. активно працювала над пропагуванням та відстоюванням українських національних інтересів, поширенням ідеї самостійності України як головної складової та запоруки безпеки Європи. Завдяки їм українська історіографія включена в світову історичну науку як рівний партнер, а український історичний процес розглядається як нерозривна частина світового історичного процесу. Значне місце у працях науковців-емігрантів займало висвітлення історичної правди у питаннях україно-російських відносин та підтвердження незаконних фактів загарбницької політики країни-агресора щодо України.

Зарубіжні українці і сьогодні активно любують інтереси України в середовищі політичних еліт інших країн, залучають свій потенціал в контексті відновлення миру і територіальної цілісності держави, посилення політичного та санкційного тиску на російську державу-агресора, просування позитивного іміджу України за кордоном, розвиток економічної співпраці та залучення інвестицій і технологій, активно провадять волонтерську роботу, організовують гуманітарну допомогу Збройним Силам України, опікуються українськими біженцями та особами, що одержали право прихисту в їх країнах.

Потужний «інтелектуальний, духовний та фізичний потенціал нації» та розбудови української держави, створений протягом тривалого часу діяльності світового українства, потребує всебічного вивчення, поширення і використання в освітній практиці сучасної української школи, вихованні майбутнього України. Пропонований збірник статей та тез стане в пригоді науковцям, освітнім та педагогічним працівникам.

Редколегія



УДК 94(477).15:327

Алла АТАМАНЕНКО,

*доктор історичних наук, професор, директор НДЦ «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара»,
Національний університет «Острозька академія», м. Острозь*

Закордонне українство в зовнішньополітичній стратегії України: нормативно-правова база

Авторкою зроблено спробу з'ясувати еволюцію розуміння ролі публічної/громадської дипломатії закордонного українства, відображену в нормативно-правових документах. В сучасному світі діаспори відіграють помітну роль у просуванні інтересів країни походження та її розвитку завдяки координації зусиль діаспори та держави. Закордонне українство є об'єктом політики України, а також недержавним суб'єктом міжнародних відносин.

Ключові слова: *закордонне українство, публічна дипломатія діаспор, зовнішньополітична стратегія, інтереси держави.*

Дослідження діаспор сьогодні є одним із провідних наукових напрямів у світі, який передбачає, серед іншого, вивчення їх взаємовідносин з країнами походження, взаємодії держави з діаспорою у складні періоди її історії. В умовах повномасштабної агресії проти України питання взаємодії з закордонним українством набуває все більшого значення, бо її реалізація дозволяє досягати цілей, що стоять перед державою.

Зовнішня політика є складовою загальної політики держави. Вона є основою взаємодії держави з іншими країнами, що забезпечує досягнення політичних, економічних, соціокультурних цілей. Зовнішня політика держави має мати визначену стратегію як специфічний план дій держави на міжнародній арені [1, с. 34]. Одним із зовнішньополітичних стратегічних пріоритетів держав є творення їх позитивного образу. В «Стратегії зовнішньополітичної діяльності України», прийнятій у 2021 р., наголошується на тому, що використання «м'якої сили» через засоби публічної дипломатії сприятиме формуванню позитивного іміджу держави для налагодження нових політичних зв'язків, розвитку торговельно-економічного партнерства, поширення достовірної інформації про розвиток та досягнення України» [13].



Про використання у зовнішній політиці м'якої сили, складовою частиною якої є діаспори, часто йдеться і в сучасній науці. Інтегровані у економічний, соціальний, культурний простір приймаючих країн, громадські організації діаспори та їх члени спроможні сприяти встановленню глибшої та тіснішої співпраці держави походження з країнами-реципієнтами [6, с. 49]. Наявність діаспорних комунікативних мереж робить таку співпрацю взаємопов'язаною, транснаціональною, включаючи в цю взаємодію і країну походження. В залежності від етнополітики приймаючих країн, будучи визнаними в країнах поселення етнічними/національними меншинами, діаспори спроможні впливати на внутрішню і зовнішню політику держав. Вони спроможні допомагати країнам походження економічно, а також бути ретрансляторами демократичних та ліберальних (і не лише) цінностей. Водночас, діаспори можуть втручатись у внутрішньополітичні проблеми країн походження зокрема через фінансування тероризму чи підтримку певних політичних сил, хоча цей вплив є відносним і не часто завершується успішно. Вони можуть підтримувати боротьбу батьківщини проти сусідніх держав або намагатися сприяти здобуттю незалежності [2, с. 13]. Про важливість співпраці з власними діаспорами сьогодні говорять дослідники і політики різних країн [3].

Дослідники наголошують на основних напрямках, які є проявом підтримки діаспорою держави у боротьбі з агресором: адвокація та лобіювання інтересів держави в країнах поселення, петиції, агітація, фінансова підтримка збройних сил, приєднання до армії тощо [6, с. 49]. Закордонне українство в умовах війни виконує всі зазначені вище дії, до яких ще можна додати організацію та проведення масових акцій в підтримку України, публікації в пресі, опіку над біженцями, волонтерство для України в гуманітарній та військовій сферах тощо. Про зв'язок мобілізації закордонного українства з початком гібридної агресії 2014 року свідчить те, що значна частина громадських організацій була створена й офіційно оформлена нашими експатріантами саме в той час. Сьогодні ми спостерігаємо різнопланові прояви публічної дипломатії українців за кордоном, що частково реалізується як у співпраці з закордонними дипломатичними установами України, так без такої взаємодії.

В ряді країн світу сьогодні питання співпраці з власними діаспорами зафіксовано документально, що визначає головні напрями взаємодії. Так, в Угорщині спостерігаємо етнічне розуміння угорської нації, до якої



зараховуються і угорці діаспори, що відображено в Конституції Угорщини. Угорським урядом створено низку державних установ для підтримки угорських організацій в сусідніх країнах [4]. В Ірландії, яка має численну діаспору, у 2020 р. прийнято стратегію співпраці з діаспорою [5]. Щоправда, в ній прописано різноманітні форми залучення діаспори, включно з представниками третього, четвертого і наступних поколінь до взаємодії з країною походження предків, йдеться про збереження ідентичності та культурних цінностей, але не звертається безпосередня увага на можливості закордонних ірландців поширювати знання про Ірландію в світі. Головним у цій стратегії є привернення уваги ірландців світу до країни предків та взаємодія з ними як з потужним ресурсом розбудови держави. Активно працюють зі своїми діаспорами на основі прийнятих документів Вірменія та Ізраїль.

Для співпраці із закордонним українством Україна має розбудовану інституційну структуру та законодавство. Водночас, взаємодія із організаціями закордонного українства в контексті участі останнього в публічній/громадській дипломатії потребує аналізу. Питання співпраці із закордонними українцями включається і до концептуальних та стратегічних зовнішньополітичних документів держави, тому **метою** дослідження буде розгляд процесу формування нормативно-правової основи співпраці України зі світовим українством та визначення ролі світового українства у документах, що визначають зовнішньополітичні пріоритети України з ціллю підсилення зовнішньої політики держави в контексті досягнення національних інтересів, в т.ч. через формування позитивного образу нашої держави, а в умовах російської агресії – впливу на громадську думку, уряди і парламенти держав перебування. Нас цікавитиме не скільки опіка держави закордонними українцями, скільки взаємовідносини, які будуть передбачати або координувати вплив на громадськість та еліти інших країн, котрий можна означити вже класичними формулами взаємодії: держава – людина, людина – людина і, що іноді додають дослідники останнім часом: людина – держава. Ці формули взаємодії відносять до публічної дипломатії.

Згадка про закордонних українців є в Конституції України. Так, стаття 12 говорить, що Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави. У 2004 р. було прийнято Закон України «Про правовий статус закордонних українців», до якого було внесено зміни (включно зі зміною назви – «Закон про закордонних українців») у 2012 р. [7], в якому питання співпраці знову



ж розглядалось з точки зору сприяння збереження національної ідентичності та задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України.

Важливе значення для розуміння бачення організації співпраці із закордонними українцями в контексті їх залучення до створення позитивного образу України має прийнята у 2006 р. «Національна концепція співпраці із закордонними українцями», яка містила основні засади державної політики щодо закордонних українців, в т.ч. й про розвиток та ефективне використання «інтелектуального, духовного та фізичного потенціалу нації», а також підвищення «позитивного міжнародного іміджу України» [8]. Третій розділ документа *чи не вперше* говорить про реалізацію національних інтересів України у співпраці із закордонними українцями: «Розвиток співпраці із закордонними українцями є одним із чинників зміцнення політичних, правових, економічних, гуманітарних та інших зв'язків України з державами громадянства, проживання закордонних українців [...]. Співпраця із закордонними українцями є також вагомим фактором утвердження позитивного міжнародного іміджу України, розвитку економічних, культурних та інших зв'язків з іноземними державами, забезпечення економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих для України регіонах» [8]. В четвертому розділі «Концепції», присвяченому основним напрямам діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо співпраці із закордонними українцями в дусі розуміння політики м'якої сили і її інструмента – публічної дипломатії – конкретизувались складові співпраці, пов'язані із інформаційним висвітленням демократичних перетворень в Україні, її зовнішньої та внутрішньої політики тощо. Але ці складові в «Концепції» розглядались з точки зору діяльності органів влади та організацій, що перебувають в Україні, хоча це теж має важливе значення для нашого розуміння ролі світового українства у цьому процесі.

В Україні діють програми співпраці із закордонними українцями. Першу державну програму «Закордонне українство» було започатковано у січні 1996 р. Остання з подібних програм – «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року» – була прийнята постановою Кабінету Міністрів України № 344 від 10 травня 2018 р. Сьогодні, на жаль, подібна програма не реалізовується, бо так і не було затверджено концепцію «Державної цільової програми співпраці



із закордонними українцями на період до 2023 року». Остання, прийнята в умовах гібридного протистояння з агресором у 2015 році програма містила згадки про залучення закордонних українців до створення позитивного образу України.

В документах, що регулюють зовнішньополітичну діяльність України, також відбулась еволюція бачення співпраці зі світовим українством. В одному з перших концептуальних документів – Постанові Верховної Ради України від 1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України» в частині про пріоритетні напрями зовнішньої політики відповідно до її найважливіших загальнонаціональних інтересів та завдань п. 5 «Контакти з українською діаспорою» світове українство ще не сприймалось як можливий партнер для співпраці з державою з метою покращення іміджу України [9]. Так само лише про «створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків» йшлося у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», прийнятому у 2010 р. [10].

Зі зміною зовнішньополітичної ситуації Україна потребувала активізації впливу на громадськість інших країн, що призвело до зміни розуміння ролі публічної дипломатії у цьому процесі. Відповідно, це позначилось на визначенні ролі світового українства у публічній дипломатії. В експертних рекомендаціях щодо концепції зовнішньої політики України, підготовлених колективом експертів під загальною редакцією Є. Габер, С. Корсунського та Г. Шелест у жовтні 2020 р., було наголошено на тому, що створення позитивного образу України в світі мають забезпечити нові інструменти публічної дипломатії, просування сучасного бренду країни з широким залученням української діаспори та бізнесу [11].

В березні 2021 р. було прийнято Стратегію публічної дипломатії МЗС України. В ній при аналізі цільових аудиторій, інструментів та каналів публічної дипломатії окрему увагу приділено закордонному українству. Тут визначено, що окремим важливим напрямом роботи МЗС є використання потенціалу закордонного українства: 1) для формування позитивного сприйняття України; 2) для системного та проактивного поширення проукраїнських наративів на протидію дезінформації та пропаганді; 3) для формування цілісного іміджу України у світі у вимірах «людина-людина», «держава-людина» та «людина-держава»; 4) залучення до презентації сучасної України, її науковоінноваційної бази, реформ; 5) залучення



до підготовки та організації культурних та мистецьких проєктів тощо [12, с. 25]. При цьому наголошується, що українські професіонали належать до мереж молодих лідерів, підприємців, науковців, фахівців у сфері інформаційних технологій, які вже глибоко інтегровані в суспільства країн перебування та є чудовим медіатором у просуванні позитивного іміджу України у світі. Таким чином, співпраця з осередками закордонного українства є ефективним інструментом популяризації України у світі та досягнення цілей публічної дипломатії [12, с. 25]. Підкреслимо, що наголос в Стратегії публічної дипломатії МЗС робиться в першу чергу на молодь.

У Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженій 26 серпня 2021 р., окремий розділ присвячений відносинам із закордонними українцями та зовнішній трудовій міграції. І в ньому також йдеться про те, що Україна залучатиме потенціал українців за кордоном до реалізації своїх зовнішньополітичних цілей, зокрема в контексті відновлення миру і територіальної цілісності держави, протидії антиукраїнській пропаганді, посилення політичного та санкційного тиску на державу-агресора, просування позитивного іміджу України за кордоном, розвитку економічної співпраці та залучення інвестицій і технологій [13]. Крім того, в документі йдеться про співпрацю із закордонними українцями щодо визнання в світі Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу та увічнення пам'яті жертв Голодомору. Також пріоритетним напрямом співпраці із закордонними українцями будуть заходи щодо збереження об'єктів культурної спадщини України за кордоном [13].

Таким чином, проведений аналіз законодавчої та нормативної бази співпраці України із закордонним українством продемонстрував еволюцію бачення державою можливостей світового українства сприяти створенню позитивного образу України в світі, готовність співпрацювати з громадськими організаціями українського закордоння в цьому напрямі. Наскільки буде реалізовано цю політику – покаже час, але ще у 2020 р. від міністра закордонних справ України пролунали слова про наміри «дуже серйозно працювати над підвищенням ефективності взаємин із закордонними українцями», що було означено як один із пріоритетних напрямів роботи МЗС на 2021 р. [14]. Ця політика реалізовується сьогодні, але було б добре, щоб згодом була прийнята і реалізована чергова програма співпраці із закордонними українцями, в якій би було конкретизовано як заходи зі збереження національної ідентичності, так і заходи в сфері публічної / громадської дипломатії.



Сьогодні українці в різних країнах світу під егідою СКУ (який активно співпрацює з Україною) лобіюють інтереси України в середовищі політичних еліт інших країн, забезпечують інформування суспільств країн поселення в медіа, організують демонстрації та акції підтримки України у її протистоянні з росією, активно провадять волонтерську роботу, збираючи кошти і допомагаючи з поставками озброєнь, засобів захисту для військових, гуманітарної допомоги, опікуються українськими біженцями та особами, що одержали право прихистку в їх країнах. Дослідники в наукових, науково-популярних виданнях та в медіа пояснюють громадськості сутність процесів, що відбуваються в Україні, також впливаючи на розуміння національними елітами та громадськістю країн сутності російсько-українського протистояння. Чи ця діяльність відбувається у співпраці з закордонними дипломатичними установами України, наскільки вона є проявом ініціативи самих організацій та їх членів – відповідь на ці питання дадуть спеціальні дослідження. Безперечно, значну роль у взаємодії з політичними елітами та громадськістю держав світу відіграють сьогодні українські дипломати. Але діяльність світового українства в підтримку України в умовах повномасштабного вторгнення також є потужним проявом публічної дипломатії, способом привернення уваги до проблеми та лобіювання українських інтересів.

Джерела і література

1. Літвін Л. Стратегія в зовнішній політиці та реалізація національних інтересів держави: сутність та значення. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія Політичні науки. 2018. С. 33-37. DOI: 10.31558/2617-0248.2018.3.6.2617-0256 (Online).
2. Khara N. K. Diaspora and Foreign Policy: A Global Perspective. *International Journal of Political Science (IJPS)*. Vol. 6. Issue 4. 2020. P. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.20431/2454-9452.0604002>.
3. Junuguru S. Modi's Cultural Diplomacy and Role of Indian Diaspora. *Central European Journal of International and Security Studies*. Vol. 13. No. 2. P. 74–90.
4. Сучасна гуманітарна політика Угорщини: виклики для України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/suchasna-gumanitarna-politika-ugorschini-vikliki-dlya-ukraini>
5. Global Ireland. Ireland's Diaspora Strategy 2020–2025. URL: <https://www.dfa.ie/media/globalirish/Diaspora-Strategy-2020-English.pdf>
6. Toivanen M., Baser B. Diasporas' Multiple Roles in Peace and Conflict: A Review of Current Debates. *Migration Letters*. Vol. 17. No 1. P. 47–57. DOI: <https://doi.org/10.33182/ml.v17i1.753>



7. Закон України «Про закордонних українців». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>
8. Національна концепція співпраці із закордонними українцями (13 жовтня 2006 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875/2006#Text>
9. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
10. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
11. Концепція зовнішньої політики України. Експертні рекомендації. (Жовтень 2020). URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16594.pdf>
12. Стратегія публічної дипломатії України Міністерства Закордонних справ України (24.03.2021). URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>
13. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. 26 серпня 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
14. В МЗС назвали пріоритетні напрямки роботи на 2021 рік. Depo.ua. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/u-mzs-nazvali-prioritetni-napryamki-roboti-na-2021-rik-202012161259980/amp>

УДК 94(477).15:327

Алла АТАМАНЕНКО,

*доктор історичних наук, професор, директор НДЦ «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара»,
Національний університет «Острозька академія», м. Острозь;*

Назар МАРТИНЮК,

*аспірант, науковий співробітник НДЦ «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара», Національний університет «Острозька академія»,
м. Острозь*

Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара Національного університету «Острозька академія»: до 20-ліття створення

Розглянуто діяльність НДЦ «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара» протягом двадцяти років. Зроблено короткий огляд формування та змісту бібліотеки діаспоріани, видавничої діяльності, реалізації проєктів, серед яких – проєкт з оцифрування рідкісних видань та архіву.

Ключові слова: *Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара, діаспора, закордонне українство, видання, бібліотека.*



Закордонне українство є невід'ємною складовою українського народу, що яскраво продемонстрували події 2022 року. Протягом багатьох років світова українська спільнота зберігала національні традиції, культуру, плекала мову, розвивала українознавство. Протягом довгого часу діяльності світового українства створено потужний інтелектуальний доробок, який потребує вивчення, з метою формування знань про нього в Україні та світі. Після відновлення незалежності України прийшло розуміння цієї потреби, разом із розумінням необхідності підтримувати українців за кордоном в їх прагненні збереження національної ідентичності.

У 1990-х роках в Україні почали створюватись інституції, які ставили за мету співпрацю з діаспорою, а також її дослідження. До таких установ належать Ніжинський Центр гуманітарної співпраці з діаспорою, Інститут освіти, культури, співпраці та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» та інші.

Інститут досліджень української діаспори було створено рішенням Вченої Ради Національного університету «Острозька академія» у січні 2002 р. Ідея створення Інституту належить видатному українському вченому, ініціатору створення та багаторічному очільнику Українського історичного товариства, засновнику та редакторові журналу «Український історик» професору Любомиру Роману Винареві (1932–2017). Дослідник протягом 15 років очолював Центр дослідження етнічної преси та етнічних публікацій Кентського державного університету в США, багато років займався етнічними дослідженнями та був засновником і редактором американського наукового журналу «Ethnic Forum». Суть ідеї полягала у створенні в Острозькій академії наукового підрозділу, який би займався вивченням, збереженням і популяризацією в першу чергу інтелектуальної спадщини закордонних українців. Ідею підтримав ректор НаУОА професор Ігор Пасічник.

З 2017 року Інститут носить ім'я проф. Любомира Винара. З 2018 року, в зв'язку з реорганізацією в НаУОА, Інститут діє як Науково-дослідний центр «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара». З моменту створення і до сьогодні Інститут очолює Алла Атаманенко. Згідно рішення вченої ради від 24 лютого 2006 року (відкриття відбулося 12 жовтня того ж року) було створено першу в Україні кафедру



історії української діаспори. Почесним завідувачем кафедри та її Почесним професором обрано проф. Любомира Винара, а завідувачем кафедри було призначено проф. А. Є. Атаманенко.

Діяльність Інституту передбачає кілька основних напрямів.

I. Формування наукової бібліотеки та архіву

Головна мета – 1) зберегти унікальну інтелектуальну (і не лише) спадщину еміграції та діаспори, зафіксовану у друкованих виданнях; 2) створити міцне підґрунтя для наукового вивчення різних аспектів діяльності закордонних українців.

Фонди бібліотеки формуються переважно завдяки надходженням літератури з-поза меж України, чому в свій час значною мірою сприяло «Звернення Світової Наукової Ради СКУ до українських установ і видавництв в діаспорі» за підписами відомих українських вчених проф. Любомира Винара, проф. Асі Гумецької, проф. Аркадія Жуковського, др. о. Олега Кравченка, др. Осипа Мартинюка [1]. Результатом публікації «Звернення...» в українській періодиці в Канаді та США, а також внаслідок угод з науковими установами й інших чинників відгукнулися громадські організації та приватні особи, серед яких найбільшу кількість літератури надіслали Українське Історичне Товариство, Український Музей-Архів у Клівленді, Канадський Інститут Українських Студій, Братство Колишніх вояків І-ої Української Дивізії УНА, Видавництво «Літопис УПА», Українська греко-католицька церква Пресвятої Трійці м. Кергонксон (США), Бібліотека-Архів Св. Володимира в Калгарі, Українська Вільна Академія Наук в США, Фондація ім. Івана Багряного, Інститут дослідів Волині та багато інших.

Велику кількість матеріалів було одержано від Центру дослідження імміграційної історії Міннесотського університету та Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. Книги, одержані з НТШ-А, було подаровано іншим науковим бібліотекам в Україні – Інститутів Національної академії Наук України, університетів, Національним бібліотекам ім. Вернадського та ім. Стефаніка. Згідно з домовленістю з НТШ-А, ми і зараз готові дарувати книги бібліотекам.

Серед надбань Бібліотеки Інституту – повні комплекти періодичних видань («Український історик», «Аннали» УВАН у США, «Визвольний шлях», «Овид», «Вісті комбатанта», «Україна» (Париж), «Бюлетень» СКУ



та ін.), всі видання «Літопису УПА», віденські видання праць Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського початку ХХ століття, видання Українського Соціологічного Інституту, Українського Наукового Інституту у Варшаві та ін. Зберігаються в бібліотеці унікальні видання т. зв. DP-періоду – видання Українського Вільного Університету, Української Вільної Академії Наук, Українського Технічно-Господарського Інституту, що друкувалися циклостилевим (мімеографічним) способом, деякі журнали. Є багато різнопланових видань – спогадів, досліджень, художніх творів, періодичних видань наукових установ, громадських, політичних та церковних організацій. Матеріали бібліотеки Інституту включаються до загального та електронного каталогів бібліотеки університету. Маємо значну кількість примірників з автографами відомих вчених та письменників: О. Оглоблина, В. Кубійовича, Д. Гуменної, У. Самчука, Б. Лепкого та ін.

Формування фондів бібліотеки відбувається переважно за тематичним принципом, але для великих надходжень від приватних осіб створюються персональні книжкові колекції, які самі по собі можуть стати об'єктом спеціального бібліографічно-історіографічного аналізу. Так, доступними для дослідників є колекції приватних осіб: професора Сіракузького університету, відомого американського славіста українського походження Якова Гурського, відомих громадських діячів др. Костянтина Бризгуна, Михайла Хомяка (надіслана за сприянням проф. Ярса Балана з Альбертського університету), Віри та Богдана Боднаруків, Олени та Івана Стадників та ін. Відвідувачі активно використовують літературу, вислану Левом Хмельковським, Галиною Грушецькою, Ляриссою Музичкою, Володимиром Пилишенком, др. Ярославою Йосипишин та багатьма іншими жертводавцями.

Інститут отримує від українських закордонних організацій періодичку – «Бюлетень Фундації імені Івана Багряного» (Фундація імені Івана Багряного), газети «Наше слово» (Союз українців Польщі), журнали «Наше життя» (Союз українок Америки), «Наша дорога» (Ліга українських католицьких жінок Канади), «Над Бугом і Нарвою» (Союз українців Підляшшя) та ін.

Ми щиро вдячні нашим численним жертводавцям з різних країн, які власним коштом надсилають нам унікальні видання.

Надходять до Інституту й архівні матеріали. Цінним є архівний фонд, заснований Лесею Храпливою-Щур, який має матеріали, що розкривають деякі аспекти життя та діяльності її тата, відомого українського громадського



діяча, агронома і кооператора Євгена Храпливого (1898 – 1949). Зберігаються в Інституті й архівний фонд Петра Скорупського, українського громадського діяча в США, переданий п. Броніславою Скорупською, біографічні та інші матеріали Якова Гурського, подарований дружиною вченого п. Валентиною, матеріали про події Другої світової війни та по ній, передані родиною Каркоців зі США, про відомого українського громадського діяча і письменника Юрія Горліс-Горського, передані його дружиною Галиною Гришко з Великобританії, архів відомого діяча Інституту дослідів Волині Михайла Боровського (Євген Боровський), невеликі персональні фонди окремих осіб. Тимчасово в Інституті зберігається архів проф. Любомира Винара та Українського історичного товариства, який після оцифрування планується передати до відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

Ми горді тим, що наші бібліотечні фонди цікаві не лише науковцям та студентам Острозької академії, а й дослідникам з Києва, Львова, Чернівців, Дрогобича, Дніпра, Вінниці та інших міст України.

Формування бібліотеки продовжується, створено та впорядковано алфавітний та системний каталоги, опрацьовується електронний каталог, в доковідний та довоєнний час активно обслуговувались читачі. Бібліотечний фонд постійно поповнюється. До ювілейних та пам'ятних дат, що стосуються життєвого шляху яскравих постатей науки та культури, організацій українців в діаспорі, співробітниками Інституту постійно проводяться тематичні книжкові виставки. Крім того, раритетні та рідкісні видання зарубіжної україніки, що зберігаються в Інституті, часто експонуються та стають цінним доповненням унікальних музейних виставок в різних містах України.

II. Робота по діджиталізації бібліотеки та архіву та інші проєкти

З початком повномасштабної збройної агресії росії проти України у 2022 році було розпочато роботу по оцифруванню рідкісних книг та архівних матеріалів. Оцифруванню сприятиме використання обладнання, придбаного за рахунок гранту «Збереження та діджиталізація стародруків та рідкісних книг з колекції Національного університету «Острозька академія», який фінансується зі Стабілізаційного фонду культури та освіти 2022 Федерального міністерства закордонних справ Німеччини та Goethe-Institute.



Оцифрована література буде доступна на сайті проєкту та на електронних ресурсах Інституту [2].

III. Освітня діяльність

Упродовж 2006–2007 навчального року Інститут і кафедра історії української діаспори НаУОА організували й провели опитування серед адміністрацій університетів України щодо викладання на різних факультетах діаспорознавчих курсів. Під час III Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» (2008 р.) відбувся перший науково-методичний семінар, де професорсько-викладацький склад різних університетів обмінявся досвідом викладання таких курсів. Проблеми викладання дисциплін про історію та сьогодення закордонного українства обговорювалося й під час IV Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» (2010 р.).

Співробітниками Інституту було розроблено й викладається низка курсів з проблем діаспорознавства для студентів різних освітньо-професійних програм НаУОА: «Українська закордонна історіографія», «Культура української діаспори», «Закордонне українство як суб'єкт співпраці з дипломатичними установами України».

IV. Організація наукових форумів

Від 2004 до 2021 року, Інститут у співпраці з Українським історичним товариством, Світовою науковою радою при Світовому Конгресі Українців та іншими науковими інституціями провів дев'ять Міжнародних наукових конференцій «Українська діаспора: проблеми дослідження» [3]. Переважно ці конференції відбуваються кожні два роки. Під час конференцій відбуваються відкриття виставок творів митців українського закордоння та інші культурні події.

Інститут організовує і різноматичні конференції, присвячені важливим історичним подіям, ювілейним і пам'ятним датам. Зокрема, серед проведених конференцій – присвячені ювілею видання міжнародного історичного журналу «Український Історик» (2003, 2008, 2013); Міжнародний науково-практичний симпозіум «Закордонне українознавство: осередки, архіви, бібліотеки» (2013) [4], конференцію з нагоди 150-ліття від дня народження Михайла Грушевського (2016) [5], Академію пам'яті



проф. Любомира Винара (2017), Міжнародну наукову конференцію з нагоди 130-ліття початку переселення українців до Бразилії у співпраці з Посольством Бразилії в Україні, Українським товариством в Бразилії (2021) [6].

Під час конференцій відбуваються презентації нових видань діаспоріани – як виданих Інститутом, так і в інших наукових та освітніх установах України і світу. Іноді презентації видань відбуваються як самостійні заходи. Серед останніх варто згадати проведені у 2021 році презентацію книги екс-президента СКУ (1998–2008 рр.), голови Фондації Українського Вільного Університету, доктора права Аскольда Лозинського «35 есеїв» [7], а також презентацію книги «Історія японсько-українських відносин. 1915–1937 рр.» авторства президента Асоціації українців Японії, професора Університету Кобе Гакуїн Окабе Йошіхіко [8].

Участь у наукових подіях Інституту беруть вчені, представники організацій світового українства, громадсько-політичні діячі, митці із України, Австралії, Бразилії, Великобританії, Італії, Казахстану, Канади, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Республіки Кіпр, росії, США, Туреччини, Чехії, Японії та багатьох інших країн.

V. Видавнича діяльність

За час діяльності Інституту видано понад 20 найменувань книг (праць дослідників з діаспори, спогадів, досліджень, збірок наукових праць тощо). У співпраці з науковими установами діаспори – Світовою науковою радою при Світовому Конгресі Українців, Українським історичним товариством, Українською Американською Асоціацією університетських професорів нами започатковано видання книжкової серії джерельних матеріалів до їх історії, яку буде продовжено. Серед видань Інституту – «Спомини» Олександра Домбровського, книга про Олега Кандибу (О. Ольжича) Любомира Винара, книга «Хмельниччина в тогочасних західноєвропейських джерелах» Теодора Мацьківа та ін. Наукові дослідження з діаспоріани публікуються в тематичних «Наукових записках» НаУОА.

Останніми було видано монографії – франкомовну книгу Ірини Матяш про відомого кіномитця, що жив і працював у Франції Ежена Деслава (Євгена Слабченка) (2019), монографію Ольги Хоменко про українського



громадського діяча Івана Світа (2021). Сьогодні маємо багато видавничих проєктів, які сподіваємось реалізувати.

V. Мистецькі надбання діаспори для України

Співробітники Інституту причинились до передачі скульптур Міртали Пилипенко-Бентов та Петра Капшученка до Арт-кластеру Острозької академії. В Острозькій Академії було реалізовано проєкт створення скульптурно-паркового комплексу на основі творчого доробку Міртали.

VI. Співпраця з науковими інституціями

Інститут допомагає в організації музейних виставок і співпрацює в цьому напрямку з Нетішинським краєзнавчим музеєм, Музеєм книги та друкарства Острозького державного історико-культурного заповідника, Музеєм української діаспори (складник Музею міста Києва), Львівським історико-меморіальним музеєм Михайла Грушевського. Серед наших партнерів – інститути Національної академії наук: Інститут енциклопедичних досліджень, Інститут української археографії ім. М. С. Грушевського та ін., Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин та ін.

Налагоджена співпраця з організаціями закордонного українства: Українським історичним товариством, Українським Музеєм-Архівом у Клівленді, Світовим Конгресом Українців, Світовою Федерацією Українських Жіночих Організацій, Канадським інститутом українських студій, Науковим товариством Шевченка в Америці, Асоціацією українців Японії та ін.

Серед медіапартнерів Інституту – інформаційний портал української діаспори всього світу «Стожари», газета української громади в США «Свобода», освітньо-пізнавальний часопис «Українським дім» (Ніжинський університет) та ін.

VII. Проєкти для молоді

Щоб ознайомити молодь із історією світового українства Інститут у співпраці з Науковим товариством студентів та аспірантів імені Олександра Оглоблина НаУОА проводить конкурси для школярів України та дітей в діаспорі. Цей напрямок роботи активно розпрацьовується останні роки. Традиційним є Всеукраїнський конкурс «Закордонне українство: вчора, сьогодні, завтра», який в поточному навчальному році проводиться вже



вчетверте. У межах цього інтелектуального змагання здобувачі знань закладів загальної середньої освіти виконують у різних номінаціях конкурсні завдання та пишуть наукові есе, статті до ЗМІ, наукові роботи, готують мультимедійні презентації, іншого роду творчі роботи, що допомагають висвітлювати різного роду аспекти феномену світового українства. У ході ІV Всеукраїнського конкурсу «Закордонне українство: вчора, сьогодні, завтра» школярі мають підготувати наукове есе, що допоможе розкрити одну із запропонованих тем: роль закордонних українців у російсько-українській війні, значення світового українства як чинника формування українського іміджу в світі, поміркувати про шляхи і проблеми співпраці між закордонним українством та Україною тощо.

До 150-річчя з дня народження Лесі Українки (2021 р.) Інститут був співорганізатором Міжнародного Інтернет-флешмобу «Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає...». В онлайн-події взяли участь 1920 учасників – дітей, молодих осіб та організацій і 1840 представників педагогічної спільноти. Географія заходу була представлена 17 країнами світу [9].

У 2021 році також було проведено конкурс для української молоді в діаспорі «Українці в світі». Конкурсанти мали підготувати мультимедійну презентацію українською мовою, де необхідно було висвітлити одну із запропонованих Оргкомітетом тем: історія української громади в країні проживання, постать її відомого представника або співпраця української громади з державними органами влади країни проживання. До інтелектуального змагання долучилися юні українці з різних держав світу, представники українських суботніх шкіл, громадських організацій за кордоном [10].

Того ж року за співпраці з Українською Федеральною Кредитною Спілкою м. Рочестера (штат Нью-Йорк, США) і Бібліотекою української діаспори імені сенатора Джона Маккейна (м. Дніпро, Україна) було проведено Міжнародний Інтернет-флешмоб «Українська книжкова діаспоріана: читацький вимір», присвячений пам'яті знаного книголюба зі США, професора Володимира Пилишенка [11].

Інститут є партнером проведення Всеукраїнського молодіжного наукового симпозіуму, який організовується Науковим товариством студентів та аспірантів імені Олександра Оглоблина, а також реалізовує інтерактивний проєкт «Нашого цвіту – по всьому світу» (представники студентства НаУОА



та Інституту проводять заходи з історії закордонного українства на запрошення і в співпраці зі школами-партнерами).

Сьогодні співробітники Інституту беруть участь у наукових заходах, готують наукові публікації, пишуть дослідження з проблематики закордонного українства. Інститут має офіційний сайт та сторінку в соціальній мережі Facebook, розробляється і популяризується діяльність власного Telegram-каналу.

Аби висвітлити роль закордонних українців у російській війні проти України та доносити правдиву інформацію про події в Україні світові реалізовується проєкт «Єдність – наша сила». Мета проєкту: зібрати та узагальнити інформацію про діяльність українських громад у світі по організації підтримки Україні під час повномасштабної збройної агресії росії. В рамках реалізації проєкту готуються інформаційні дайджести «Світове українство на шляху до перемоги та миру в Україні». Пізніше інформацію буде узагальнено.

Підсумовуючи, відзначимо, що діяльність Інституту досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара продовжується в усіх напрямках. Сподіваємось на появу нових книжкових видань, реалізації грантових проєктів, активної роботи з молоддю, нових конференцій та презентацій.





Підписи до світлин

1. Проф. Любомир Винар виступає з доповіддю під час відкриття конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження».
2. Відкриття кафедри історії української діаспори в НаУОА. Стоять (зліва направо) ректор Острозької академії проф. Ігор Пасічник та проф. Любомир Винар. Сидить Алла Атаманенко.
3. В бібліотеці Інституту.
4. Колекція професора Сіракузького університету славіста Якова Гурського.
5. Учасники Третьої Міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» (2008 р.).
6. Презентація книги японського дослідника Йошіхіко Окабе «Історія японсько-українських відносин. 1915–1937 рр.».
7. Учасники Всеукраїнського конкурсу «Закордонне українство: вчора, сьогодні, завтра».

Джерела та література

1. Звернення Світової Наукової Ради СКУ до українських установ і українських видавництв в діаспорі. *Бюлетень. Світовий Конгрес Українців*. 2003/2004. № 1. С. 12–13.
2. В Острозькій академії реалізують новий грантовий проект. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2022/05-12-03>
3. СКУ долучився до конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3339090-sku-dolucivsa-do-konferencii-ukrainska-diaspora-problemi-doslidzenna.html>



4. В Острозькій академії обговорили сучасний стан закордонного українознавства. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2013/08-28>
5. Логвин І. Конференція до 150-ліття Михайла Сергійовича Грушевського. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2016/19-09-01>
6. Лозинський А. У Бразилії – одна з найдавніших українських діаспор. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3330857-u-brazilii-odna-z-najdavnisih-ukrainskih-diaspor.html>
7. Мартинюк Н. Відбулася презентація книги Аскольда Лозинського «35 есеїв». Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара. URL: <https://idud.oa.edu.ua/vidbulasya-prezentacziya-knygy-askolda-lozynskogo-35-eseyiv/>
8. Мартинюк Н. В Острозькій академії відбулася презентація монографії професора Окабе Йосіхіко. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2021/15-06-02>
9. Мартинюк Н. Відбувся Міжнародний Інтернет-флешмоб «Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає...». URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2021/25-02-01>
10. Оголошено результати конкурсу для української молоді в діаспорі «Українці в світі». *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3240243-ogoloseno-rezultati-konkursu-dla-ukrainskoj-molodi-v-diaspori-ukrainci-v-sviti.html>
11. Мартинюк Н. Відбувся Міжнародний Інтернет-флешмоб «Українська книжкова діаспоріана: читацький вимір». URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2021/09-06-01>

УДК 908(477.82)

Геннадій БОНДАРЕНКО,

кандидат історичних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, заслужений працівник народної освіти України, м. Луцьк

Співпраця ВНУ імені Лесі Українки і краєзнавців з діаспорою та Інститутом Дослідів Волині і Товариством «Волинь» в галузі освіти і науки

Розглянуто діяльність Волинського національного університету імені Лесі Українки та Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України по співпраці із Інститутом Дослідів Волині і Товариством «Волинь» в Канаді по формуванню бібліотеки діаспоріани, видавничої діяльності, реалізації проєктів по поверненню їх архівів на батьківщину.

Ключові слова: *Інститут Дослідів Волині, Товариство «Волинь», волинезнавство, волинська діаспора, бібліотека волиніани.*



У 1996 році в Луцьку було створено Відділення Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі при ВНУ. Так розпочалася серйозна співпраця волинян з діаспорою, з Інститутом Дослідів Волині у Канаді і Товариством «Волинь», історія якого представлена у працях одного з керівників Іллі Онуфрійчука [1]. З Канади стала надходити наукова та інша література і у бібліотеці ВНУ імені Лесі Українки був створений фонд діаспорної літератури. Лише за кілька перших років співпраці було надіслано літератури більше ніж на 300 тисяч доларів.

Були укладені договори про співпрацю. Єпископ Степан Ярмусь і королівський радник юстиції Сергій Радчук, які стали почесними професорами ВНУ, брали участь у цих переговорах. Волинському університетові були передані юридичні права на видання часопису «Літопис Волині», який успішно функціонує.

У межах Великої Волині розширювалася співпраця наукових установ, архівів, музеїв, бібліотек. Проводилися спільні конференції та інші заходи.

У Житомир, Рівне, Луцьк, Нововолинськ, Володимир, Острог та інші міста надходили діаспорні видання Івана Огієнка [2], які були перевидані в Україні, бібліографія Максима Бойка, була перевидана українською мовою книга Сергія Радчука «Я обрав Канаду» [3]. Важливим виданням, надісланим з Канади, став енциклопедичний двотомник Олександра Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся» [4] та інші його книги.

На жаль у 2013 р. керівництво Товариства «Волинь» та Інституту Дослідів Волині оголосили про припинення своєї діяльності [5].

Поступово налагоджувалися зв'язки з організаціями волинян не тільки в США і Канаді, а й товариствами «Волинь» у Німеччині, Англії, Австралії. У Німеччині діяли два товариства. Одне представляли колишні німці з Волині на чолі з Ніколаусом Арндтом [6] і друге – українці на чолі з Миколою Гаюком [7].

З Англії на Волинь до Луцька приїздила наречена гетьманича Данила Скоропадського Галя Мельник-Калужинська, яка передала до музею та архіву ряд документів, що проливали світло на життя і діяльність родини Скоропадських.

До речі, у Луцьк приїздили на свої зустрічі колишні випускники Луцької української гімназії, які згадували міжвоєнний період і свої молоді роки й залишили кілька цікавих видань спогадів. Серед тих, хто приїхали



на зустріч, була Наталя Солошенко-Тиравська [8], яка залишила цікаві спогади про себе.

Серед зустрічаючих була Ірина Левчанівська – дочка сенаторки Олени Левчанівської, яка також навчалася в Луцькій українській гімназії і все життя прожила на Волині. Вона написала ряд книг-спогадів та видала кілька фотоальбомів про Луцьк. Документи про родину Левчанівських і про їх зв'язки з діаспорою знаходяться у Державному архіві Волинської області.

У краєзнавчому русі саме завдяки діаспорі появився у 60-тих роках термін «волинезнавство», який сьогодні визначає краєзнавчий рух і краєзнавчу освіту на Волині. З 2005 року таку назву – «волинезнавство» має факультативний курс в школах Волинської області, розроблений спільно вченими Волинського національного університету, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти та краєзнавцями Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Складним було життя волинського чеха Йосефа Томан-Томанека [9], який був вихідцем з Купичева і опинився в Америці. Його вірші 1939–1942 років, перекладені на українську мову, говорять про необхідність звільнення від більшовицької окупації України. У 1999 р. вийшла збірка віршів «Квіти гніву», які й сьогодні є актуальними.

Звичайно, що в одній публікації складно охопити історію зв'язків з української діаспорою волинян. Втім, частина діяльності і зв'язків з діаспорою добре була висвітлена 10 липня 2001 р. на науково-практичній конференції «У світах твої діти, Україно», за напрямом «Волинського цвіту по всьому світу» [10]. Що стосується краєзнавства і волинезнавства зокрема, то ця лінія діяльності діаспори представлена у книзі Г. Бондаренка про історичне краєзнавство у Волинській області [11].

Джерела та література

1. Онуфрійчук І. Життя і праця волинян у Вінніпезі. *Літопис Волині* : наук. попул. зб. волинезнавства. Ч. 15. Вінніпег, 1988. С. 3–7; Онуфрійчук І. Інститут дослідів Волині у Вінніпезі. *Велика Волинь: минуле і сучасне*. Житомир, 1993. С. 17–19.
2. Огієнко І. Історія українського друкарства. Київ : Либідь, 1994. 448 с. (Перевидання з 1925 р.); Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Фірма «Довіра», 1992. 141 с.; Огієнко І. Історія українського друкарства. Київ : Либідь, 1994. 448 с. (Перевидання з 1925 р.).
3. Радчук С. Я обрав Канаду. Спогади. Луцьк : Вежа, 2008. 108 с., іл.



4. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. В 2-х т. Т. 1. Вінніпег, 1984. 600 с.; Т. 2. Вінніпег, 1986. 578 с.; Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині. Торонто : Накладом Товариства «Волинь», 1975. 124 с.
5. Про припинення діяльності Товариства Волинь та Інституту Дослідів Волині. Пресовий комунікат. *Літопис Волині*. 2013. № 13. С. 5–7.
6. Арндт Ніколаус. Дослідження Волині – в німецькому товаристві волиняків. *Велика Волинь: минуле і сучасне* : тези міжнар. наук. конф. Житомир, 1993. С. 19.
7. Гаюк Микола. З'їзд Товариства «Волинь». *Українські вісті*. 1975. 6 липня; *Рідна церква*. 1975. Ч. 102. С. 17; Ч. 103. С. 15.
8. Луцька українська гімназія. Спогади. Луцьк : Медіа, 1998. 218 с.
9. Солошенко-Тиравська Н. Триумф української терпсихори (спогади місткینی). Луцьк : Медіа, 1999. 120 с.
10. Томан-Томанек Й. В. Квіти гніву: вірші, хроніка. Луцьк : Надстир'я. 1999. 64 с.
11. Волинського цвіту по всьому світу : матеріали наук.-практ. конф. «У світах діти України», 10 липня 2001 р. Луцьк : Вісник і К°, 2001. 120 с.
12. Бондаренко Г. В. Історичне краєзнавство Волинської області (1939–1919 роки). Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. С. 160–178.

УДК 94(477)

Олександр БУЛИГА,
директор, КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей»
Рівненської обласної ради, м. Рівне

Вінніпегське видання митрополита Іларіона присвячене Почаївській Лаврі

Аналізуються наукові дослідження митрополита Іларіона (Івана Огієнка), присвячені історії української святині – Святій Почаївській Лаврі, зокрема надрукованому у Вінніпезі виданню «Фортеця Православ'я на Волині Свята Почаївська Лавра».

Ключові слова: митрополит Іларіон (Іван Огієнко), волинська діаспора, Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Українська Автокефальна Православна Церква.

Ім'я Івана Івановича Огієнка (1882–1972 рр.) лише в останнє десятиріччя ХХ століття стало широко відомим в Україні. Мовознавець, філософ, поет і прозаїк. Ректор Кам'янець-Подільського державного українського



університету (1918–1920 рр.). Міністр освіти і віросповідань Української Народної Республіки, православний ієрарх, архієпископ Холмський та Підляський, митрополит Вінніпега та усієї Канади. Автор досліджень з україністики. Здійснив переклад Біблії українською мовою [4, с. 57].

Незважаючи на своє зацікавлення Україною, досліджуючи її історію та культуру, він був позбавлений права на протязі десятиліть радянського режиму представляти свої доробки для вітчизняної науки, доносити їх до широкого загалу. Лише із здобуттям Україною державної незалежності, ім'я митрополита Іларіона (саме так він підписував свої роботи, що виходили в Канаді) повертається на батьківщину разом з його працями. Круглі столи, конференції, читання, присвячені цій, донедавна ще невідомій для українського дослідника особистості, спонукали до аналізу його наукової спадщини вчених різних напрямків. На початку 90-х років ХХ ст. роботи Івана Огієнка почали друкуватись в незалежній Україні [7].

Необхідно відзначити, що окремі українознавчі дослідження Івана Огієнка побачили світ на його батьківщині протягом 1908–1915 рр., коли Україна входила до складу Російської імперії, у часи українського державотворення 1917–1921 рр. та під час перебування Західної України у складі Польщі (1921–1939 рр.) [3].

Посеред різноманітних проблем української історії, найбільшу увагу Іван Огієнко приділив темі Української Православної Церкви, яку він досліджував у своїх працях, що вийшли в європейських країнах та на американському континенті. Саме тут, у Канаді, далеко від батьківщини, побачила світ робота, яка має присвяту: «Усім волинякам, як у дома, так і в розсіянні суцям» [5, с. 4].

Ця церковно-історична монографія була видана накладом Видавничої Комісії при товаристві «Волинь», за сприяння Інституту Дослідів Волині (місто Вінніпег, штат Манітоба).

Головне завдання свого дослідження автор викладає у вступі: «...відновити ідеологію життя й праці Почаївського монастиря, показати його роль в культурному розвої», приділити увагу «національному життю монастиря». «Вияснити довговікову ідеологію та її зміни Почаївського монастиря, – вказує митрополит Іларіон, – це вияснити ідеологію України за останні 400 літ її життя» [5, с. 10–11].



Розпочавши виклад історії Почаївського монастиря від 1219 р. (дата узята автором з твору «Monastyr skit»), митрополит Іларіон доводить її до 1939 р. – часу входження Волині до складу Польської держави (1921–1939 р.).

Розглядаючи життя Почаївського монастиря в контексті історичного розвитку України, як окремого національного утворення, автор розділив його історію на три доби:

1. Православну (від часу заснування за історичними документами (1597 р.) до 1721 р.), (насправді 1712 р. – *О. Б.*) коли монастир вів боротьбу за збереження вимог його фундаторки Анни Гойської, «щоб монахи були ніякого іншого Закону, тільки Грецького Східньої Церкви» [5, с. 12–120].

2. Уніатську (1721 (насправді 1712 р. – *О. Б.*) – 1831 рр., коли Почаївська обитель, за митрополитом Іларіоном, насиллям та обманом опинилась в чужих уніатських руках [5, с. 121–202].

3. Знову православну (1831–1939 рр.), коли монастир, повернувшись у лоно православної церкви, «помалу розростався і міцнів» [5, с. 202–257].

У зв'язку з тим, що монографія написана як церковно-історичне дослідження, певні терміни, які використовує митрополит Іларіон у своїй роботі, потребують окремого уточнення та пояснення. Так, для розуміння терміну «ідеологія Почаївського монастиря», наголос на який робить автор, необхідно звернутись до його праці, що була опублікована в Канаді вже після смерті Івана Огієнка [6].

З неї слідує, що під «ідеологією» він розуміє національно-конфесійну приналежність Церкви, а відповідно і монастиря як її складової частини. Українська Православна Церква, вважає митрополит Іларіон, була національною і народною. Перше впливало з припису восьмого правила III Вселенського Собору, що наказує церквам берегти все своє рідне. Друге з того, що священство цієї церкви провадило працю для свого народу на всіх ділянках життя, тримаючись гасла: «Служити народові – то служити Богові!» [6, с. 10].

У роботі «Фортеця Православія на Волині Свята Почаївська Лавра» дослідник ототожнює поняття нація та конфесія, розглядаючи українську націю як суто православну, а православну церкву – як виразника духовних інтересів усього українського народу.



Слід відзначити, що митрополит Іларіон велику увагу приділив унійній добі, часу, коли господарями монастиря були ченці василіани. Розглядаючи історію лаври з позицій православного ієрарха, нещадно критикуючи василіан за «латинізацію» та «винародовлення українців», показуючи їх «розкладову працю» та «полонізацію уніатського церковного проводу», дослідник визначає і заслуги почаївських василіан. Це архітектурна розбудова монастиря, заходи щодо його святинь, зокрема, коронація Ікони Почаївської Божої Матері та «енергійна праця почаївської друкарні».

Не поділяючи ідеологію православного духовенства Почаївської лаври та його орієнтацію на Москву, автор з розумінням ставиться до захисту російськими монархами Петром I та Миколою I православної юрисдикції монастиря. «Поверненням Почаївської Лаври на свою віковичну дорогу», – називає митрополит Іларіон події початку двадцятих років ХХ ст., коли у Лаврі відбувся з'їзд волинського духовенства, який «ухвалив повертатись до обрядів і звичаїв старої Української церкви, і взагалі ближче єднатись зо своїм народом» [5, с. 359].

Звичайно, у своїй роботі Іван Огієнко не зміг рівноцінно висвітлити та проаналізувати різноманітні сторінки монастирського буття, об'єктивно оцінити складні перипетії такого визначного релігійного та культурного центру, як Почаївська лавра. На суб'єктивну оцінку автором василіанського періоду звертали увагу, в першу чергу, унійні дослідники, наголошуючи, що митрополит Іларіон заперечує і частину своїх попередніх тверджень професора Івана Огієнка [2, с. 403–404].

Незважаючи на це, історіографічна цінність дослідження митрополита Іларіона є вагомою. Вона полягає у використанні автором окремих джерел з архівів Львова, Кракова, Варшави, а також особиста робота у почаївському монастирському архіві восени 1924 р. Дослідник використовував також документи та історіографічні матеріали про Почаївську лавру, що друкувались на сторінках часопису «Волинские епархиальные ведомости», який виходив у місті Кременець з вересня 1867 р.

Для написання роботи були залучені автором і дослідження його попередників, присвячені історії Почаївської лаври. Список літератури нараховує більше як шістьдесят праць, посеред яких митрополит Іларіон відзначає дві кращі, які «оперті на джерела». Це роботи намісника Почаївської лаври о. Амвросія Лотоцького [1] та професора о. протоієрея



Андрея Хойнацького [8]. Останнього називали ще «співцем Почаївської гори». Іван Огієнко в списку літератури подає 22 його роботи, присвячені Православній церкві і Почаївській лаврі [5, с. 379–381]. Окремо подається список видань почаївської друкарні, література, в якій висвітлюється її робота та дослідження про життя та діяльність Преподобного Іова – святого Почаївського монастиря [5, с. 326–330].

На основі проаналізованих документальних джерел та історичних досліджень митрополит Іларіон приходять до таких висновків. Почаївський монастир:

1. Відіграв велику роль у поширенні християнства спочатку на Волині, а пізніше в Україні та по всій Росії.

2. Протистояв наступу католицизму, який через унію ніс не тільки окатоличення, але й ополячення усьому українському народу.

3. Мав значні культурно-освітні заслуги – з нього виходило багато вчителів, священників, іконописців, що стали відомими на Волині та поза її межами.

4. Став предметом сотень побожних пісень, які були присвячені почаївським святиням.

5. Також став міцною фортецею православ'я на Волині, а тим самим міцною фортецею українства.

6. Перебуваючи під уніатами, перестав бути творчим чинником української історії, а став руйнівником її.

7. Повернувшись до православ'я, під юрисдикцію Московського патріархату, переорієнтувався на московське православ'я.

8. На початку 20-х років ХХ століття з пробудженням української інтелігенції повертається на свою віковичну дорогу.

9. Незважаючи на всі колізії історії, залишається всеволинським національним центром, всеукраїнською святинею.

10. Це історія усієї України, усього українського народу [5, с. 331–373].

Розглядаючи історію Почаївської лаври в контексті історичного розвитку України, як окремого національного утворення, автор намагається показати ту визначну роль, яку відіграв монастир у житті українців. Православна приналежність монастиря, на думку дослідника, зберігала його національне українське «обличчя». Відстоюючи православ'я, переконаний митрополит Іларіон, Почаївський монастир тим самим боронив і українську

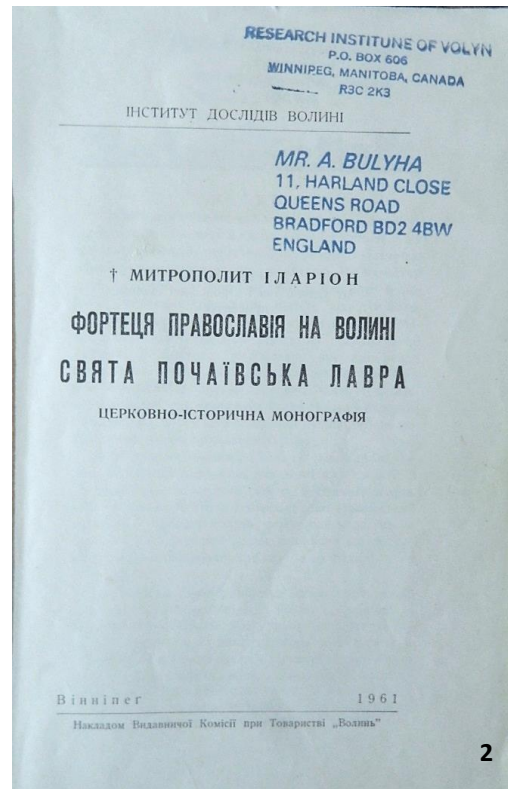


націю. Автор вважає, що незважаючи на унійну добу, орієнтацію на Москву, Почаївська лавра йшла шляхом українського православ'я, міцно пов'язаним із своїм українським народом.

Митрополит Іларіон, чи не найпершим, розглядає історію Почаївської лаври з позицій українського дослідника. Багато його тверджень є слухними і заслуговують на увагу науковців, частина потребують уточнень, з деякими важко погодитись. Саме тому ця робота є приводом до наукових дискусій, полеміки, а це поштовх до розробки ряду історичних проблем. З впевненістю можна стверджувати, що дослідникам історії Почаївської лаври монографія митрополита Іларіона стане в нагоді, надихне до нових пошуків, висновків та об'єктивних оцінок. Знайденні нові джерела, наукова оцінка різних етапів розвитку Почаївського монастиря, допоможе доповнити та розширити церковно-історичне дослідження одного з кращих синів України.

Митрополит Іларіон вимушений був проживати далеко від рідного краю, проте він не забував тієї землі, де народився, де пройшли його молоді роки. Не маючи змоги повернутись в Україну – на рідну Волинь, він у своїх історичних дослідженнях намагався відтворити цікаву історію своєї батьківщини, донести до майбутніх поколінь, хоча й не в усьому неупереджено, сторінки її минувшини, однією з яких є історія Почаївського монастиря. Відсутність доступу до документальних джерел, змусила автора використовувати здебільшого історичні факти своїх попередників, проте висновки митрополита Іларіона вирізняються власним розумінням викладених подій.

Автор цієї статті в середині 90-х років ХХ ст. прочитав книгу митрополита Іларіона «Фортеця Православ'я на Волині Свята Почаївська Лавра». Її подарував Андрій Булига – дійсний член вінніпегського «Товариства дослідів Волині» та кольопортер усіх його видань на теренах Великої Британії. Після прочитання цієї книжки, тема минувшини найпотужнішого волинського чернечого осередку не відпускає дотепер, спрямовуючи в подорожі до архівів, музеїв, бібліотек задля пошуку джерел та досліджень пов'язаних з історією Преславної Гори Почаївської, як називали монастир в ХVІІІ ст., або Волинського Афону, як його величають сьогодні.



Підписи до світлин

1. Титул книги Митрополита Іларіона «Фортеця Православія на Волині Свята Почаївська Лавра».
2. Контртітул книги Митрополита Іларіона «Фортеця Православія на Волині Свята Почаївська Лавра».

Джерела і література

1. Амвросий Архимандрит. Сказание о Почаевской Успенской Лавре. Почаев, 1878. 296 с.
2. Ваварик о. Михайло ЧСВВ. [рецензія]. Митрополит Іларіон. Фортеця православія на Волині – Свята Почаївська Лавра – Церковно історична монографія, Вінніпег, 1961, 8°, 398. *Записки ЧСВВ*. Рим, 1971. Т. VII (XIII) 7. Сек. II. Вип. 14. С. 397–404.
3. Іван Огієнко. Незабутні імена української науки : тези доповідей всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 110 річниці від дня народження професора Івана Огієнка. Львів, 1992. С. 203–249.
4. Короткий довідник з історії України / І. Ф. Курас, М. О. Багмет та ін. Київ, 1994. 167 с.
5. Митрополит Іларіон. Фортеця Православія на Волині Свята Почаївська Лавра. Вінніпег, 1961. 398 с. 65 іл.
6. Митрополит Іларіон. Українська культура і наша церква – ідеологія Української Православної Церкви – життєпис. Вінніпег, 1991. 84 с.
7. Огієнко І. Українська культура. Київ, 1991. 272 с. : репринтне відтворення. Київ, 1918; Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Київ, 1992.



424 с.; Митрополит Іларіон. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. 1992. 216 с.; Огієнко І. Історія українського друкарства. Київ, 1994. 446 с.

8. Хойнацкий А. Почаевская Успенская Лавра. Историческое описание. Почаев, 1897. 524 с.

УДК 94(477)

Катерина ГЕЛІЧ,

*учитель історії, Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Луцький ліцей № 22 Луцької міської ради», м. Луцьк*

Ідея Української держави у працях Івана Пулюя

Розглядається дослідження ідеї української держави в працях відомого українського науковця та громадсько-культурного діяча в діаспорі Івана Пулюя.

Ключові слова: *Іван Пулюй, діаспора, Самостійність України, ідея української держави.*

Самостійність України є, на наш погляд,
ключем до мирної зали Європи.

Іван Пулюй, 1915 р.

Розвиток людської цивілізації завжди супроводжувався міграційними процесами племен, народів, держав, окремих особистостей. З ретроспективи часу міграція є об'єктивним процесом, але у кожній конкретній ситуації має суб'єктивні причини. Загальновідомий і незаперечний факт циклічного розвитку природи впливає і керує еволюцією людського суспільства. Тривалий час вирізняється, виформовується, вишліфовується певна національна формація зі своєю унікальною культурою, але досягнувши апогею неминуче наштовхується на ті чи інші кризові явища, які і спонукають до більш чи менш масових переміщень народів. Найбільш частими причинами таких міграцій були історичні, соціальні, економічні, політичні, релігійні катаклізми. Не стали виключенням у цих процесах й українці. Поява емігрантів з України сягає своєї давнини. Вони залишили помітний слід у культурі тодішньої Європи. Згадаймо просвітителя XV ст. Юрія Дрогобича, філософа, астронома, медика, ректора Болонського



університету в Італії, знамениту Конституцію Пилипа Орлика, чи героїчного козака і першовідкривача кави на європейському континенті Юрія Кульчицького, або блискучого вченого Миклухо-Маклая [5].

Масового характеру процес міграції набув на зламі ХІХ–ХХ століть. Історію української еміграції прийнято ділити на чотири хвилі: перша – з останньої чверті ХІХ ст. до початку Першої світової війни; друга – період між двома світовими війнами; третя – період після Другої світової війни; четверта – з часу проголошення незалежності України у 1991 році. Проте умови існування еміграцій фундаментально відрізняються: перші три хвилі українські емігранти жили, творили у країнах поселення в умовах бездержавності (за виключенням короткого періоду існування УНР), а так звана четверта хвиля еміграції навпаки має уже свою суверенну державу Україну. Цей факт є надзвичайно важливим для дослідження і аналізу історичної ролі діаспори у становленні незалежної України, у примноженні загальнолюдських цінностей в царині культури, науки, освіти, а також проблем і завдань новітньої діаспори як потужного чинника розбудови і утвердження модерної європейської держави України. Однак питання новітньої діаспори будуть предметом наступних розвідок [2]. А зараз спробуємо хоча б побіжно окреслити ті досягнення, які створив своєю титанічною працею представник Європейської діаспори Іван Павлович Пулюй. Безперечно, це будуть лише віхи, лише штрихи до широкомасштабної діяльності української діаспори у світових широтах, які ще чекають на своїх фундаментальних дослідників.

Особливе місце у світовій науці належить Івану Павловичу Пулюю – визначному фізику і електротехніку, спеціалісту у галузі електроосвітлення Європи, першовідкривачу Х-випромінення, автору першого у світі «рентгенівського» знімку людського скелета, доктору з філософії Страсбурзького університету, який викладав у Військово-морській академії у Фіуме (Хорватія), Віденському і Празькому університетах. Був державним радником з електротехніки Чехії та Моравії. Автор понад 50 наукових праць українською, німецькою і англійською мовами. Знавець стародавніх мов, співавтор перекладу Біблії українською мовою разом з Пантелеймоном Кулішем і Іваном Нечуєм-Левицьким. У 1915 р. видрукував книгу «Україна та її міжнародне значення», в якій стверджував: «Самостійність України є, на наш погляд, ключем до мирної зали Європи» [7].



У ході уроку історії «Територія розселення українців у світі. Українська діаспора» розглянемо питання ідеї української держави з точки зору представника української діаспори у Австрії, Івана Пулюя. На основі праці дослідника зможемо порівняти розвиток історичних подій України та Європи початку ХХ століття та сьогодні. Оцінити внесок представників діаспори у розвиток історичної науки України, простежити роль української діаспори у протистоянні російської агресії щодо України.

У своїй книзі «Україна і її міжнародне політичне значення», Іван Павлович пише: «Перш ніж зупинитися на міжнароднім політичнім значенні України, бажано зорієнтувати читачів щодо історії України настільки, скільки є в цьому потреба, з тим, щоб сформуванню думки про поширення влади московитського царату, після того, як відбулося добровільне об'єднання України з Росією. Спочатку пояснимо, якою була Москва 260 років тому. Коли ми ближче познайомимося з розвитком Росії, то само собою виявиться, яке міжнародне політичне значення має або може мати Україна в теперішніх європейських стосунках.

До цього часу становлення Росії відбувалося шляхом «збирання» земель за рахунок межових держав, особливо цілих областей України, після того як було визнано їх вагомий значущість для поширення влади Московщини понад три століття тому. Щоб зберегти перед світом видимість деякого права, московит присвоїв собі назву «Русь», якою у попередні віки називалися Київське князівство, а потім Галицьке князівство разом з Волинським, і з цього утворилося і популяризувалося слово «Росія» – «Руська – земля». Українці стали «малороссами», а московити видавали себе «їхніми старшими братами» і називали себе «великороссами». Теорія про «національну спільність» була готова, незважаючи на те, що обидва народи мають окремі мови, окремі культури і світогляди, і жодних спільних історично - політичних традицій, прагнень. На основі такої фальсифікації історії «збиралися» і «російські» землі, і тепер теж простягає московит свою руку до останніх решток українських земель у Галичині, Буковині і північній Угорщині, щоб і тут «визволити російський народ». Внаслідок безпощадного пограбування країн Московщина стала могутньою Росією, яка тепер становить небезпеку так для центральних держав Європи, як і, без сумніву, для всієї Європи. На питання Лібкнехта: «Чи має Європа стати козацькою?», московит відповів «Так», і теперішня війна стосується відповіді на це запитання. Але подібно



до того як будь-яка математична дія може бути зворотньою, то й становище держави підлягає зворотньому процесу, і у теперішнім становищі в Європі постає, перед усім для Австрії і Німеччини, вимушена сувора потреба докласти всіх зусиль, щоб не призвело до зворотнього процесу розвитку Росії. Слід докласти зусиль, щоб відокремити від цієї жахливої імперії ті землі, які були «зібрані» з певним наміром, і то не з національної і культурної потреби, а з тим, щоб знищити людську культуру, придушити і грабувати народи і щоб не допустити вирощувати коропів у європейському ставку. Керуючись логікою історичних фактів, ми підходимо до питання ідеї української держави, яке вимагає звільнення України від російського ярма, тієї України, яка колись зі своїми запорізькими козаками була бастионом проти московитів, турка і татар і тепер може стати твердиною проти «окозачування» Європи» [6, с. 4–5].

Ось так порівнює у своїй роботі Іван Пулюй «російських козаків» із українськими воїнами: «У культурних державах назва російський козак є зневажливою. Про його носія, московського неписьменного мужика, нам відомо, що цей молодчик, розмахуючи нагаєм, вривається в аудиторію російських університетів, щоб іменем царя зламати дух академічної молоді, яка прагнула до свободи від жорстокого насильства, ще жорстокішого деспотизму, що зобов'язував його за всяке поринання до світла і повітря бити беззахисних людей: чоловіків, жінок, дітей навіть на вулицях російських міст. У царській Росії російський козак є головною опорою деспотичного насильства проти волелюбних прагнень всіх народів, включаючи і російський народ. За межами Росії є подвійним варваром» [6, с. 5]. Українські ж козаки, за словами науковця, «були оборонцями людських прав українського народу і своєї свободи від зовнішніх та внутрішніх ворогів» [6, с. 6].

«Після того як Україна позбулася польського поневолення, вона уклала за гетьмана Хмельницького з московським царатом союз, своєрідну федерацію самостійної козацької республіки на основі Переяславського договору 1654 року, при цьому було скріплено клятвою царя суверенні права гетьмана, який вибирався вільно козаками на все життя, але звання якого не було спадковим... Союз республіканської держави з деспотичною монархією був надто неприродним об'єднанням, щоб він міг існувати вільно і надалі без втручань і боротьби. Українська нація була дуже пов'язана з грецькою і західньо-європейською культурою, щоб з легким серцем підкоритися силі



азіятського деспотизму. У деяких містах були “вигнані палицями” московитські бояри, які прибули для приведення до присяги людности» [6, с. 7].

Потрібно відзначити, що з часом російські царі скасували суверенні права гетьмана та ліквідували самостійне козацьке військо. Так саме Петром I було ліквідовано звання гетьмана і відповідно автономію України. На стороні деспота стояла і Катерина II. «Це була цариця, яка знищила останній залишок свободи. Через 121 рік з часу з'єднання України з Московщиною вона наказала зруйнувати останню твердиню самостійності України, головний військовий табір Січ на Дніпрі» [6, с. 9]. Варто зауважити, що «...це є лише маленька картина з довгої страдницької історії українського народу, землі якого “збирав” царат і ошаслиблював московською культурою» [6, с.10].

У своїй роботі Іван Пулюй пише: «За допомогою з'єднання України з московитським царатом був закладений наріжний камінь для дальшого розквіту влади і збільшення імперії, міжнародне становище якої до цього було таким жалюгідним, що польські королі і королівські синки могли подумувати про захоплення царського трону в Москві. Завдяки багатствам України, її географічному положенню, і, що не є останнє, мускулястій силі досвідченого у війнах українського народу, Росія завжди збільшувалася за рахунок загарбання території України, і з цього часу вона стала велетнем, який тепер володіє шостою частиною світу. Але за всі ці великі жертви російські царі погано розплатилися з українським народом. Вони ліквідували самоврядування країною і ввели 1783 року кріпосне право, яке тривало до 1861 року. Українські школи були зліквідовані, церква була, позбавлена верховної влади патріярха в Константинополі, його права зневажались, церква була підпорядкована священному Синоду в Петербургу і таким чином церква стала сліпим знаряддям російського уряду. Українська шляхта була пограбована у своїх маєтках і вигнана з країни або зросійщена» [6, с. 11].

«Після приєднання України до Московщини ця імперія неписьменних, яка дивилася на “гнилий Захід завжди з презирством і ізолювалася від нього, здобувала свої багатства і державне положення в Європі не зброєю духу, не культурною працею, не промисловою і народногосподарською діяльністю, а підкоренням, інтригами, віроломністю, зрадами і шахрайством, грабежем, вбивством і гнобленням поневолених народів. Велика російська імперія стала справжньою, як це стало приказкою, «тюрмою народів» у цілому світі» [6, с. 14].



Пулюй переконував Європу, що Україна є і буде бар'єром, який відокремлює європейські держави від загарбника – Росії. «Якщо має бути протиставлена дієва заслона проти загрозованої сили російського велетня, то має бути звільнена Україна, ця основа розвитку російської влади, в інтересах найбільш можливої стабільності миру в Європі» [6, с. 15], – писав він у праці. Завдяки самостійній Україні московитський царизм було б витіснено з Чорного моря, Балкан, Дарданелл, і так була б знищено зазіхання Росії на всесвітнє панування, переконував науковець: «Лише внаслідок приєднання України до Московії утворилась над могутня Росія, і тільки через визволення українського народу з російського рабства може стати Росія знову Московією, азіатською імперією» [6, с. 13].

«Росія веде державну політику, а не політику інтересів своїх народів, вона веде господарство на престиж і мусить колись розоритися» [6, с. 16].

На основі вивченої та проаналізованої праці «Україна та її міжнародне значення» Івана Пулюя, можна зробити висновок, що праці видатних та талановитих українських істориків, які змушені були працювати за межами Батьківщини, мають не лише беззаперечну історичну цінність, але й зберігають своє наукове значення. Українська діаспора Європи на початку ХХ століття активно працювала над пропагуванням та відстоюванням українських національних інтересів, поширенням ідеї самостійності України як головної складової та запоруки безпеки Європи. Значне місце у працях науковців – емігрантів займало висвітлення історичної правди у питанні україно – російських відносин та підтвердження незаконних фактів загарбницької політики країни – агресора щодо України.

На завершення хочеться процитувати слова автора праці «Україна і її міжнародне значення»: «Нехай буде сильною ваша любов до Батьківщини, і ви переможно витримаєте супроти цієї небувалої світової бурі. На те воля Божа!» [6, с. 22].

Джерела і література

1. Абліцов В. Галактика «Україна». *Українська діаспора: видатні постаті*. Київ, 2007. С. 299-300.
2. Головацький І. Віхи української історії. Львів, 2006. 46 с.
3. Зарубіжні Українці / С. Ю. Лабезник, Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар та ін. Київ : Україна, 1991. С. 30–31, 159–161.
4. Енциклопедія Українознавства. Львів : Молоде життя, 2000. Т. 8. С. 2869.



5. Енциклопедія Української діаспори : у 7 т. Т. 4. Київ–Нью-Йорк–Чикаго–Мельбурн, 1995. С. 9–10.
6. Пулюй І. Україна і її міжнародне значення. Київ : Рада, 1996.
7. Шендеровський В. Славні постаті української науки. *У майбутнє – в ім'я України!* : матеріали III Всеукр. форуму українців. Київ, 2001. С. 160–161.
8. Сендюков І. Життя віддане Христу. *День*. 2007. № 8. С. 8.

УДК 327(4/9=161.2):316.485.26(470+571)(477)

Оксана ГОРДА,

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів;*

Оксана ТРУМКО,

*кандидат філологічних наук, науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів*

Діаспора для України в умовах повномасштабної війни: літопис МІОКУ

Розглянуто діяльність Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» в умовах повномасштабної війни росії проти України, шляхи та форми розбудови і зміцнення співпраці між Україною та її діаспорою.

Ключові слова: *Інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», Дні української діаспори у Львові, україністика, світове українство.*

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) НУ «Львівська політехніка» був заснований у 1992 році. Відтоді інститут працює для розбудови зв'язків і зміцнення співпраці між Україною та її діаспорою. З цією метою проводяться численні масштабні заходи, як-от: Міжнародні конгреси «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті» (2006, 2008, 2010, 2013, 2017), Дні української діаспори у Львові (2017), Перший світовий форум українознавчих суботніх та недільних шкіл (2018), Асамблея «Українка у світі: професіоналізм, активізм, традиція» (2019), Бієнале «Українська мова у світі: відступ



чи поступ?» (2020–2021), Міжнародна науково-практична конференція «Українська мова у світі» (2011, 2012, 2014, 2016, 2018, 2020, 2022).

МІОК реалізує просвітницькі проєкти, які покликані поширювати знання про світове українство («Відкриймо для України українську діаспору», мультимедійні мандрівні виставки, конкурси).

Також інститут досліджує міграційні процеси («Дослідження міграційних настроїв студентів Львова» (2015), «Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації» (2017), «Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС» (2020), «Українці Південно-Африканської Республіки: суспільство, ідентичність, майбутнє» (2020), «Українці Туреччини: суспільство, ідентичність, майбутнє» (2021)), українознавчі осередки у світі («Українознавчі школи за кордоном. Опитування керівників», «Українознавчі школи за кордоном. Опитування вчителів» (2018)), мовні питання в Україні («Престижність української мови в середовищі студентів-іноземців Львова» (2020)). Працівники інституту створюють інноваційний інтелектуальний продукт для вивчення та популяризації української мови у світі. Це Портал «Крок до України», серії підручників «Крок» і «Ключ до України». Щороку діє міжнародна школа україністики «Крок до України».

У 2021 році презентовано Портал «Український освітній всесвіт» – першу в Україні та світі онлайн-карту українознавчих освітніх закладів світу та водночас комунікаційну платформу для освітян.

З перших днів повномасштабного вторгнення рф в Україну МІОК підготував звернення до української світової спільноти та провів низку заходів, спрямованих на спільнодію з українською діаспорою в умовах війни. З метою висвітлення діяльності українських осередків за кордоном, які прийняли мільйони вимушених переселенців і опікуються ними, а також забезпечують військову, гуманітарну, адвокаційну й інформаційну підтримку України започатковано літопис «Діаспора України».

Хронологія містить текстові матеріали, а також відео та світлини подій, що відбувалися за ініціативи українських громад у різних країнах світу. Загалом зібрано інформацію про допомогу українців у майже 50 країнах світу (США, Канаді, Аргентині, Польщі, Литві, Естонії, Данії, Німеччині, Хорватії, Італії, Ісландії, Японії, Південній Кореї, Чилі, ОАЕ, ПАР та ін.) й окремих великих містах (Чикаго, Вашингтоні, Нью-Йорку). Джерелами хронології



стали новинні ресурси, інформація на сайтах посольств України в різних країнах світу, повідомлення у групах української діаспори та новітніх мігрантів у соцмережах тощо. Це дало змогу систематизувати та проаналізувати великий масив даних та подати окремими публікаціями на сайті МІОКУ (наприклад, «Діаспора України. Литва»: <https://miok.lviv.ua/?p=21484> чи «Діаспора України. Ірландія»: <https://miok.lviv.ua/?p=21075>).

13 травня 2022 р. спільно із закордонними партнерами МІОК провів онлайн-презентацію безкоштовного мобільного додатка «**SmartMigration**», призначеного для українських мігрантів у Чехії. Його розробили науковці Університету Менделя в Брно, за участі ГО «Українська ініціатива в Чехії», та протестували львівські науковці. Опісля додаток аплікували у мобільний застосунок «Дія». Від початку повномасштабного вторгнення додаток вже завантажили тисячі українців і до сьогодні його актуальність не зменшується.

7 червня 2022 року інститут організував і провів панельну дискусію «Українські вимушені мігранти в Європі: допомога діаспори». Подію присвятили Всесвітньому дню біженців, який щороку відзначають 20 червня. Цей день 2001 року запровадила ООН з метою визнання сили і мужності людей, змушених покинути свої країни, щоб уникнути конфліктів чи переслідувань [1].

Дискусія була сфокусована на обговоренні безпрецедентної допомоги, яку організує та надає українська діаспора спільно з керівництвом і громадянами країн, що приймають вимушених мігрантів з України. Мета організаторів – обмін найкращими практиками допомоги вимушеним мігрантам, розробка найефективніших механізмів її реалізації, сприяння інтеграції та запобігання асиміляції. В обговоренні взяли участь очільники та представники Світового Конгресу Українців (СКУ), Світової Федерації Українських Жіночих Організацій (СФУЖО), а також об'єднань українців у Румунії, Польщі, Угорщині, Молдові. Промовці схарактеризували ситуацію щодо перебування українських вимушених мігрантів у зазначених країнах, розповіли про законодавчі ініціативи урядів цих держав, спрямовані на допомогу українцям, співпрацю українських діаспорних організацій з державними місіями в цій сфері тощо. Детальніше про подію див. на сайті МІОКУ та у відеоматеріалі [2].

5 жовтня 2022 р. МІОК провів для студентів НУ «Львівська політехніка» мотиваційну зустріч «Наталка Панченко. Я дію – перемагає



Україна!». Героїнею події була польсько-українська громадська активістка, лідерка української діаспори в Польщі, правозахисниця, очільниця громадської ініціативи «Євромайдан-Варшава», активістка року за версією часопису «Wprost» і продюсерка проєктів «Ukraineg» та «Chernobyl VR Project» Наталія Панченко. Вона поділилася волонтерським досвідом і на власному прикладі продемонструвала «як енергетика однієї людини може творити величезні справи» [3].

Міркуваннями про стан україністики у світі після початку російсько-української війни та можливості простежити динаміку усіх охочих вивчати українську мову в середовищі іноземців, про те, яким чином зберегти і забезпечити знання української мови в середовищі діаспори та ін. ділилися ключові промовці панельної дискусії «Українська мова як світова: реальна перспектива чи фантазія?» та учасники «світових кафе», проведених у межах VII Міжнародної науково-практичної конференції «Українська мова у світі», організатором якої був МІОК. Захід відбувся 4 листопада 2022 р. за участі 300 осіб із 37 країн світу.

Окрім того, у контексті актуальної сьогодні теми «Діаспора для України в умовах повномасштабної війни» працівники МІОКу дали низку інтерв'ю ЗМІ, зокрема ТРК «Перший Західний» (Ірина Ключковська, директорка МІОКу: <https://miok.lviv.ua/?p=21913>; Андрій Яців, заступник директора МІОКу: <https://miok.lviv.ua/?p=21580>).

Інститут був партнером заходів з питань українських біженців, які проводили інші організації, зокрема Український католицький університет (УКУ). Спільно з УКУ працівники МІОКу організували та провели панельну дискусію «Виклики ідентичності в час війни. ВПО, мігранти» в межах XV Міжнародного форуму «Екуменічний соціальний тиждень» (3–7 жовтня 2022 р.), головною темою якого стала «Мандрівна ідентичність: осмислення сенсів та цінностей». Також Оксана П'ятковська, заступниця директора МІОКу, модерувала [дискусійну панель «Stand with Ukraine: Refugees»](#) (березень 2022).

Працівники інституту були лекторами на Міжнародній літній онлайн-школі з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС» (Оксана П'ятковська, лекція на тему «Українські вимушені мігранти у Польщі»). Тематика цьогорічної школи була присвячена новим викликам в умовах війни (період проведення – 15–17 червня 2022 р.). Долучилися й до подій з нагоди Дня української мови в Румунії (Ірина Ключковська,



Оксана П'ятковська, Оксана Горда, Оксана Трумко, 9–10 листопада 2022 р.). Промовці панельних дискусій в межах заходу обговорювали питання підтримки України в контексті війни, відбудови українських міст і регіонів, проблеми українських біженців у Румунії та освіти рідною мовою як важливого вектору захисту національної ідентичності українців.

Зібрана, упорядкована та викладена на сайті МІОКу і сторінках інституту в соціальних мережах інформація про допомогу української діаспори в умовах війни, яку розв'язала рф, є важливим джерелом для вивчення новітньої історії України та розробки навчально-методичних матеріалів для сучасної школи.

Джерела і література

1. Всесвітній день біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/всесвітній-день-біженців> (дата звернення: 15.11.2022).
2. Дискусія «Українські вимушені мігранти в Європі: допомога діаспори». URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21763> (дата звернення: 14.11.2022).
3. Мотиваційна зустріч «Наталка Панченко. Я дію – перемагає Україна!». URL: <https://miok.lviv.ua/?p=22106> (дата звернення: 12.11.2022).

УДК 930.1(477)«1917/1921»:314.74

Олександр ДЕМ'ЯНЮК,
доктор історичних наук, професор,
заступник директора з науково-педагогічної діяльності,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк

Історія Української революції (1917–1921) в працях дослідників з української діаспори

Здійснено огляд найцікавіших праць діаспорних дослідників, присвячених добі Української революції 1917–1921 років. Важливим аспектом цього пласту історіографічного доробку є час написання перших розвідок – 20-ті роки ХХ століття, тобто відразу після поразки Української революції та виїзду політичного керівництва, військового командування та значної частини інтелігенції за межі України. Акцент зроблено переважно на комплексних працях і окремих спогадах учасників національно-визвольних змагань 20-х років ХХ століття.

Ключові слова: Українська революція, Українська Народна Республіка, Українська Держава, Директорія УНР, діаспора, уряд в екзилі, дослідження.



Доба українських національно-визвольних змагань 1917–1921 років була одним із періодів масового піднесення національної самосвідомості українців, які на початок революційних подій мешкали на території двох сусідніх, однак антагоністичних імперій – Російської та Австро-Угорської. Поразка Української революції мала низку негативних наслідків для населення українських земель. Переважна більшість українців, позбавлена власної державності, була змушена жити на території інших держав-сусідів – УСРР та Польської держави. Військово-політична верхівка та частина інтелектуалів і митців змушені були емігрувати й розселитися в різних країнах світу.

Так, частина політиків доби Директорії УНР виїхали в Тарново, де сформували Державний центр УНР на еміграції (в екзилі), створивши законодавчі (Рада Республіки, Українська Національна рада) та виконавчі (Головний отаман, Президент) органи влади і впродовж 1921–1992 років репрезентували Україну в світі.

Майже в перші дні еміграції у найбільших українських діаспорних центрах розпочалася робота по дослідженню подій доби Української революції, оцінці її перебігу, аналізу причин поразки. Переважна більшість праць, створених на еміграції, відображали українські національні державницькі тенденції та подавали той період як добу формування у свідомості більшості українського населення національних державницьких ідеалів. Дослідники, переважно, відображали позицію або еміграційних державницьких центрів, або окремих українських політичних сил. Тому деякі розвідки діаспорних дослідників носять нашарування суб'єктивізму, однобоко трактують історичні події доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років. Позитивно, що таких робіт лише незначна кількість у загальному масиві наукового доробку закордонних авторів.

Так, у 1930 році Дмитро Дорошенко в «Історії України. 1917–1923 рр.» [1], використовуючи наявні документи та спогади, зробив спробу написати історію нещодавньої доби визвольних змагань. Щоправда, підготовані два томи охоплюють лише період УНР і Гетьманату «Українська Держава». У своїх наступних працях історик неодноразово звертався до окремих аспектів політичної боротьби, сучасником та учасником якої він був.

Ще один очевидець й учасник будівництва української державності доби Української Центральної ради та Директорії УНР Володимир



Винниченко спробував у праці «Відродження нації» [2] подати своє бачення суспільно-політичних процесів, які відбувалися на території українських губерній впродовж 1917–1921 років. Як талановитий письменник В. Винниченко не шкодує епітетів та негативних оцінок для своїх політичних опонентів.

Колишній голова Ради народних міністрів УНР Ісаак Мазепа у праці «Україна в огні й бурі революції. 1917–1921» [3], яка побачила світ за межами України у 1950–1952 роках, а в 2001–2002 роках була перевидана в Україні, відтворив військово-політичні події періоду українських національно-визвольних змагань. Автор торкається практично всіх найдискусійніших питань тієї доби. Позаяк І. Мазепа очолював український уряд у період його перебування на території Волинської губернії, то цій частині України в праці відведено певне місце – інформація про державотворчу діяльність керівництва УНР на Волині в 1918 році, підготовку та початок зимового походу Дієвої армії УНР із території Волинської губернії, з, так званого, трикутника смерті в грудні 1919 року тощо.

Міністр внутрішніх справ УНР Павло Христюк написав «Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр.», які, вважаємо, є однією з найудаліших розвідок революційної доби. Автор у контексті подій зими-весни 1918 році подає характеристику військово-політичній ситуації, у якій опинилася Українська Центральна рада, її переїзд за маршрутом Житомир – Коростень – Сарни, переговори з представниками Німеччини щодо допомоги в антибільшовицькій боротьбі [4, с. 137–143].

У повоєнний період за кордоном з'явилася праця Петра Мірчука «Українська державність. 1917–1920», в якій використано доробок попередніх дослідників щодо оцінки доби національно-визвольних змагань. Цікавим видається аналіз переговорного процесу між Українською та Польською державами. Йшлося про залишення в складі УНР етнічних українських земель, серед яких були Волинь, Галичина й Холмщина, встановлення кордону між державами за етнічною ознакою населення й визнання відновленою Польщею незалежності УНР [5, с. 373].

Проблема українсько-польських переговорів і територіальні претензії Польщі висвітлювалися в роботі Сергія Шелухіна «Варшавський договір між поляками та Симоном Петлюрою 21 квітня 1920 р.» [6]. Про перемовини



й допомогу з боку Польської держави пише учасник багатьох тогочасних подій Олександр Доценко [15].

Переважно військовим подіям і менше політичним аспектам періоду 1917–1921 років присвячена праця Олександра Удовиченка «Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921» [7]. У ній автор подає важливу інформацію, яка стосується комплектування й дислокації українських армій на території українських губерній. Із позицій військовика охарактеризовано військові операції, визначено їх значення для боротьби за українську державність.

Осип Думін та Степан Ріпецький подають цікаві факти з історії діяльності Легіону Українських січових стрільців, в тому числі й про перебування представників Легіону УСС на Волині: передумови й початок вербункової акції УСС, персональний склад вербункових комісаріатів [8, с. 304–306], діяльність Бюро культурної помочі для українського населення окупованих земель [8, с. 154].

Частину публікацій, які з'явилися за кордоном, присвячено поширенню отаманії, заколотам проти Директорії УНР. Так, у виданні «Шлях до катастрофи. Події в Рівнім. Повстання отамана Оскілка» автори змальовують заколот Володимира Оскілка як антидержавні дії, які не лише загострили політичну ситуацію у Волинському регіоні, послабили боєздатність армії, а й підірвали підвалини української державності [9]. О. Слободич у четвертій частині праці «Велика Україна в огнях. Нарис історії Української революції» наголошує, що в разі відмови Євгена Петрушевича очолити Українську державу після перевороту, отаман В. Оскілко був готовий зосередити владу у своїх руках [10, с. 37].

Про Перший зимовий похід Дієвої армії УНР дізнаємося з робіт Михайла Омеляновича-Павленка, Юрія Тютюнника, Петра Певного. У цих працях подано характеристику стану армії Директорії УНР восени-взимку 1919 року, описано військово-політичну ситуацію, в якій опинилась українська влада під час перебування на території Правобережної України. Так, учасник військових боїв на Волині восени 1919 року П. Певний визначив причини, через які українське військо зосередилося в районі Старокостянтинова: наступ війська генерала Антона Денікіна, епідемія сипного тифу та неузгодженість між бойовими частинами й відділами тилового забезпечення українського війська [11, с. 11].



Генерал М. Омелянович-Павленко, описуючи та аналізуючи рейд українського війська в запілля ворога, визначив причини й територію, на якій зосередилася республіканська армія наприкінці листопада 1919 року (Любар – Шепетівка – Миропіль) [12, с. 6], подав характеристику бойових дій на військових театрах.

Учасник Першого зимового походу отаман Ю. Тютюнник звертає увагу на процес підготовки, причини та прийняття рішення про рейд на окуповану денікінськими й більшовицькими військами українську територію [13, с. 17]. Ад'ютант Головного отамана Олександр Доценко подає у хронологічній послідовності перебіг військово-політичних подій в українських губерніях восени 1919 року. [14, с. 10].

Автори збірки «Історія січових стрільців» [16] (В. Кучабський, М. Безручко та Є. Коновалець) на підставі власних спостережень відтворюють широку панораму військово-визвольної діяльності формувань Січових стрільців, знайомлять із бойовим шляхом і військовими діями січовиків на Північному фронті, зокрема в районах Житомира, Сарн, Новограда-Волинського, Старокостянтинова.

Окремі аспекти військово-політичного протистояння під час українських національно-визвольних змагань на різних теренах держави знаходимо в «Історії українського війська», яку видав Іван Тиктор. На сторінках видання охарактеризовано склад та озброєння військових частин української армії, подано описи окремих бойових операцій [17].

Цікавою працею, присвяченою етнотериторіальним проблемам Великої Волині є дослідження Володимир Трембіцький [18]. Автор показує місце окремого регіону в Українській революції, визначає та обґрунтовує кордони етнічної Волині.

Окрім того закордонні періодичні видання публікували спогади, мемуари, дослідження, присвячені проблемам Української революції. Стаття Василя Проходи, вміщена на сторінках збірки «За Державність», присвячена формуванню та бойовому шляху Сірої дивізії, яку частково створили на території Західної Волині [19, с. 75–128]. Полковник Антін Пузицький виклав особливості боїв за участю Сірої дивізії за м. Коростень, показав стан їхньої боєздатності й взаємодію з іншими українськими частинами [20, с. 73–96]. Трагедії українського війська під час Другого зимового походу та його поразці під м. Базаром присвячено статтю Олександра Шпілінського [21, с. 109–134].



У 30-х роках ХХ століття на сторінках видання «За Державність» надруковано працю отамана М. Омеляновича-Павленка «Зимовий похід» [22].

Інше періодичне видання «Вісті комбатанта» вміщує статтю Петра Самутіна, у якій автор описує місце розташування й склад військових частин українського війська доби гетьмана П. Скоропадського [655; 656].

Навіть той невеликий проаналізований масив праць, створений дослідниками з української діаспори присвячений революційним подіям 1917–1921 років переконує, що вони містять важливий матеріал. Очевидною перевагою цих розвідок є те, що більшість їх авторів були безпосередніми учасниками описуваних подій.

Джерела і література

1. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. : в 2 т. Ужгород : Свобода, 1930. Т. II. : Українська Гетьманська Держава 1918 р. 510 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. Репринт. відтвор. вид. 1920 р. : у 3 ч. Київ : Вид-во політ. л-ри України, 1990. Ч. I. 350 с.; Ч. II. 330 с.; Ч. III. 542 с.
3. Мазепа І. Україна в огні й бурі революцій: I. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. II. Кам'янецька доба. Дніпропетровськ : Січ, 2001. 415 с.; Мазепа І. Україна в огні й бурі революцій : Ч. II. Дніпропетровськ : Січ, 2002. 334 с.
4. Христюк П. Записки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. : в 4 т. Відень, 1921. Т. 1. 152 с.; Т. 2. 204 с.; Т. 3. 160 с.; Т. 4. 194 с.
5. Мірчук П. Українська державність. 1917–1920. Філадельфія, 1967. 488 с.
6. Шелухін С. Варшавський договір між поляками і Симоном Петлюрою 21 квітня 1929 р. Прага, 1926. 36 с.
7. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Київ : Вид-во «Україна», 1995. 206 с.
8. Думін О., Ріпецький С. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918. Львів : Видавнича Кооператива «Червона Калина», 1936. 376 с.
9. Шлях до катастрофи. Події в Рівнім. Повстання отамана Оскілка. Київ ; Відень : Вид-во УПСС, 1920. 20 с.
10. Слободич О. Велика Україна в огнях. Нарис історії Української революції. Ч. IV : часи Директорії У.Н.Р. Львів : Укр. видавнича спілка «Громада», 1931. 40 с.
11. Певний П. За волю та державність. Поход українських армій в запілля ворога з 5 грудня 1919 року по 5 травня 1920 року. Кн. 1. Станіславів : Українське слово, 1920. 60 с.
12. Омелянович-Павленко М. Зимовий похід [6.XII.1919–5.V.1920]. Каліш : Чорномор, 1934. 192 с.
13. Тютюнник Ю. Зимовий похід 1919–20 рр. Ч. I. (Політичний огляд). Коломия–Київ : Трембіта, 1923. 100 с.



14. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919–6.V.1920). Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 376 с.
15. Доценко О. Літопис Української революції. Т. II. Кн. 5. Польща визнає самостійність України. Львів, 1924. 108 с.
16. Історія січових стрільців : воєнно-історичний нарис. Київ : Україна, 1992. 347 с.
17. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. Львів : Світ, 1992. 712 с.
18. Трембіцький В. Позиція Великої Волині в Українській державі 1918 року. Вінніпег–Нью-Йорк : Ін-т дослідів Волині, 1993. 112 с.
19. Прохода В. Записки до історії Сірих (сірожупанників). *За Державність*. 1935. Зб. 1 (друге видання). С. 75–128.
20. Пузицький А. Бої Сірих за Коростень. *За Державність*. 1930. Зб. 2. С. 73–96.
21. Шпілінський О. Базар (1921 р.–1931 р.). *За Державність*. 1932. Зб. 3. С. 109–134.
22. Омелянович-Павленко М. Зимовий похід. *За Державність*. 1930. Зб. 2. С. 9–46; 1934. Зб. 4. С. 9–72; 1935. Зб. 1. С. 9–52.
23. Самутин П. Організація Українського Війська за часів Української Держави 1918 р. *Вісті комбатанта*. 1965. № 4. С. 33–45; 1965. № 5. С. 36–48.

УДК 373.3/5.016.91

Наталія ДЕНИСЮК,

*заступник директора, Комунальний заклад загальної середньої освіти
«Луцький ліцей № 22 Луцької міської ради», м. Луцьк*

Наукова спадщина В. Кубійовича як джерело вивчення соціально-економічної географії у школі

Здійснено огляд найцікавіших праць діаспорного організатора української науки, громадського діяча, географа та картографа Володимира Кубійовича «Атлас України й сумежних країв» (1937) та «Географія українських і сумежних земель» (1938), в яких обґрунтовується концепція відродження національної держави в її етнічних межах. Автором означено їх освітній потенціал у вивченні окремих тем соціально-економічної географії в школі.

Ключові слова: *Володимир Кубійович, атлас України, українським етнічні межі, діаспора, соціально-економічна географія України.*

З часу винайдення книги вчені намагаються зафіксувати в ній усе, що стосується наукового та технічного прогресу людства, для майбутніх



покоління. У цивілізованих народів книгою книг завжди була енциклопедія. Саме енциклопедії завжди відображають рівень науки і культури своєї епохи. Якщо у стародавніх державах праці енциклопедичного характеру були відомі ще до нашої ери, були вони і за часів Київської Русі, то за часів радянської доби в Україні така книга (УРЕ) була випущена в 17 томах лише в 1959–1965 роках. Згодом було зроблено друге видання, обсягом 12 томів. Але ці книги відображали передовсім ідеологію правлячої комуністичної партії і в них немає тієї правдивої інформації, яку ми намагаємося подати нашому молодому поколінню, дітям, щоби у них міцніла віра у велич власного народу. Ми вже не раз мали нагоду переконатися, що подібні джерела знань у недавні часи ідеологію ставили попереду фактичного матеріалу. Такий упереджений підхід авторів радянських енциклопедій призвів до спотворення змісту тих чи інших явищ, до викривлення фактів. Про об'єктивну подачу матеріалу в цих словниках не могло бути й мови. Це, безперечно, стосувалося всіх галузей знань і географії зокрема. На щастя, у нашого народу були люди, які розуміли необхідність зберегти надбання культури і науки, бачачи руйнацію і нищення всього українського. Такою визначною постаттю, справжнім українознавцем був Володимир Кубійович – географ, демограф, картограф, професор. Подібно до того, як Михайло Грушевський створив історичний паспорт України своєю «Історією України-Руси», Володимир Кубійович уклав її географічний: він опублікував знамениті праці «Атлас України й сумежних країв» (1937) та «Географія українських і сумежних земель» (1938). Квінтесенція цих праць – обґрунтування концепції відродження національної держави в її етнічних межах.

Власні погляди на сутність географії В. Кубійович висловлював будучи доцентом Краківського (Ягеллонського) університету (1928–1939 рр.). Вчений займався вивченням українських етнічних земель у складі Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. З 1931 року став дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка, головою його географічної секції. У своїх дослідженнях польсько-українських окраїн Кубійович послідовно обстоював українські геополітичні інтереси і провадив наукову дискусію з польськими вченими, яких звинувачував в умисній підробці статистичних даних в дослідженнях, за що в 1939 був позбавлений кафедри в Ягеллонському університеті. Пізніше, як активний учасник українського національно-визвольного руху і щирий український патріот, професор Володимир



Кубійович очолював Український Центральний Комітет у Кракові (був головою до 1944 р). Коли розгорілася польсько-українська підпільна війна, Кубійович виступив з закликом припинити збройне протистояння. Його ж стараннями уникнули гестапівських арештів чимало українських політичних і громадських діячів, а також було врятовано від концтабору багато євреїв (разом – кілька сотень осіб). Після закінчення Другої світової війни професор Кубійович жив в еміграції у Німеччині і Франції, займаючись переважно науковою діяльністю [4, с. 68].

Усі універсальні знання про Україну дослідник разом із групою інших українських науковців із усього світу вніс до 11 томів «Енциклопедії Українознавства». Автори обрали енциклопедію не лише як найпрестижніший видавничий проект, а насамперед як зручну форму збирання сконцентрованої інформації про історичне минуле й сьогодення України, що забезпечує поєднання об'єктивного, наукового й разом із тим популярного викладу матеріалу. Ця книга, видана на Заході українською та англійською мовами, являє собою унікальне зібрання довідкового матеріалу. Володимир Кубійович писав: «Починаючи від Дідро, енциклопедії стали найкращим банком історичної пам'яті народів, мостом між живими, мертвими і ще не народженими їх поколіннями».

Українська громадськість високо оцінила «Енциклопедію українознавства», коли від початку 90-х років отримала можливість, завдяки перевиданню в Україні, нею користуватися.

Опираючись на репринтне перевидання «Енциклопедії українознавства» (Львів, 1993–2003), проаналізуємо статті, зміст яких можна використати на уроках географії та наведемо приклади завдань для учнів.

У редакційній статті «Назва території і народу» знаходимо відомості про те, як змінювалася назва території, на якій живе український народ на протязі століть. Автор З. Кузеля наголошує, що «в різні часи мінялася і назва нашого народу відповідно до політичного становища України й українського народу та проявів української свідомості і чужинних впливів. Ці назви були частково місцевого походження, частково приходили в уживання з боку сусідів або завойовників і відповідно до цього були власними, прийнятими назвами, або накинутими, примусовими. Деякі з них були штучним продуктом і вживалися тільки чужинцями, деякі мали навіть тільки глузливе значення» [3, с. 13].



8 клас. Тема «Географічні відомості про територію України в минулому».

Знаннєвий компонент навчання географії

Опрацювати розділ енциклопедії «Назва території і народу», відстежити, які назви мала територія у літописах, за часів Речі Посполитої, козацької доби, у ХІХ та ХХ століттях. Визначити, коли наша держава мала назви Скитія, Сарматія, земля антів, земля словінів, Роксолянія, Русь, Україна та у яких документах вони згадувалися.

У розділі Положення, границі й територія України, автор писав: Ми окреслюємо Україну як територію, яку сьогодні заселяють українці, себто як українську національну територію без огляду на те, до складу яких держав вона входить [3, с. 18].

8 клас. Тема «Формування території України».

Завдання на формування картографічної компетентності

Використовуючи карту атласу «Історико-географічні регіони України» назвати історико-географічні регіони, які станом на 1991 рік опинилися за межами України.

На сторінках енциклопедії Українознавства знаходимо слова: границі українських земель лежать там, де проходять границі українського народу, його мови і культури. Вони тягнуться від Тиси, устя Дунаю, Чорного моря і Кавказу на півдні до боліт Полісся і верхів'я Десни на півночі, від Попраду, Сяну й Біловежі на заході по надкаспійські пустелі й Дін на сході, за якими простягаються ще українські колонії аж до берегів Тихого океану» [3, с. 18].

8 клас. Тема «Формування території України».

Завдання на формування просторової компетентності

Знайти згадані географічні об'єкти на фізичній карті України. Співставити нинішню територію України з окресленою автором, зробити висновки.

У цьому ж розділі читаємо: «На так окресленій території жив український народ від світанку своєї історії, хоча лише в новіші часи заповнив увесь цей простір; з другого боку, були часи, коли українці жили і на тих землях, які тепер лежать уже за межами їхньої національної території. Три чверті української національної території входить до складу сучасної української держави у вигляді СРСР [3, с. 18].



8 клас. Тема «Формування території України»

Завдання на формування історичної предметної компетентності

Використовуючи карту атласу «Формування території України 1921–1954 роки» визначити, які адміністративні одиниці входили до УРСР (Советської України). Вказати українські території, які були приєднані до більшої частини України після 1939 року.

У статтях, присвячених українським землям знаходимо інформацію про те, що границі української національної території й української держави зазнавали й зазнають сильних змін, що є наслідком межового положення України і відкритості її границь. Лише на півдні виразну границю творять морський берег і Кавказ, частково творять її також на північному заході болота Полісся, а на невеликих відтинках – хребти Карпат. Інші границі України, зокрема від північного сходу на межах з Московщиною й на всій східній лінії, зовсім відкриті. Це одна з головних причин занепаду української державності [3, с. 19].

8 клас. Тема «Україна на політичній карті Європи і світу».

Завдання на формування картографічної компетентності

Знайти країни, з якими проходять кордони згаданими природними об'єктами.

Володимир Кубійович досить детально характеризує розміщення населення України станом на 1860 рік, розкриває причини нерівномірного розселення. За його спостереженнями «з тих часів, коли не було індустріялізації і коли українське населення ще не відпливало назовні, бо рухи селянина тоді були дуже обмежені (панщина) на мапі виразно видні три поздовжні смуги густоти населення. Найгустіше заселена була середня смуга, що лежить від Сяну на заході до Курщини на сході. Це здебільшого смуга лісостепу, яка має найкращі умови для сільського господарства (чорноземи й достатня вологість) і яка давно заселена. Густота людности в цій смузі становила бл. 50 осіб на 1 км² і найбільшою була в Галичині (80), яка тоді вже була дуже перенаселеною аграрною країною. Удвоє слабше була заселена півн. Україна, передусім через гірші ґрунти й підмоклість; особливо рідко було заселене Полісся. Найрідше була заселена південна – степова



Україна (5–10), тоді ще слабо колонізована, й Передкавказзя, куди в той час ще не приплинув укр. селянин».

8 клас. Тема «Населення. Розселення».

Діяльнісний компонент навчання географії

Опрацювати текст підручника на ст. 253., де мова йде про розміщення населення на території України станом на 01.01.2020 року. Зробити висновок про зміни у розміщенні населення у порівнянні із 1860 роком та вказати причини таких змін [2, с. 124].

У редакційній статті «міська людність» знаходимо відомості про чисельність населення найбільших міст України: «у 1939 р. Україна мала 23 міст із населенням понад 100 тис. меш.: Київ – 846 тис., Харків – 833 тис., Одеса – 604 тис., Дніпропетровське – 501 тис., Юзівка (Сталіне) – 462 тис., Львів – 316 тис., Запоріжжя – 289 тис., Макіївка – 240 тис., Маріуполь – 222 тис., Луганське (Ворошиловград) – 213 тис., Кривий Ріг – 198 тис., Таганріг – 189 тис., Миколаїв – 167 тис., Кам'янське (Дніпродзержинське) – 148 тис., Симферопіль – 143 тис., Полтава – 130 тис.» [3, с. 141].

8 клас. Тема «Міське і сільське населення».

Формування інформаційної компетентності

Використовуючи статтю вікіпедії «Міста України» позначити на контурній карті міста з найбільшою чисельністю населення. Проаналізувати, чи змінилися з того часу лідери? Які міста втратили статус найбільших?

В «Енциклопедії українознавства» знаходимо інформацію історико-географічного змісту про національні меншини. Автор показав історію заселення українських земель: «Нац. меншості, які живуть на Україні, оселилися тут в різні часи. Ті, що переселилися ще в давні часи (XIV–XVII ст.), як німці, вірмени, поляки, почасти розпливалися серед укр. населення або переходили до панівної в ту добу на Україні нації – поляків. Більшість нац. меншостей прийшла на Україну лише в другій пол. XVIII ст., себто в добу колонізації південної України й Кубані. Головні меншості посилено стали напливати в другій пол. XIX і в XX ст.: росіяни в зв'язку з урбанізацією й індустріалізацією (Донбас), поляки як колоністи, робітники (нафтовий басейн) і урядовці.



8 клас. Тема «Національний склад населення».

Ціннісний компонент навчання географії

Прокоментувати слова автора «росіяни (бл. 8 міл. на укр. землях, 3 міл. в УССР в сучасних кордонах) є найчисленнішою меншістю на Україні й найзагрозливішою». Чи можна вважати їх пророчими у світлі останніх подій в Україні?

Автор об'єктивно та доступно висвітлює питання розміщення сільських населених пунктів, зазначаючи, що «село мусить мати вигідний доступ до полів, до води й бути забезпечене від повені й буревіїв. Українські землі – це переважно рівнина, на якій нема труднощів для вибору місця під оселю. Зате тут не скрізь буває вода».

8 клас. Тема «Міське і сільське населення».

Формування навчально-пізнавальної компетентності

У статті енциклопедії «Оселя» знайти інформацію про залежність планування і величини сільських населених пунктів від природних умов. Висновки подати у вигляді таблиці [3, с. 79].

Енциклопедисти здійснили величезну працю: вони не просто зібрали цінний фактичний матеріал, а й зуміли його систематизувати та науково осмислити. У статті «Зернове господарство» розкрито географію розміщення зернових культур. Автори наголошують, що вибір зернових культур, які вирощують зумовлений не лише природними умовами (грунти, підсоння), а й такими факторами, як ринкова кон'юнктура, система обробітку, господарська політика держави тощо [3, с. 1058].

9 клас. Тема «Розміщення в Україні виробництва зернових культур».

Формування картографічної компетентності

Використовуючи матеріали енциклопедії позначити на контурній карті території, засіяні зерновими культурами (станом на 1939 рік). На карті «Сільське господарство України» знайти території, де вирощуються ці культури. Чи відбулися зміни у географії вирощування зернових?

В енциклопедії наведено низку статей, що стосуються народного ужиткового мистецтва, зокрема «Дереворізьба», «Ткацтво і вишивкарство», «Кераміка», «Вироби і прикраси зі скла», «Вироби з кости й рогу», «Металеві вироби», «Писанки». Так, автор звертає увагу, що українське народне



мистецтво, ґрунтуючись на дуже давніх традиціях, виводить свій початок із доби неоліту (кераміка) або бронзи (металеве виробництво) [3, с. 283].

8 клас. Тема «Народні промисли».

Формування навчально-пізнавальної компетентності

На карті «Народні промисли» знайти центри, які були осередками промислового вишивання, міста де були килимарські майстерні, металеве виробництво, де найбільше писали писанок та виробляли прикраси чи предмети домашнього вжитку з кісток та рогів. Підготувати інформацію про народні промисли рідного краю.

У творчості Володимира Кубійовича спостерігаємо титанічні зусилля його діяльності як організатора української науки, громадського діяча, і не менш важливо – ученого-географа і картографа. І хоча сам Кубійович неодноразово писав у своїх спогадах, що енциклопедія забирала у нього майже весь час і висмоктувала всі сили, і що він мусив звести до мінімуму свої інші обов'язки (голова НТШ у Європі і централі всього НТШ), він вважав її справою свого життя, своєю рідною шаною українському народові, його багатій історичній, науковій і культурній спадщині. Він розумів – праця на поприщі формування і утвердження національної свідомості і в час миру і в час війни – головна запорука порятунку і утвердження нації.

Використання матеріалів енциклопедії Українознавства на уроках географії дає можливість показати дітям, як в маленькому містечку Сарселі під Парижем у самовідданій сорокарічній праці українських вчених зреалізувалася велика любов до Батьківщини, до свого народу, любов, що не потребує ані позірної шани, ані гасел, ані голосних слів. Без сумніву, енциклопедія є неоціненним скарбом української науки і українського духу.

Джерела і література

1. Атлас. Україна і світове господарство. 9 клас / ред. С. В. Капустенко, В. І. Остроух, І. О. Європіна. Київ : ДНВП «Картографія», 2020. 40 с.
2. Географія : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В. М. Бойко, І. Л. Дітчук, Л. Б. Заставецька. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2016.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина: Перевидання в Україні / НАН України, Інститут української археографії; НТШ у Сарселі; Фондація Енциклопедії України в Торонто. Репринтне відтворення видання 1949 року. Київ. Т. 1. 1994. XVI, 400 с.: іл.; Т. 2. 1995. с. 369–800: іл.; Т. 3. 1995. С. 801–1230: іл.



4. Історія української географії і картографії : матеріали наук. конф., прив'яз. 95-річчю від дня народж. проф. Володимира Кубійовича, Тернопіль, 25–26 грудня 1995 р. / [редкол.: Олег Шаблій (голова)] ; Тернопіль. держ. педагог. ін-т. Тернопіль, 1995. 275 с.

5. Міста України (за населенням). URL: <https://uk.wikipedia.org>

УДК 821.161.2(09) Косач

Алла ДИБА,
*науковий співробітник Відділу рукописних фондів і текстології,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
член Національної спілки письменників України, м. Київ*

«Тепер розглянемо докладніше всі ці нові матеріяли і факти...»: Петро Одарченко – дослідник Лесі Українки

Ця наукова розвідка виконана у межах проєктів, які фінансуються за рахунок коштів бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

У науковій розвідці розглядається творчий доробок знаного дослідника Лесі Українки Петра Одарченка. Особливу увагу приділено книзі «Леся Українка. Розвідки різних років» (Київ, 1994 р.), в якій представлено статті про твори Лесі Українки і видання її творів в Україні та за кордоном, коло її інтересів, оточення, бібліографія публікацій П. В. Одарченка.

Ключові слова: музейний працівник, бібліографія, професійна добросовісність, дослідник, рецензент, ключ до тлумачення.

Усі ми пам'ятаємо, як напровесні 2014 р. в нині анексованому РФ Криму на вулиці вийшли українці та кримські татари, протестуючи проти появи там «ввічливих зелених чоловічків» і одночасно горластих бабусь (майбутніх «Отрядов Путина»), які волали: «Хочу умереть в СССР!», хоча й СССР вже 23 роки на той час вже почив у Бозі. І зараз немало людей мого покоління, неначе вибачаючись, говорять: «Але ж ми народилися в СРСР. І там було немало хорошого...». Я теж з покоління, яке пам'ятає немало хорошого. Це моє дитинство і юність, коли були молоді й ще здорові батьки. Це мої студентські роки з першим коханням і деякими прекрасними викладачами, які стали для мене важливими на усе життя. Це наш хор «Гомін» під керівництвом композитора Леопольда Яценка, який пережив багато років



репресій, але не втомлювався у київському метро грати на сопілці, навертаючи людей до українського. Звідти немало моїх друзів до сьогодні. Звідти моя «внутрішня еміграція» у Київському музеї Лесі Українки і унікальні вчителі в літературознавстві, які пережили в радянський час немало тяжких випробувань, як Анатоль Костенко (пройшов близько 20 років сталінських тюрем і таборів) та Михайлина Коцюбинська, про звитягу якої у ті «щасливо»-прокляті роки можна було б розповідати досить довго.

Незважаючи на те, що зарплата музейного науковця з університетською освітою дорівнювала ставці прибиральниці, у мене була можливість поспілкуватися з унікальними людьми – нащадками Косачів та їхніх друзів, ученими, письменниками, музикантами, художниками та скарбами фондів музею, в яких були і листи рідних Лесі Українки з-за кордону, і свідчення в'язнів таборів, яким твори Лесі Українки допомагали вижити у тих умовах. А ще була багатостраждальна книга «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» (Нью-Йорк, 1970 р.) [5], але ту книгу або вилучали на кордоні, одразу передаючи до тієї ж ленінської бібліотеки у Москві, чи хтось з найближчих до влади забирав у власну бібліотеку. На щастя, остання спроба була вдалою – Ізидора Косач (Борисова) віддала її одній вчительці-пенсіонерці з Бучі, яка приїздила до США провідати сестру, а потім, за попередньою домовленістю, передала цей примірник теж мешканці Бучі Ніні Петрівні Борсук. Вона тоді працювала у Київському музеї Лесі Українки. Відтоді ми, співробітники музею, мали змогу ознайомитися з нею, дещо використовуючи (але без конкретних посилань на джерела) у наших екскурсіях, лекціях, статтях.

Робили це таємно у зв'язку із заборонаю афішувати наявність такої книги у фондах. На той час я виконувала обов'язки завідувачки експозиційним та науково-дослідним відділом, тому до мене постійно навідувався представник КДБ, який мав контролювати «крамольні» записи у Книзі відгуків, чи не було там вказано номерів військових частин, розпитував про націоналістичні настрої серед відвідувачів та працівників музею. Йшлося і про експонати спецфонду. Не раз питав він у мене (мабуть, і у інших науковців) про «Хронологію» Ольги Косач-Кривинюк. Його, наприклад, цікавило те, чи є у книзі зображення тризуба (я відповідала, що не бачила), чи є якісь заборонені прізвища й т. д., наївно роблячи вигляд, що ні про що таке не знаю, не бачила, не читала.



Але вже тоді звернула увагу на те, що допомагав Ізидорі Косач впорядковувати й готувати до друку це могутнє видання літературознавець Петро Одарченко, який також був автором окремих текстів та приміток. На той час (працювала в музеї від осені 1975 р.) мені не були відомі подробиці його страдницької біографії – від наукових злетів і подальших репресій на Батьківщині до виїзду й перебування на чужині. Про це я почала дізнаватися пізніше, коли у 1990-х роках відкрилися кордони, наші вчені вже відвідували Європу і США. Звідти ми почали одержувати унікальні видання та документи.

Одним із перших у США побував наш колега, кандидат філологічних наук і заступник директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка з видавничої роботи п. Сергій Гальченко. Там він мав змогу побачитися з багатьма визначними діячами української діаспори, серед яких був і Петро Одарченко. Ось як згадує про зустріч з Одарченком Сергій Гальченко: «Наше знайомство відбулося у Вашингтоні у травні 1990 р. Уже після двох зустрічей склалося враження про нашого сьогоднішнього ювіляра як про вделікатну й завжди доброзичливо успіхнену, а й винятково щедрю: він подарував тоді для фондів Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України відбитки деяких своїх праць та машинописи драми Лесі Українки «Голубая роза» – авторський переклад «Блакитна троянда» – з правками, вставками та власноручним підписом письменниці» [3, с. 8].

А через два роки, вже в липні 1992 р., знову у Вашингтоні було передано ще ряд цінних матеріалів, серед яких і оригінали листів кузена Лесі Українки Світозара Драгоманова.

«Бібліографія наукових праць П. Одарченка започаткована у 1927 р. статтю «Die Weber» Г. Гейне в перекладі Лесі Українки», надрукованої у «Записках Ніжинського ІНО»; нині вона містить понад півтисячі позицій. Особливо виділяються серед них цікаві й глибокі наукові дослідження про творчість Лесі Українки. Життєвий і творчий шлях великої письменниці – в центрі постійних багаторічних наукових зацікавлень Петра Васильовича» [3, с. 8], – констатує С. А. Гальченко.

Отже, з тих відряджень С. А. Гальченко привіз немало важливих матеріалів та документів, які були долучені до фондів нашого Інституту. Тоді ж почали з'являтися важливі публікації, серед них 1993 року стаття «Щирий надійний українець» у журналі «Слово і Час» [3, с. 8–9] та публікація



матеріалів автобіографії П. Одарченка [3, с. 9–14]. «Науковий доробок П. Одарченка дуже об'ємний і різноплановий. Пильним оком дослідника він простежував творчість багатьох письменників – від В. Шекспіра, А. Міцкевича, І. Котляревського і Т. Шевченка до М. Понеділка і Б. Кравціва. А ще – праці про І. Франка, П. Грабовського, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, В. Винниченка, С. Петлюру (як літературного і театрального критика), М. Зерова, М. Драй-Хмару» [3, с. 8]. Значним може бути й перелік статей Петра Одарченка, написаних для Енциклопедії Українознавства. Не може не згадати Сергій Гальченко, сам шевченкознавець, роботи П. Одарченка, присвячені Т. Г. Шевченкові [3, с. 8], проте за браком часу ми не зупинятимемось на них тут спеціально.

За інших обставин П. В. Одарченко міг би вдало еволюціонувати, як вчений, але його творчий політ був зухвало перекреслений більшовицькою владою: «Життєвий шлях молодого вченого після вдалого дебюту заповідався щасливо, але він мав «нещастя» у 1929 р. при написанні дисертації користувався «цінними вказівками акад. С. О. Єфремова, професорів М. К. Зерова, П. П. Филиповича, Б. В. Якубського [...]». Свою працю «Перша редакція «Місячної легенди» Лесі Українки» П. Одарченко надіслав С. О. Єфремову до «Записок історико-філологічного відділу ВУАН», де вона й видрукувана, але «це число було конфісковано і знищено з наказу влади [...]» [3, с. 9].

«У 1926–1929 рр. П. Одарченко (після закінчення Ніжинського ІНО) був аспірантом при секції української мови й літератури науково-дослідної кафедри історії культури та мови того ж таки ІНО і писав дисертацію «Стиль Лесі Українки», яку мав захищати у жовтні 1929 р., але сталося непередбачене, хоча, в принципі, й очікуване...

Про події цього складного, трагічного для України часу та їх переломлення в життєвій долі вченого і йдеться в тих двох розділах його біографії, які пропонуються читачам нашого журналу (повністю її видруковано у згадуваній «Бібліографії» – Торонто, Едмонтон, 1983» [3, с. 9], повідомляє у своїй статті Сергій Гальченко.

В опублікованих Сергієм Гальченком матеріалах з автобіографії П. В. Одарченка серед багатьох важливих деталей, фактів, документальних свідчень мене особливо вразили рядки про арешт вченого, який відбувся 1 жовтня 1929 р. Далі було піврічне перебування у в'язниці, коли ішло так зване слідство. І, зрештою, обвинувачення: «П. В. Одарченко обвиняється в приналежності к контрреволюционной организации, ставящей своей



целью свержение советской власти и восстановление Самостийной Украины». Мене обвинувачували за двома статтями Карного кодексу УРСР 54.10 і 54.11, себто «в антисоветской агітації і в участі у контрреволюційній організації». Слідчий погрожував мені Соловками, якщо я не розповім про контрреволюційну діяльність, обіцяв випустити із в'язниці й відновити мене в усіх правах, якщо я погоджуся стати сексотом. І от тоді пригадалися слова Лесі Українки: «Убий – не здамся», пригадалися й слова Шевченка: «Караюсь, мучуся, але не каюсь!» і я рішуче відкинув пропозицію слідчого» [3, с. 9]. Одарченка вислали в Алма-Ату. Етап тривав два місяці, а «конвоїри били в'язнів прикладами» [3, с. 9]. Всі задіяні тоді методи «спілкування» з в'язнями російські нащадки тих злочинців використовують донині. Ці свідчення вченого викликали болючі асоціації з долею родини Лесі Українки по її смерті, особливо з перебуванням Ізидори Косач-Борисової та її чоловіка Юрія Борисова [4, с. 118-134] у сталінських тюрмах і таборах, про що ми з колегою Олександрою Шалагіною докладно розповідали у своїй книзі «Найкраща лілея з родинного саду Косачів» [4]. 1930 року Петра Одарченка випустили з в'язниці, але після цього він захворів на запалення легенів і черевний тиф. Цілий місяць він був непритомним і вижив хіба що якимось дивом [3, с. 9]. Згодом йому судилась далека дорога на чужину.

У 1990-х одна за одною вже в українських видавництвах почали з'являтися книги заборонених колись тут авторів. Серед них і ряд книг П. Одарченка про мову та літературу. Моєю улюбленою стала книга «Леся Українка. Розвідки різних років» (Київ: В-во М. П. Коць, 1994. 240 с.). Передмову до видання «Чи тільки ефективність? До 90-річчя Петра Одарченка» [7, с. 3] написав знаний український історик і філолог, колишній науковий працівник Київського музею Лесі Українки Сергій Білокінь¹, який, зокрема, зазначає таке: «Міркуючи про літературознавця Петра Одарченка як тип українського вченого, Юрій Шевельов² зіставив його з Борисом

¹Сергій Іванович Білокінь (нар. 1948 р.) – український історик, джерелознавець, бібліофіл, кандидат філологічних наук, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент (2001 р.), дійсний член Української вільної академії наук (2006 р.), академік Академії наук вищої школи України. Лауреат Шевченківської премії 2002 року за книгу «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР».

²Юрій Володимирович Шевельов (прізвище при народженні – Шнайдер, англ. George Shevelov; 1908, Харків – 2002, Нью-Йорк, США) – українсько-американський славіст-мовознавець німецького походження; історик української літератури, літературний і театральний критик, активний учасник наукового та культурного життя української еміграції. Професор Гарвардського, Колумбійського університетів. Іноземний член НАН України (1991 р.). 1949 рік — доктор філософії. Президент УВАН (1959–1961 рр., 1981–1986 рр.).



Грінченком. Юрієві Володимировичу йшлося при цьому про визначальні риси цих гуманітаріїв. Передусім це великий масштаб наукових опрацювань і широта тематики. У випадку П. Одарченка – це студії, присвячені Лесі Українці (останнім часом виник навіть термін – лесезнавство), шевченкознавство, етюди про культуру української мови, викриття советських фальсифікацій історії літератури й чимало іншого. Єднає їх, далі, та професійна добросовісність, коли вчений не прагне будь-що передусім себе виставити, а охоче береться хоча б і за чорнову, невидну працю, якщо без цього немає певності в просуванні наперед і дальших узагальненнях. Отож можна сказати, що в українознавстві це той тип науковця, без якого не встоялася б сама наука – тип чесного трудівника, що працює без огляду на кон'юнктуру, так, як велить йому сама суть його справи.

Таке наставлення Петра Одарченка визначило всю його наукову біографію, увесь життєвий шлях» [7, с. 3].

Петро Одарченко «тяжів до Олени Пчілки й Сергія Єфремова» [7, с. 3]. Не мав наміру робити партійної кар'єри, а його перші наукові роботи здійснилися у славній когорті літературознавців Бориса Якубського, Миколи Зерова, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари, Олександра Білецького³, Олександра Дорошкевича, Андрія Музички, Євгена Ненадкевича та інших, адже разом із цими людьми він готував легендарні видання творів Лесі Українки 1920-х – 1930-х рр.

1950 року, приїхавши до США, Петро Одарченко не шукав якихось вигідних умов, а навіть разом із письменником Тодосем Осьмачкою працював прибиральником на нью-йоркському вокзалі від 12 години ночі до 8-ої ранку [7, с. 3]. Тобто ні на Батьківщині, ні на чужині його творчий шлях не був встелений лаврами.

У книзі «Леся Українка. Розвідки різних років» опубліковано 22 статті Петра Одарченка та бібліографія «Петро Одарченко. Друковані праці про Лесю Українку (1927–1991⁴)», де окремі праці підписані псевдонімом «П. Оксаненко» [7, с. 233–239].

У деяких з книг, які видавалися в перші роки відновленої Незалежності України, часто не були виконані всі необхідні для наукового видання вимоги.

³ У своїх дослідженнях П. Одарченко робить порівняльний аналіз праць Олександра Білецького у різні періоди його творчості, розповідає про утиски радянської цензури, які часом змушували вченого кривити душею, трактуючи доробок Лесі Українки.

⁴ Остання позиція бібліографії датується 1992 р.



У книзі П. Одарченка про Лесю Українку, наприклад, немає окремої сторінки зі змістом, нема спеціально винесених на другу і останню сторінку бібліографічно вивірених назви книги та анотації, нема приміток та спеціальних покажчиків, зокрема іменного, покажчика назв та творів і т. д.

Спробуємо ж надолужити тут зазначення конкретних статей, розміщених у виданні:

1) «Зоря України (До 75 роковин з дня смерті славетної поетеси Лесі Українки» [7, с. 4–14];

2) «Роль М. П. Драгоманова в розвитку літературної творчості і світогляду Лесі Українки (до 150-ліття з дня народження М. П. Драгоманова і 120-ліття з дня народження Лесі Українки)» [7, с. 15–37];

3) «Традиції Шевченка в творчості Лесі Українки (До 75-річчя з дня смерті Лесі Українки і до 175-річчя з дня народження Тараса Шевченка)» [7, с. 38–57];

4) «Іван Франко і Леся Українка» [7, с. 58–61];

5) «Леся Українка і українська народна творчість» [7, с. 62–71];

6) «До генези «Блакитної троянди» Лесі Українки» [7, с. 72–81];

7) «Російська версія «Блакитної троянди» Лесі Українки (Невідомий рукопис «Блакитної Троянди» Лесі Українки)» [7, с. 82–90];

8) «Біблійна тематика в творчості Лесі Українки (Книги Старого Завіту)» [7, с. 91–111];

9) «Тринадцятий розділ і послання до коринтян у перекладі Лесі Українки» [7, с. 112–113];

10) «Леся Українка і В. Шекспір (До 75-их роковин з дня смерті Лесі Українки)» [7, с. 114–128];

11) «Драма Лесі Українки «Камінний господар» (З нагоди вистави в «Новому Театрі)» [7, с. 129–132];

12) «Лісова пісня» Лесі Українки (До премієри «Лісової пісні» в театрі-студії Й. Гірняка)» [7, с. 133–135];

13) «Афоризми Лесі Українки» Антоніни Горохович. Поетика Лесі Українки і її афоризми. Вінніпег, Інститут дослідів Волині, В-во «Волинь», 1980, 145 стор.» [7, с. 136–141];

14) Документальна праця про Лесю Українку (Нові матеріали до життя й творчості Лесі Українки)» [7, с. 142–149];



- 15) «Праці Михайла Драй-Хмари про Лесю Українку (До 120-річчя з дня народження Лесі Українки)» [7, с. 150–154];
- 16) «Дві інтерпретації творчості Лесі Українки (1936 р. і 1951 р.)» [7, с. 155–162];
- 17) «Леся Українка в радянській літературній критиці» [7, с. 163–183];
- 18) «Нове академічне видання творів Лесі Українки. Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. Київ, Академія Наук УРСР (В-во “Наукова думка”), 1975–1979» [7, с. 184–188];
- 19) «Епістолярна спадщина Лесі Українки» [7, с. 189–199];
- 20) «Die Weber» Г. Гайне в перекладі Лесі Українки (Спроба дослідити автентичність перекладу)» [7, с. 200–205];
- 21) «Нові матеріали до творчості Лесі Українки (“Poesie” рукописний альбом поезій Л. Українки)» [7, с. 206–220];
- 22) «Недрукований твір Лесі Українки «Прощання» [7, с. 221–232];

Проте від тих книг повіяло наче свіжим вітром. Якимсь дивним чином П. Одарченко зумів поєднати у своїх роботах здобутки і втрати зарубіжного і радянського літературознавства, вперше об’єднавши їх у один важливий контекст, вміло розставляючи необхідні акценти, виділивши найважливіше з того, що змогли зробити в умовах тотальної цензури українські вчені. Позаяк самому Одарченкові не потрібно було оглядатися на всюдисущого цензора, дослідник у своїх статтях вільно оповідає про «Бояриню», «В дому роботи, в країні неволі», «Ізраїль у Єгипті», «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя!», сміливо говорить про московські кайдани, осоружну Москву.

Рецензент видання перекладів Лесі Українки книги «Die Weber» Г. Гайне, знаний перекладач і перекладознавець Григорій Майфет⁵ так оцінив сумлінну роботу Петра Одарченка над інтерпретаціями Лесі Українки, тим самим поєднуючи і літературознавця, і перекладача, про роботу якого пише Одарченко: «...Треба відзначити, що цю порівняльну аналізу лексики, що єсть коли б не головною базою доказу, зроблено дуже сумлінно й дотепно, з знанням теорії зовнішньої та внутрішньої поетичної форми» [7, с. 233].

⁵Григорій Майфет (1903-1975) – український письменник, літературознавець, перекладач, дослідник проблем перекладознавства. Кандидат філологічних наук (спеціальність – західноєвропейські літератури), викладач Полтавського педагогічного інституту. Вільно володів англійською, французькою, німецькою, італійською та іспанською мовами. Автор сотень літературно-критичних статей про українську та зарубіжну літератури. Автор монографії «Матеріали до характеристики творчості П. Тичини» (1926 р.) і дослідження «Природа новели» в двох томах (1928 та 1929 рр.). Жертва сталінського терору.



У дослідженні «До генези «Блакитної троянди» Лесі Українки» П. Одарченко вперше розшифровує маловідомі та не завжди зрозумілі моменти «Блакитної троянди», тут також вперше було застосовано паралельне зіставлення текстів драми та конспектів Лесі Українки, які вона використовує також у нарисі «Місто смутку» (Силуети), написаному в 1896 р., одночасно з названою драмою.

Глибоко й неупереджено говорить П. Одарченко у своїх статтях про радянське літературознавство. Досить різко, але аргументовано критикує монографію Олега Бабишкіна і Варвари Курашової «Леся Українка» (1955 р.), наголошуючи, що цю книгу «ніяк не можна назвати науковою», бо вона «дуже тенденційна, в ній багато неправди, фальшування фактів, вигадок, перекручень, викривлень та спотворень» [7, с. 142]. Так само наголошує, що у виданні творів Лесі Українки 1963 – 1965 рр. у десяти томах, які «не охоплюють усіх творів письменниці – бракує в цьому виданні драматичної поеми «Бояриня». В останніх двох томах подано лише вибрані листи. Немає в цьому виданні й статті Лесі Українки про Володимира Винниченка», тим самим підкреслюючи «невтішний стан наукового вивчення творчості Лесі Українки та публікації її творів в Україні» [7, с. 142].

Натомість у роботі «Документальна праця про Лесю Українку» [7, с. 142–149] докладно розповідає про «Хронологію» Ольги Косач-Кривинюк, у підготовці якої брав активну участь разом з Ізидорою Косач (Борисовою) [7, с. 149].

Проте, добре розуміючи обставини, в яких літературознавці материкової України працювали над своїми дослідженнями про Лесю Українку, Петро Одарченко не робить спроб огульно звинувачувати їх у безлічі прорахунків, «білих плям» і т. д. Так оповідав він про видання в Україні 12-томника творів Лесі Українки (1975–1979) [7, с. 184–188]. Зі свого боку зауважу, що я була свідком презентації цього видання у Київському музеї Лесі Українки, коли до нас прийшла редакційна колегія видання і докладно пояснювала те, які цензурні перепони їм довелося долати, як, щоб представити у книзі якесь важливе ім'я, мусили у покажчику додати «український буржуазний націоналіст», як виборювали кожну фразу, бо цензура зухвало й безцеремонно вилучала цілі шматки з листів письменниці, окремі твори, факти, багато імен людей з оточення Лесі Українки було під заборonoю.



Тому вдумливий і виважений літературознавець Петро Одарченко, з одного боку, досліджуючи драматичний діалог Лесі Українки «В дому роботи, в країні неволі», акцентує на тому, що Б. Якубський пише про соціальне пригнічення раба поневоленої нації, помилково стверджуючи, що герой «в національно-культурному відношенні цілком поділяє погляди своїх панів» [7, с. 108]. Ще більш парадоксально едіалогу Олег Бабишкін, пояснюючи, що Леся Українка начебто «своїм діялогом боролася і проти буржуазно-націоналістичного дурману..., за дружбу між народами», «в образі раба-єврея уособлено “руйнуючу силу”, а в образі раба-єгиптянина втілено – “творчу прометеївську” силу, власне перевертаючи усе з ніг на голову. “Таке тлумачення штучне, вигадане і цілком безпідставне”», – стверджує П. В. Одарченко [7, с. 108–109]. Проте на багатьох сторінках своєї книги він показує позитивні моменти в дослідженнях українських літературознавців. Так, наприклад, він розповідає про інтерпритації творчості Лесі Українки Олександром Білецьким 1936 р. [7, с. 155–158]; не оминає увагою нові, цінні матеріали, опубліковані у 12-томнику Лесі Українки [7, с. 184, 188].

Надзвичайно важливою у цій книзі є стаття «Документальна праця про Лесю Українку», у якій бачимо порівняльний аналіз праць Олега Бабишкіна і Варвари Курашової «Леся Українка» (1955 р.) та Ольги Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя й творчості»⁶ (1970 р.). Стисла характеристика «Хронології» розкриває нам те, чим ця праця вигідно відрізняється від багатьох інших: «Хронологія» (так скорочено будемо називати цю працю) виправляє деякі помилки в датах, виправляє різні помилки в київських виданнях листів Лесі Українки, зокрема робить поправки в тексті іншомовних фраз і в тексті перекладів цих фраз (ці переклади зробила не авторка книжки, а редактори видання). «Хронологія» виправляє деякі примітки київських видань. «Хронологія» відновлює тексти листів Лесі Українки, скорочених у київських виданнях очевидно з цензурних мотивів. Але найголовніше – «Хронологія» вперше подає нові ніколи ще не друковані листи Лесі Українки, зокрема листи Лесі Українки до Михайла Кривинюка, важливі для з’ясування світогляду Лесі Українки та її історичних і політичних поглядів.

⁶ Так у названій книзі П. Одарченка, с. 142.



Тепер розглянемо докладніше всі ці нові матеріяли і факти» [7, с. 142]. Саме ці останні слова цитати винесені мною у заголовок статті, бо відтворюють те, як історик дітератури й джерелознавець Петро Одарченко працював над творчістю Лесі Українки та інших авторів, повсякчасно заглиблюючись в той літературний океан, виявляючи при цьому мудру професійну добросовісність.

Петро Одарченко добре розуміє, що насправді вклала у кожен свій твір авторка: «Ключ до правдивого тлумачення ідеї Лесиного твору «В дому роботи – в країні неволі»⁷ дає один важливий лист Лесі Українки, надрукований в книзі О. П. Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчости. Нью-Йорк. УВАН. 1970». Оригінал і копія цього листа зберігаються в Києві, але московські цензори заборонили його друкувати у виданнях творів Лесі Українки 1956, 1965 і 1978 рр. Це лист до М. В. Кривинюка: написаний 18 лютого 1903 року. У цьому листі Леся Українка подає цікаві факти про те, що російські соціал-демократи не шанують національних прав українського народу, не шанують української мови, що вони мають русифікаторські тенденції. Лист написано в той час, коли в Російській Соціал-Демократичній партії виник розкол, коли партія поділилася на більшовиків і меншовиків. У цьому листі Леся Українка писала: «Мені заміри “Волі” (орган Української Соціал-Демократичної партії, двотижневик, що виходив у Львові в 1900–1907 рр.) здаються цілком утопічними, – тут дав би Бог з своїми “фракціями” якось прожити, а куди вже там чужі мирити». Далі йдуть такі знаменні слова: «Пора стати на точку, що “братні народи” просто сусіди, зв’язані, правда, одним ярмом, але в ґрунті речі зовсім не мають *ідентичних* інтересів, і через те їм краще виступати хоч поруч, але кожному на свою руку, не мішаючись до сусідської “внутрішньої політики”. Яке нам діло, що “Искра” свариться з “Революционною Россиєю”? Не наше діло їх мирити... Нам важно, як ті обидві (чи багато) фракції відносяться до нас, до нашої справи, і відповідно тому ми мусимо рішити, з ким нам битись, а з ким миритись» [7, с. 109]. Ці слова Лесі Українки виявилися пророчими і особливо актуалізувалися тепер, більш як через сто років після їхнього написання, в час новітньої російсько-української війни.

⁷Так у П. Одарченка.



Відповідно до сказаного вище: «Символіка цього твору [діалогу “В дому роботи – в країні неволі”. – А. Д.] ясна тепер: український робітник – подвійно поневолений (соціально й національно) не знайде зрозуміння з боку російського робітника, представника панівної нації. Український робітник і російський робітник не мають ІДЕНТИЧНИХ інтересів. Ідейний зв’язок діалогу “В дому роботи – в країні неволі” з думками Лесі Українки, які вона висловила в своєму листі до М. Кривинюка 18 лютого 1903 року, – безперечний» [7, с. 110].

Надзвичайно важливо те, що у бібліографії книги представлені дивом збережені публікації 1920-х та 1930-го років, опубліковані ще до арешту автора, які давно вже стали бібліографічною рідкістю [7, с. 233–234], наступні ж роботи вже еміграційного періоду.

На сьогодні в Україні відомо ряд важливих видань, присвячених творчості Петра Одарченка. Це, наприклад, книга «Петро Одарченко. Портрет вченого і дослідника: Статті, документи, листи» [8], у якій бачимо, зокрема, важливі дослідження Романа Кухаря «Підсумки досліджень провідного лесезнавця П. Одарченка» [8, с. 155–158], Олександра Астаф’єва, Ігоря Качуровського, публікацію П. Одарченка «З автобіографії» та листи П. Одарченка до Олени Пчілки. Не менш важлива й книга Петра Сороки «Петро Одарченко. Життя і творчість» [10]. Маємо ряд досліджень Оксани Двигун, серед яких наукові розвідки «Історія інтерпретації творчості Одарченка в науці про літературу», «Особливості наукового світогляду. Життєві перехрестя» та її дисертація «Петро Одарченко як дослідник української літератури» (інформація надана пп. Надією Сташенко та Оксаною Двигун).

Для моєї власної наукової роботи серед найвагоміших джерелознавчих праць стало й інтерв’ю Ізидори Косач (Борисової) «...Я завдячую життям Лесі...», яке свого часу взяв у сестри письменниці Петро Одарченко, а оприлюднив в Україні Сергій Гальченко [9]. Мені вдалося тоді опрацювати слідчі справи Ізидори та Юрія Борисових, тому, публікуючи ці матеріали, не можна було обійтись без інших документальних свідчень найменшої Косачівни.

Дослідженню літератури української діаспори багато років життя присвятила Надія Георгіївна Сташенко, вона розробила ряд спецкурсів, які читала у Волинському національному університеті ім. Лесі Українки,



підготувала кілька публікацій, серед яких «Етапи та особливості вивчення творчості Лесі Українки дослідниками діаспори» [11]. Вона ж консультувала дослідження письменника й літературознавця Сергія Козака щодо літератури української діаспори. Надія Стащенко була ініціаторкою створення серії наукових збірників, у яких публікувалися матеріали наукових конференцій та семінарів Науково-дослідного інституту Лесі Українки при Волинському національному університеті ім. Лесі Українки. Їй також вдалося підготувати й видати в Україні «Хронологію» Ольги Косач-Кривинюк [6] та інші важливі книги за тематикою Лесі Українки.

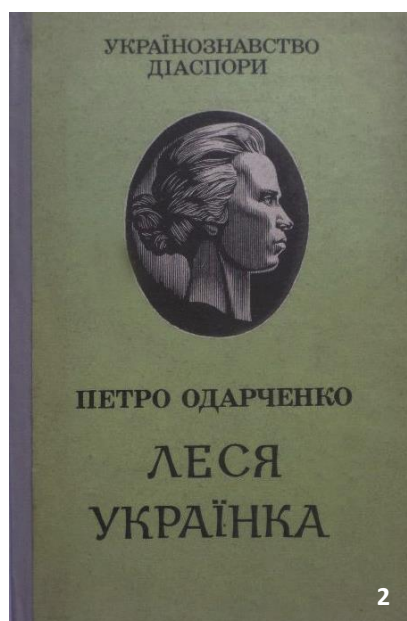
Беззаперечно важливою інформацією є й те, що для Петра Одарченка мати Лесі Українки стала другом і наставником ще з молодих років: «У 1919–1920 рр. П. Одарченко мешкав у будинку М. Драгоманова в Гадячі, де на той час жила й Олена Пчілка. «Ми, гуртяни, – зазначає в своїй докладній автобіографії Петро Васильович Одарченко, – дуже поважали і любили Ольгу Петрівну й з великою увагою слухали її цікаві й змістовні доповіді про Панаса Мирного та про Михайла Драгоманова [...]. В нього й досі збереглася книжка Олени Пчілки “Дві п’єси для дитячого театру” (Полтава, 1919) із її дарчим написом: “Вельмишановному Петрові Одарченкові на добрий спомин про близьке сусідство. Прихильна Олена Пчілка. м. Гадяче, 1920, 10.V.”. Пізніше у Києві, у 1926 р., вона назвала його “щирим, надійним українцем”. Олена Пчілка розбудила природжену любов Петра Васильовича до усного й письмового слова й узагалі до української справи» [3, с. 8].

Замість якихось особливих висновків, які вже самі визрівають з представленого мною тут огляду праць П. В. Одарченка, наведу ще одну важливу цитату зі статті С. А. Гальченка «Щирий надійний українець»: «Гортаючи видання “Біобібліографія” П. Одарченка, можна лише уявити, як би ще збагатилася українська філологічна наука, у розвиток якої Петро Васильович зробив помітний внесок навіть в еміграції, коли б її автор мав доступ до повніших архівних джерел Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки та багатьох інших письменників, про котрих він написав наукові праці, заслужено оцінені вченими-україністами світу. Коли заходить мова про видану в 1970 р. в Нью-Йорку книжку Ольги Косач-Кривинюк “Леся Українка. Хронологія життя і творчості”, то лесезнавці з вдячністю й пієтетом говорять про роль Петра Одарченка у здійсненні цього видання – як редактора, автора передмови й двох статей



про Ольгу Кривинюк та Олену Пчілку» [3, с. 8]. Отже, це був шлях упертого українця, свободолюбність якого перешкоджала йому вигідно «продатися». Саме за це невміння й небажання «продатися», за його непокорене «Убий – не здамся!» в житті і в праці ми й цінуємо дослідника Лесі Українки Петра Одарченка.

Щиро вдячна за посутні консультації давній колезі з Луцька п. Надії Сташенко.



Підписи до світлин

1. Петро Одарченко. Фото.
2. Книга. Леся Українка. Розвідки різних років.
3. Книга. Ольга Косач-Кривинюк. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Нью-Йорк, 1970 р.
4. Книга. Ольга Косач-Кривинюк. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Луцьк, 2006 р.

Джерела і література

1. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. Київ, 1999. 448 с. (Україна у ХХ ст. ; Т. 1).



2. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. Т. 2. Дрогобич : Коло, 2013. 1066 с.
3. Гальченко С. Щирий, надійний українець. *Слово і Час*. 1993. № 8. С. 8–9.
4. Диба А, Шалагінова О. Найкраща лілея з родинного саду Косачів. Київ : Саміт-книга, 2020. 256 с.; іл.
5. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Нью-Йорк, 1970.
6. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / вступ. стаття М. Г. Жулинського. Репринтне видання. Луцьк : Волинська обласна друкарня. 2006. XVI с. + 928 с. : іл. 13 с. (Проект «Літературна спадщина»).
7. Одарченко П. Леся Українка. Розвідки різних років. Київ : В-во М. П. Коць, 1994. 240 с.
8. Його ж. Портрет вченого і дослідника: Статті, документи, листи. Київ: Смолоскип, 1999. 256 с.
9. Його ж. «...Я завдячую життям Лесі»: інтерв'ю з Ізидорою Косач-Борисовою 30 квітня 1971 року. Вашингтон. Публікація Сергія Гальченка. *Літературна Україна*. 1996. 21 березня. С.6;
10. Сорока П. Петро Одарченко. Життя і творчість. Тернопіль : Тайп, 1998. 226 с.
11. Сташенко Н. Етапи та особливості вивчення творчості Лесі Українки дослідниками діаспори. *Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки* : зб. наук. пр. за матеріалами XI Міжнар. наук. конф. в Мюнхені (4.04–7.04.2019 рік). Т. XI. Мюнхен-Тернопіль, 2019. 362 с. С. 240–251.

УДК 94(477)

Іванна ДУЖИК,

вчитель історії та правознавства, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Жидичинський ліцей № 31» Луцької міської ради, с. Жидичин Луцького району

Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького в дослідженнях Івана Огієнка

Розглядається внесок відомого українського релігійного діяча, науковця, митрополита Іларіона (Івана Огієнка) у вивчення і дослідження національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Ключові слова: митрополит Іларіон (Іван Огієнко), Богдан Хмельницький, національно-визвольна війна українського народу, українська діаспора.



В історичній спадщині Івана Огієнка є чимало цікавих думок щодо роботи із школярами та молоддю. На думку І. І. Огієнка, виховним ідеалом сучасного українського суспільства є національно свідома, вільна, всебічно освічена особистість, що не тільки знає і шанує свою історію, культуру, традиції, звичаї, рідну мову, але й примножує гідність і славу свого народу, його матеріальні і духовні багатства [1].

На думку вченої О. Плотницької, вся наукова і практична діяльність визначного педагога і письменника Івана Огієнка, весь його багатогранний талант були спрямовані на вивчення і розвиток української культури, духовності, національної системи освіти і виховання. Він залишив глибокий слід на ниві відродження нації, утвердження рідної мови і культури [2].

Іван Огієнко підкреслює у своїх працях, що важливе місце в системі національного виховання займає історія, тобто реальні події, факти про виникнення, становлення і розвиток свого рідного народу і нації. Він вважав, що знання з історії свого краю містять високий виховний потенціал і сприяють формуванню національного світогляду, свідомості, самосвідомості й духовності. Погляди Івана Огієнка на роль історичних фактів у виховній роботі простежуються в багатьох його працях. Педагог-мислитель застерігав від «перекручування» історичних фактів і подій. Він наголошував на тому, що кожен вихованець повинен знати з дитинства, шляхом навчання, що український народ «має свою довгу історію». Рідна історія дає знання про виникнення, становлення й розвиток свого народу. У дітей пробуджують розуміння історії та інтерес до неї, духовність, історичну пам'ять, усвідомлення себе як частини народу [3].

Мудрі поради митрополита Іларіона (Івана Огієнка) ми використовуємо у позакласній роботі із школярами, а також, реалізуючи виховну мету в процесі викладу навчального матеріалу. І. Огієнко на власній практиці пересвідчився, що чужа школа, яка досі панувала в Україні, виховувала учнів-рабів, які в стінах школи мали зрікатися всього рідного, змушені були нехтувати всім, що вони поважали в рідній стороні, забувати материнську мову і ставати перевертнями, зрікатися рідного краю свого народу. Він сприяв запровадженню в життя ідей національної школи, реалізації їх усіма громадськими та державними інституціями [4].



Важливі твердження та висновки Івана Огієнка можуть стати в нагоді у навчально-виховній роботі із школярами. Як приклад їх конкретного застосування, окремо зупиняємося на роботі по засвоєнню учнями навчального матеріалу за темою: **Козацька революція середини XVII ст. Війна за суверенітет козацької держави у другій половині XVII ст.**

Вчений вважав, що вже на початку Козацької революції (1648–1657 рр.) українська спільнота була готова до сприйняття державницької ідеології, оскільки ідея державності існувала безперервно в творах літератури, свідомості, менталітеті з часів Київської Русі. При цьому помітимо, що не усі науковці-історики погоджуються із думкою Івана Огієнка.

Працюючи з учнями для того, щоб школярі – восьмикласники краще засвоїли навчальну тему, на уроці: **Передумови і причини козацької революції**, ми можемо поставити проблемне питання: *Чи готова була Україна до створення власної держави у середині 17 сторіччя?*

Часто, викладаючи навчальний матеріал, ми надто приділяємо увагу військовим діям, на другий план відносячи повсякденне життя людей тої доби і, власне, ідеологічну складову визвольного руху. Протягом багатьох віків духовною основою суспільно-політичного розвитку України була церква. У період козацької революції проблема віросповідання набувала для українського народу надзвичайної гостроти. Розкриваючи цей аспект, на уроці «**Події 1649 р. Зміна характеру повстання**» ми ділимо класний колектив на групи і даємо на роздуми завдання: *Поясніть, яку роль відігравала релігія у козацькій революції під проводом Богдана Хмельницького?*

Слід зауважити і наступний момент. У радянській історіографії Переяславська угода подавалася у підручниках як виключно позитивне явище. Аналізуючи цю подію, Іван Огієнко піддає її глибокому аналізу, вказуючи на помилки Богдана Хмельницького, його намагання зважитися на договір із Московським царством, спираючись лише на факт православної віри. І. Огієнко, зокрема, посилався на дослідження М. Костомарова, який наводив текст «Березневих статей». Але й вони були одним з варіантів комплексу документів, що складались кількома станами українського суспільства в тому числі й духовенством, яке відстоювало свою незалежність. Тому на уроці «**Українсько-московський договір 1654 р**», ми готуємо з учнями презентаційний матеріал: *Переяславська угода Богдана*



Хмельницького. У підсумку уроку даємо учням запитання: *Чи досягнуті очікувані результати визвольного руху на Україні?* У висновку вчителя говоримо про ці події з точки зору Івана Огієнка, який не зупинився лише на аналізі релігійно-духовних факторів, що вплинули на підписання Переяславської угоди, а висвітлив ті історичні передумови, що підготували її ґрунт. Зокрема, важливим блоком чинників стали, на думку І. Огієнка, серйозні прорахунки у внутрішній політиці. Серед комплексу соціально-економічних причин учений особливо виділив неспроможність гетьмана переступити існуювавші соціально-станові суперечності, нерозуміння вимог часу, згідно з яким потрібно було скасувати панщину. Б. Хмельницький у тлумаченні І. Огієнка «недооцінював народу», «забував сірому вбогу», а сам будучи шляхтичем, «мав на думці долю пана» [5].

Не вдалося Богданові Хмельницькому реалізувати ідею вільної України ще й тому, що, як зауважує Іван Огієнко, «загальна несприятлива міжнародна ситуація, що склалася навколо новоствореної української держави. Фактично, жодна з оточуючих держав, на думку вченого, не бажала бачити Україну самостійною» [6].

Проте, особливістю Огієнкової оцінки постаті Богдана Хмельницького та його справи було не дорікання за прорахунки, а трагедія нереалізованого до кінця особистого потенціалу гетьмана і відповідно недовершеності його історичної місії. Про це ми ведемо мову, проводячи урок контролю і корекції навчальних досягнень учнів із розділу Наслідки козацької революції середини XVII ст.

Таким чином, думки Івана Огієнка, його окремі висновки та аналіз історичних подій мають бути враховані у педагогічній практиці як навчання, так і виховання.

Джерела і література

1. Огієнківські читання : матеріали наук. круглих столів 1991–1996 років. Вип. 1. Київ, 1997. С. 81.
2. Плотницька О. В. До проблеми формування духовної культури майбутнього вчителя. *Національна освіта: традиції і новації у контексті ідей Івана Огієнка* : зб. наук. пр. / за ред. проф. М. В. Левківського. С. 187–189.
3. Лохвицька Л. В. Ідея національного виховання дітей в І. Огієнка. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/851/>



4. Пилипенко Л. В., Рященко Д. С. Освітнянська та наукова діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). *Історичні науки*. 2011. Вип. 8. С. 362.

5. Іларіон Митр. Українська Церква за Богдана Хмельницького. 1647–1657. Вінніпег, 1955. С. 9, 12, 58, 60.

6. Тюрменко І. І. Богдан Хмельницький та його доба в науковій спадщині І. Огієнка. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/Tiurmenko>

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Степан КОСТЮК,
завідувач науково-методичного відділу, Тернопільський обласний краєзнавчий музей,
голова Тернопільської обласної організації Національної спілки краєзнавців України,
м. Тернопіль

Уродженці Тернопільщини – єпископи-просвітяни української діаспори: фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею

У науковий обіг уперше вводиться інформація про сановне духовенство-просвітян української діаспори, формування особистих фондів яких започатковано у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

Ключові слова: діаспора, духівник, освіта, фонди.

Багаточисельна когорта вихідців Тернопільських теренів сповняла духовно-просвітницьку місію серед емігрантів – поза межами рідної землі. Значну частину понад 200-тисячної збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею охоплює «духовний пласт». Першочергово приділяється увага уродженцям, котрі ревно торували богообраний шлях, сягнувши ієрархічних вершин. Загальні матеріали зібраного доповнюють, закономірно, особисті фонди. Виокремлюємо знакові постаті, котрі прислужилися власне реальній освіті.

Чималий відсоток становлять вихідці інших регіонів, долі яких «пов'язало» Тернопілля. Із багатой життєдіяльності напрацьованого, увагу приділено «освітньому аспекту» [1].

Дотримуючи алфавітної послідовності, подаємо поіменно.



Абрамович Никанор (1883, Мизове, Волинь – 1969, Карлсруе, Німеччина) – релігійний діяч, єпископ. Співорганізатор церковно-освітнього життя на теренах малої батьківщини (часи УНР). Голова Почаївського Собору 3–10 жовтня 1921 року: ухвалено українізацію церков. У Почаєві проводив перемовини щодо об'єднання церков. Підписав «Акт поєднання» (8 жовтня 1942). Голова Богословського наукового інституту УАПЦ (1948). Редактор часописів: «Світець» (1918), «Громадянин» (1919, співредактор), «Богословський вісник», «Рідна Церква», «Служебник» (1949), «Часослов» (1950).

Богачевський Костянтин (1884, Манаїв, Зборівщина – 1961, Філадельфія, США) – релігійний діяч, єпископ. Віце-ректор духовної семінарії (Львів, 1917), декан, професор духовної семінарії (Перемишль, 1918). Прислужився створенню духовних семінарій, шкіл, бібліотек, часописів.

Борецький Ізидор (1911, Острівець, Терехівщина – 2003, Торонто, Канада) – релігійний діяч, єпископ. Ініціатор заснування українських шкіл, колегії святого Василя Великого, видання «Альманаху Торонтської єпархії» (1964).

Будка Никита (1877, Добромірка, Збаражчина – 1949, Караганда, Казахстан) – релігійний діяч, єпископ. Навчав дітей князя Леона Сапєги (1856 – 1893, польський землевласник, ініціатор-меценат археологічних досліджень підземель Тернопільщини, зокрема, печери Вертеба, Більче-Золоте, Борщівщина).

Величковський Василь (1903, Станіслав, Івано-Франківськ – 1973, Вінніпег, Канада) – релігійний діяч, єпископ (рукоположений Йосифом Сліпим 1963 року, Москва). Настоятель монастиря у Тернополі (1942). Засновник таємної духовної семінарії (Тернопіль).

Прашко Іван (1914, Збараж – 2001, Мельбурн, Австралія) – релігійний діяч, єпископ. Доктор богослов'я (1944), дійсний член НТШ. Засновник церковної громади: братство св. апостолів Петра і Павла (Мельбурн, 1950), Братської школи ім. митрополита Шептицького (1951), Шкільної ради (штат Вікторія, 1952), згодом – Українська центральна шкільна рада Австралії [2].

Висновки. Понад 90 особистих фондів постатей духівників різних конфесій станом на листопад 2022 року налічує тематичний роздільник.



Опрацювання завваженого «побудило» сподівальну необхідність укласти біобібліографічний покажчик «Священнослужителі української діаспори – уродженці Тернопільщини».

Джерела і література

1. Тернопільський Енциклопедичний Словник, чотирикнижжя. 2004–2009.
2. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

УДК 930.253

Любов КОЦЬ,
начальник відділу інформації та використання документів
Національного архівного фонду, Державний архів Волинської області, м. Луцьк

Архівна закордонна україніка у фондах Державного архіву Волинської області

Висвітлено локальні документальні комплекси, що належать до україніки архівної, були утворені в зарубіжних країнах етнічними українцями, сформовані у процесі діяльності установ, які мали відношення до проблем українців а згодом були передані у фонди Державного архіву Волинської області.

Ключові слова: Державний архів Волинської області, архів, документ, фонд, закордонна україніка.

Серед багатогранної джерельної бази Державного архіву вирізняється декілька фондів, які поповнили сховища головної архівної скарбниці Волині після 1991 року – часу набуття Україною такої омріяної і вистражданої незалежності.

Першочергово це фонд Р-3410, який має 3 описи, налічує 142 справи за 1936-2006 роки. Фонд започатковано у 1994 році. До нього включені документи утворені в зарубіжних країнах українцями, які раніше проживали на Волині, але, в силу певних обставин, змушені були виїхати за межі України.

Опис № 1 «Максим Бойко (22.02.1912–06.02.1998) професор Індіанського Університету США, бібліограф, історик, письменник».



Максим Бойко народився у 1912 році в с. Лопушно Крем'янецького повіту Волинської губернії. Навчався в середній кооперативній школі в Наленчові (Польща), яку закінчив у 1938-1939 роках, матуру в м. Дубно у 1942 році. Учасник національно-визвольних змагань. З 1945 року – на еміграції в Німеччині, з 1948 року – в Канаді. Був одним із засновників Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі Канада у 1951 році, входив до редакції журналу «Літопис Волині».

В Німеччині навчався в Українській Високій Економічній школі в Мюнхені, став бакалавром бібліотекознавства Оттавського університету в 1962 році, в Українськiм Вільнiм Університетi Мюнхену (Німеччина) здобув доктора у 1969 році. Основоположник Бібліографічного осередку Волині в Блюмінгтоні при Індіанському університеті. У 1966 році переїхав до США і розпочав праці в бібліотеці Індіанського університету. На початках зложив Каталог Волиніани, пізніше назвав його «Осередком Бібліографії Волині». Ще з 1932 року цікавився краєзнавством. Його перу належать десятки праць з історії Волині. А його праця в осередку в 1966–1993 роках увінчалася в десятках томів бібліографічних збірників Історії Волині від найдавніших часів до сьогодення. Його творчому доробку належить цінна праця «Володимир – столичних град Волині», яка вийшла у 1988 році та приурочена була до 1000-ліття хрещення Київської Русі – України.

В описі 32 справи за 1937–1998 роки. Це рукописи праць, збірники поезій, статті, книги, бібліографічні покажчики.

Опис № 2 «Шайда Пилип» (03.04.1917–16.01.2012), дійсний член Інституту Дослідів Волині, збирач і видавець українського фольклору, науковець, публіцист з США».

Пилип Шайда народився 03 квітня 1917 року в с. Горинка Крем'янецького повіту Волинської губернії. Навчався в місцевій школі, в Крем'янецькому ліцеї. Під час еміграції продовжив навчання в Німеччині, США. У роки Другої світової війни, у 1943–1944 роках брав активну участь в українському національно-визвольному русі, воював в лавах УПА під керівництвом Тараса Бульби-Боровця.

В еміграції (США) приймав активну участь в громадському церковному житті, продовж 50-ти років збирав і видавав український фольклор серед емігрантів Америки. Ще будучи вдома, у 30-х роках, зібрав значну кількість народних пісень, поговірок, жартів – у переважній більшості з волинського



краю. Своїм коштом видавав книги «Віки говорять» (1973), «З народної творчості Волині» (1978), «Горба сміху і мішок реготу» (1989), та ін.

В описі 68 справ за 1945–2006 роки, це автобіографія, рукописи публікацій про звичаї і традиції українського народу на Волині, грамоти подяки від громадських організацій, Української православної церкви, вірші, записи українських пісень, книги, рецензії на книги, листування з українськими організаціями, Інститутом Дослідів Волині у Вінніпезі, Крем'янецькою міською радою. Газетні та журнальні публікації про письменників Уласа Самчука, Олену Телігу, Олега Ольжича, ОУН-УПА в роки Другої світової війни. Журнали «Голос», «Віра», «Українське православне слово», український часопис «Вільне слово», «Інформаційний бюлетень української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі». Листи-подяки, листування з українськими установами, визначними особистостями України та Волині.

Опис № 3 «Тиравська Наталія Семенівна» (1924). Голова товариства волинян ім. Лесі Українки в Сіднеї, мисткиня, почесний професор Волинського державного університету імені Лесі Українки. Пані Наталія народилася в 1924 року в м. Ківерці на Волині в сім'ї українського офіцера. Навчалася в Українській гімназії міста Луцька. Закінчила балетну школу. В еміграції продовжувала навчання. У 1949 році, перебуваючи в таборах для переміщених осіб в Німеччині, разом з чоловіком Вадимом Тиравським виїхала до Австралії. В Сіднеї проживали поруч з батьками чоловіка матір'ю Ольгою Яківною та батьком Євгеном Тиравським, відомим на Волині адвокатом, який довгий час співпрацював з Митрополитом Полікарпом (Сікорським). В Сіднеї Наталя Тиравська продовж 45 років була беззмінним керівником відомого в усьому світі ансамблю «Веселка», який своїм мистецтвом не раз дивував дипломатів ООН, австралійців, американців, канадійців, українців західної діаспори. У 1992 році Наталія Тиравська, разом з однодумцями заснувала Товариство Волинян імені Лесі Українки в Сіднеї. Головна мета – моральна і матеріальна підтримка Волинського державного університету та інших навчальних закладів Волині, демократичних і наукових організацій.

В описі 42 справи за 1943–2000 роки. Це біографічна довідка, документи з історії заснування та діяльності Товариства Волинян імені Лесі Українки в Сіднеї, статут, протокол загальних зборів товариства. Сценарії



мистецько-літературних віночків. Листи митрополитів УАПЦ Полікарпа (Сікорського), Ніканора (Абрамовича), Анатолія (Дублянського), листи професора І. Власовського, К. Вишневної, Є. Архипенка, М. Туркало, адресовані Ользі Тиравській, Євгену Тиравському, Наталії Тиравській. Документи про мистецьку, громадську діяльність пані Наталії. Буклет «Австралійська веселка в Україні» (1990), копії грамот, пам'ятних грамот, подяк. Спогади Наталії Тиравської про навчання в Луцькій українській гімназії імені Лесі Українки. Окрема категорія документів – тексти радіо програм українською мовою підготовлені пані Наталею Тиравською на радіо SBS Сідней (Австралія) (1979–1989) [1, с. 696–697].

У червні 2014 р. фонди Державного архіву Волинської області поповнилися колекцією документів, які розповідають про маловідомі сторінки життя єврейського населення на Волині з середини ХІХ ст. до Голокосту. Цю колекцію передала в дар архіву громадянка США пані Андреа Лісс.

Все почалося з того, що пані Лісс влітку 2012 р. у складі групи іноземних туристів із США та Бразилії, які є нащадками вихідців із містечка Трохимбрід (Софіївка), очолював поїздку Авром Бендавид-вал – автор видання «Небеса порожні: Досліджуючи втрачене місто Трохенброд», що вийшло у Нью-Йорку (США) у 2010 р., брала участь у туристичній поїздки до цього зниклого населеного пункту та відвідала Державний архів Волинської області. Під час екскурсії туристам була надана можливість попрацювати з архівними документами. Віднайдена інформація про рідних дуже розчулила групу. У пані Лісс виникла ідея зібрати документи, які розповідали б про знищені нацистами у роки Другої світової війни населені пункти, людей, які там мешкали, їхнє життя та побут.

Для довідки: Трохимбрід (Трахемброд, Трохенброд) – єврейське містечко, яке існувало у Західній Україні з початку ХІХ ст. до серпня 1942 р. Територіально знаходилося за 30 км на північний схід від Луцька (нині – частина території Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца»). В офіційних документах того часу містечко значилося як «Софіївка» (пол. *Zofiówka*); назване на честь російської царівни Софії, яка дала дозвіл на його будівництво.

Спочатку це було село, яке поступово переросло у містечко. Перша сім'я поселилася тут у 1810 р., у 1889 р. мешкало вже 1 тис. 200 осіб. До 1938 р. виключно єврейське поселення, населення зросло до 5 тис. осіб.



Унікальність містечка в тому, що, перебуваючи поза єврейською територією, воно було побудоване, населене і кероване євреями. Основним заняттям населення були комерція, ремесла і торгівля. Упродовж 130 років воно процвітало, доки його не зруйнували нацисти у серпні 1943 р. У роки Другої світової війни тут було утворено єврейське гетто, куди зганяли євреїв не тільки з містечка а і з навколишніх сіл і містечок. За різними відомостями, у лісі поблизу містечка Софіївка було знищено близько 5 тис. осіб єврейської національності. На цьому місці стоїть пам'ятник загиблим...

У результаті пошуків пані Андреї в особистих архівах вихідців із Волині, які емігрували до США, фотоархіві Меморіального музею Голокосту у Вашингтоні (округ Колумбія, США) та Ізраїльському національному меморіалі Катастрофи (Голокосту) та Героїзму Яд ва-Шем в Єрусалимі пані Лісс удалося зібрати понад 100 фотозображень та виготовити з них цифрові копії. Оригінальні фотографії, яким близько 150 років, надруковані пігментними чорнилами на бавовняному папері, виготовленому методом гарячого штампування, без використання кислоти і лігніну.

Копії фотодокументів систематизовані за населеними пунктами. З історії містечка Трохимбрід надано 55 документів. Це, у переважній більшості, світлини, що відображають життя містечка: церемонія перерізування стрічки при відкритті першої вимощеної частини вулиці; світлина єврейської денної школи «Талмуд Тора»; поштового відділення та встановленого нового телефонного апарату; виступ дівчат у Сіоністському літньому таборі поблизу містечка; родинні світлини мешканців та світлина начальниці поштового відділення Яніни Лубінські, яка переховувала євреїв на горищі під час масового знищення їх у 1943 р.

Про м. Луцьк у міжвоєнний та воєнний період розповідають ще 55 світлин. На них зображені: вулиця м. Луцька; міст на Красному; зовнішній та внутрішній вигляд Великої синагоги; зовнішній вигляд дерев'яної синагоги; працівники єврейської лікарні; учні школи Тарбут; окремі родини. Світлини, що розповідають про страшну сторінку в житті єврейського народу – гетто м. Луцька у роки Другої світової війни – під час перебування в ньому євреїв та вигляд вулиці гетто після їх знищення. Є також фото місця масового знищення євреїв у полі, поблизу м. Луцька.

До колекції увійшли також спогади євреїв про життя у Трохимброді: Рони Цукер, Каплан Маргейт про родину Абіш та Бала Стейнбергів (Україна),



Памели Б. Коен (США) про родину Траубів і Інгарів та спогад родини Цукерманів (Бразилія) [2, с. 163–169].

18 липня 2014 року в Державному архіві Волинської області відбулася презентація нового фонду «Товариство «Волинь» науково-дослідної установи Інституту Дослідів Волині (м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада)» за участю голови правління Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Геннадія Бондаренка, яку відкрив директор Державного архіву Волинської області Володимир Гика.

Документи в Державний архів Волинської області були передані за сприяння краєзнавця, дійсного члену Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі, Володимира Рожка. Після проведення науково-технічної експертизи цінності, яку здійснила тоді ще заступниця начальника відділу зберігання документів Національного архівного фонду Антоніна Гурська, документи були сформовані у 100 справ, в яких налічується 5,9 тис. сторінок та об'єднані у фонд № 3618.

Фонд вміщує цікаві документи за 1932, 1940, 1945–2006 роки з історії краю: про Волинську трагедію 1943 року, про Гордія Босого організатора Українського вільного козацтва, про Луцьку Українську гімназію та її учнів, про діяльність Митрополита Іларіона (в миру Івана Огієнка). Особисті документи Іллі Онуфрійчука – голови Товариства «Волинь» у Вінніпезі.

Документи розповідають про життя української діаспори за кордоном, а саме про діяльність Української православної церкви в США та Патріарха Київського і всієї України Мстислава, про діяльність товариства «Волинь» у Німеччині та Англії, про діяльність колегії Св. Андрія у Вінніпезі та Української греко-православної церкви в Канаді, про діяльність комітету українців Канади, про створення Відділення Інституту Дослідів Волині як структурного науково-дослідного підрозділу Волинського державного університету імені Лесі Українки.

У фонді зберігається листування: дітей Івана Огієнка, Андрія Булиги, Миколи Гаюка, Ростислава Глукко, Антоніни Горохович, Антона Данилюка, Анатолія Дублянського, Сидора Кравця, Володимира Кубійовича, Кирила Куцюка-Кочинського, Якова Лавриненка, Степана Радіона, Василя Сідляра, Олександра та Регіни Цинкаловських, Пилипа Шайди та ін., з Інститутом Дослідів Волині і Товариством «Волинь».



У 2015 році фонд ще поповнився новими надходженнями документів за 1965–1966, 1969, 1971, 1974, 1979, 1981, 1984, 1988–1989, 1991–1992, 2001–2014 роки. Після проведення експертизи цінності сформовано 10 справ в яких налічується 662 аркуші. Це Документи (протоколи, листи, інформації) про роботу Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь», філателія Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь» за 1969, 1971, 1974, 1979, 1981, 1984, 1988–1989, 1991 роки, філокартія Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь» за 1965, 1966, 1988, 1991, 1992 роки. Листування з державними, науковими і громадськими установами. Листування з жителями Волинської, Житомирської, Хмельницької, Рівненської, Львівської, Тернопільської, Чернівецької, Черкаської, Чернігівської, Луганської, Харківської областей та м. Києва [3].

Крім того, у роки незалежності, і бібліотека Державного архіву Волинської області поповнилась новими надходженнями з-за кордону.

Цінним надбанням для бібліотеки архіву є колекція матеріалів, надісланих із Австралії уродженцем Волині, журналістом, письменником, бібліографом, заступником президента Української Могілянсько-Мазепинської Академії Наук (УМ-МАН) в екзилі Степаном Радіоном.

Степан Радіон народився 24 липня 1912 року в селі Сильне колишнього Луцького повіту Волинської губернії. Був членом Об'єднання українських письменників «Слово», Спілки письменників України, член-кореспондентом НТШ, дійсним членом Української Могілянсько-Мазепинської Академії Наук, почесним доктором літератури університету Аризони (США), дійсним членом Інституту Дослідів Волині, членом Наукового Товариства ім. Шевченка в Австралії, членом Асоціації австралійських письменників. З 1994 року – почесний професор Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Помер 14 липня 2007 року в Данденонг, Вікторія, Австралія.

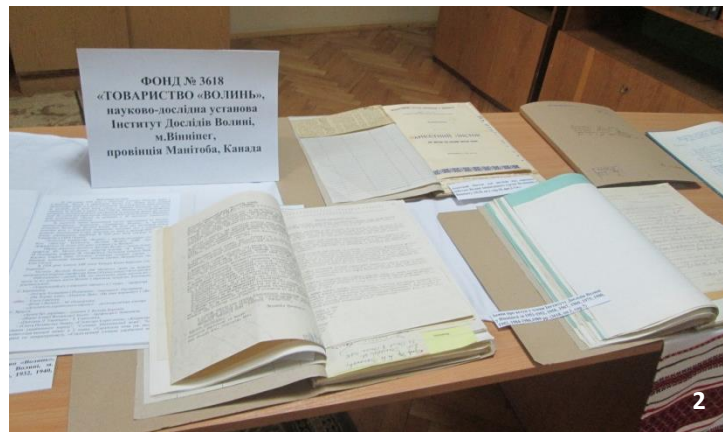
Колекція включає книги, періодичні видання та матеріали з особистого архіву Степана Радіона. Серед них література з історії України, літературознавчі, релігійні та науково-популярні матеріали, матеріали про діяльність українських товариств в Австралії та ін.

У бібліотеці архіву є література від учених з діаспори – професора Індіанського університету Максима Бойка, публіциста, збирача українського



фольклору в США Пилипа Шайди та журнал «Мандруючі волиняни» Едвальде Вушке з Канади [1, с. 701, 702].

Висвітлені документальні та друковані видання, які були створені в зарубіжних країнах етнічними українцями, і не тільки та передані в Державний архів Волинської області, мають безпосереднє відношення до проблем українців, висвітлюють мало відомі, часто замовчувані, сторінки історії нашого народу. Їх вивчення сприятиме формуванню історичної пам'яті, національної свідомості у всіх тих, хто захоче знати своє минуле, хоче знати правдиву історію своєї батьківщини.



Підписи до світлин

1. Директор Державного архіву Волинської області В. Гика (ліворуч), головний охоронець фондів А. Гурська, Авром Бендавид-вал під час передавання колекції Андреа Лісс. Червень 2014 р. м. Луцьк.

2. Фрагмент виставки документів на презентації фонду 3618 «Товариство «Волинь» науково-дослідної установи Інституту Дослідів Волині (м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада) в ДАВО. 18 липня 2014. м. Луцьк.

Джерела і література

1. Державний архів Волинської області : путівник. Луцьк : Надстир'я, 2011. 952 с.
2. Коць Л. І. Поповнення фондів Державного архіву Волинської області колекцією копій світлин (фотографій) з життя єврейського населення Волині. 2019. Вип. 1 (318). Січень-березень. 253 с.
3. Державний архів Волинської області: Архів Інститут дослідів Волині та Товариства «Волинь» у Вінніпезі. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. 56 с.



УДК 94(477)

Граїда МАЙДАНЕЦЬ,
*організатор культурного дозвілля, Жидичинський Будинок культури,
с. Жидичин Луцького району*

Духовна спадщина митрополита Іларіона (Івана Огієнка) у бібліотеці Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря

У науковий обіг уперше вводиться інформація про зібрання книг митрополита Іларіона (Івана Огієнка), відомого релігійного і державного діяча, науковця української діаспори, сформованого у бібліотеці Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря біля м. Луцька.

Ключові слова: діаспора, митрополит Іларіон (Іван Огієнко), бібліотека Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря, книга.

Книги на протязі багатьох віків для українських ченців завжди були великою цінністю. Про книгозбірні у Жидичинському Свято-Миколаївському монастирі є ряд історичних даних. Відомо, що жидичинські архімандрити турбувалися не лише про наповнення бібліотеки, а й про збереження літератури. З цього приводу є цікавий факт, а саме, напис жидичинського архімандрита Гедеона (Балабана): «А кто бы мел удалити с церкви книгу сию с монастыря Жидычина или напис с книги сей выдрати или вымазати, настоятель по мне бывший или бы кто иной, да рассудится со мною на втором и страшном пришествиии Христове идеже придет судити живым и метрвым и воздати комуждо по делом его» [1].

Згідно опису 1621 року, у Жидичинській монастирській бібліотеці було 89 томів старих і нових книг: «77 рукописных (в т. ч. 9 на пергамене, в частности “Патерик”, а также 2 полных и неполный комплект рукописных Служебных Миней – 38 томов) и 12 печатных, изданных в Вильно (в т. ч. Апостол Ф. Скорины), Заблудове, Остроге и Стрятинe. Среди четых книг в описи значатся “книжица Златоустовы Слова избранныи”, “Пчела учителная”, “Меч духовный”, “Книга избранная на десту (т. е. in folio) з вопросами и ответами”, “Знарад” (Измарагд), “Златоструй” и др.» [2].



Як бачимо, в основному це були книги богословського змісту, призначені для богослужінь та аскетичних практик ченців. У 18 сторіччі приділялася велика увага просвітництву. Окремі унійні священники навіть писали конспекти своїх проповідей. Що стосується наповнення монастирської бібліотеки, то це зафіксовано в архівних джерелах. За даними візитації Жидичинського монастиря 1804 року, бібліотека монастиря знаходилася над Захрестям церкви на вищому поверсі. Книги на латинській, польській, руській та німецькій мовах. Ці книги жертвували пани Недзельські, Пчиденські, Руські, були багатотомники [3].

Відродження традиції жидичинських чернечих книгозбірень розпочалося відразу після відновлення діяльності Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря із 23 липня 2003 року.

Перший ігумен відродженої обителі о. Марк (Левків) – нині єпископ Кіровоградський і Голованівський отримав у спадщину у 2004 році бібліотеку духовної літератури, яка постійно доповнювалася новими виданнями.

Через деякий час вона була впорядкована, приведена у відповідність релігійній бібліографії і відкрита в оновленому вигляді 19 травня 2011 року.

Серед книг бібліотеки – література богословського змісту, життя святих. Окрім того, є науково-популярні видання, історична література. Має бібліотека окремий розділ на тему козацтва. Є книги для вчителів, які викладають у духовних школах, література для священників, молитовники. Чимало книг у бібліотеці зорієнтовані на широкий загаль читачів, є корисними усім, хто не байдужий до теми християнського способу життя. На даний час приміщення знаходиться на реставрації, а тому тимчасово монастирська бібліотека закрита для читачів.

У книжковому фонді цієї бібліотеки, який нараховує біля 5 тисяч примірників різнопланової літератури, є багато видань української діаспори, серед яких слід виділити історико-богословську спадщину митрополита Іларіона (Івана Огієнка).

Велика заслуга Івана Огієнка полягає у тому, що він зосередив свою увагу на українській історії, мові та культурі та показав нашу національну ідентичність у різних її аспектах.

Вагоме місце у монастирській бібліотеці займають переклади Івана Огієнка біблійної літератури на українську мову. Як вважає історик П. В. Мацьків, «завдання І. Огієнка перекласти Святе Письмо високохудожньою



літературною мовою та стежити за тим, щоб не був втрачений первісний ритм і збережена внутрішня форма слова блискуче ним виконане, це відзначають усі науковці» [4].

Другу групу важливих для монастирської книгозбірні творів становлять дослідження митрополита Іларіона з питань історії українського чернецтва. Автору книги «Українське чернецтво» вдалося довести, що наші національні аскетичні надбання становлять духовну цінність та відзначаються особливими рисами, які суттєво відрізняють їх від московського устрою чернечої спільноти. Іван Огієнко при цьому наголошує на інтелектуальному надбанні ченців-подвижників із минулого в українському соціальному середовищі та неоціненному впливові на суспільство у цілому, зумовлюючи культурно-освітній розвиток. Іван Огієнко своєрідно пояснює цю думку: «Бо ж “монашество – це добровільне зречення від усього світу зо всіма його марнотами, це добровільна смерть для світу ради вічного спасіння... Монашество – це найвищий подвиг служення Богові через відречення від світу”» [5].

І. Ломаченко при цьому зауважує, що, наприклад, в епоху Речі Посполитої з причини насадження Польщею своєї релігії та культури існувала проблема у духовному змісті української церкви. Як пояснює це явище Іван Огієнко, суть проблеми полягала в етно-конфесійному забарвленні, адже духовенство, яке отримувало освіту у латино-польських академіях, не могло в повній мірі відстоювати національні інтереси [6].

У коцепції І. Огієнка, як підкреслює Л. Кондратик, українські християнські церкви є національними за змістом і характером своєї діяльності, а не тільки за формою культу і обряду [7].

Що стосується світських читачів монастирської бібліотеки, то тут слід зауважити наступні моменти:

1. Нам необхідно ширше використовувати зв'язки між релігійними та світськими науковцями, проводити спільні історичні дослідження, наукові конференції, семінари тощо.

2. Наукові набутки Івана Огієнка є цінними для використання у педагогічній практиці, оскільки вони є важливими для розуміння історико-культурних процесів в Україні у різні періоди їх розвитку.

3. Результати досліджень, які містяться у книгах, важливі при здійсненні краєзнавчого пошуку в освітніх закладах, адже це призводить



до глибшого розуміння суспільних процесів, які відбувалися на певній території у певний час.

Насамкінець варто наголосити на недостатності богословських знань у викладачів, що виявляється у процесі вивчення історії та культури українського народу чи, власне, духовних цінностей країни, в якій живемо. Тому погоджуємося із думкою відомого українського історика Ярослава Грицака, що слід вводити теологію у практику викладання в українських університетах, як це було характерно для традиційних надбань нашої національної науки.

Бібліотека Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря після реставраційних робіт буде відкрита для читачів, а, отже, створяться нові можливості для вивчення усіма бажаними духовної спадщини митрополита Іларіона (Івана Огієнка).

Джерела і література

1. Іванова В. О. Кирилична рукописна книга XVI ст з фондів інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016.
2. Архив Юго-Западной России. Ч. 1. Т. 6. № 19. Санкт-Петербург, 1883. С. 502–503.
3. Книга візитацій Піддубцівського, Дубенського та Жидичинського монастирів. ЦДІАК України. Ф. 2227. Оп. 1. Спр. 508.
4. Мацьків П. В. Українські переклади Біблії: семасіологічний аспект. *Вісн. СумДУ*. 2006. № 11 (95). Т. 1. С. 171.
5. Огієнко І. Українське монашество. Київ : Наша культура і наука, 2002.
6. Ломачинська І. М. Роль православних монастирів у формуванні світоглядних орієнтирів українського суспільства. *Вісн. Черкаського університету*. 2016. № 2. С. 65.
7. Кондратик Л. Універсалізм і характер релігійного життя етносів, 2004. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/602_Kondratuk

УДК 327 : 94(477)

Назар МАРТИНЮК,

науковий співробітник, Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара, Національний університет «Острозька академія», м. Острог

Наукова та освітня дипломатія СКУ як фактор популяризації українознавства в світі

Закордонні українці є важливою складовою публічної та культурної дипломатії України, що дозволяє покращувати імідж України на міжнародній арені та її образ



в країні-цілі. Автор розкриває форми реалізації дипломатії закордонними українцями, наголошує на важливості застосування потенціалу закордонного українства в публічній, зокрема освітній та науковій дипломатії України. Розглянуто роль Світового Конгресу Українців як каталізатора промоції та розвитку українознавства в світі.

Ключові слова: Світовий Конгрес Українців (СКУ), Світова Наукова Рада СКУ (СНР СКУ), Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада (СКВОР), закордонне українство, наукова та освітня дипломатія.

Закордонне українство має значний потенціал задля покращення іміджу України на міжнародній арені та її зовнішніх зв'язків, оскільки громадські організації світового українства є учасниками громадсько-політичного, наукового, культурного життя в країнах їхнього поселення. Це дозволяє презентувати Україну серед іноземної спільноти. Аналізуючи історію закордонного українства та його сучасну діяльність, ми можемо вести мову про його самостійну дипломатію як недержавного актора міжнародних відносин (дипломатію діаспори), яка полягає в поширенні знань про Україну, промоції української мови в країнах-реципієнтах, захисті та лобіюванні українських інтересів перед урядами іноземних держав, міжнародними організаціями тощо [1, с. 58, 60–61]. Зауважимо, що форми дипломатії діаспори, в нашому випадку світового українства, різняться. Це пояснюється особливостями її реалізації в конкретних випадках (в співпраці з країною походження чи без такої співпраці) і безпосередніми можливостями самої діаспори, які є відмінними в кожній окремій державі (інституційна структура, політичні права, матеріальне забезпечення та ін.) [2, с. 80–81].

Закордонні українці, будучи «амбасадорами» України в країнах їхнього проживання, можуть сприяти утвердженню позицій України серед світового співтовариства, на чому акцентує увагу Міністерство закордонних справ України та намагається враховувати в своїй роботі, зокрема в сфері публічної дипломатії [10, с. 25].

У 2022 році Світовий Конгрес Українців (СКУ) відзначив своє 55-ліття. Це найбільша координаційна надбудова українських громад за кордоном: СКУ представляє інтереси понад 20 мільйонів українців, а мережа його складових організацій охоплює більше 60 країн світу [7, с. 2; 8, с. 4]. Ключовими векторами діяльності СКУ є інтеграція української історико-культурної спадщини в світовий простір, розбудова впливових українських громад у діаспорі, підтримка України та її розвитку як сильної демократичної



держави та ін. [7, с. 2]. Зокрема, важлива увага приділяється збереженню української ідентичності серед українських спільнот у країнах їхнього проживання. Виконання зазначених цілей досягається шляхом роботи низки Рад і Комісій СКУ, організацій-членів.

Напрямки роботи СКУ свідчать про реалізацію ним публічної дипломатії. Однією із форм її втілення є популяризація та розвиток українознавства в світі, що досягається завдяки застосуванню наукової та освітньої дипломатії. У «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки» йдеться про науково-освітню дипломатію, як єдине ціле [10, с. 14]. На нашу думку, наукова та освітня дипломатія, окремо одна від одної, є повноцінними підвидами публічної дипломатії, що можна зрозуміти на основі теоретичного аналізу їхнього інструментарію та можливостей. Ця проблематика потребує окремого вивчення та пояснення, тому детально на ній ми зупинятися не будемо. Головні завдання цих двох підвидів дипломатії в руслі нашої теми полягають у розвитку міжнародного наукового співробітництва в галузі освіти та науки, сприяння проведенню міжнародних наукових досліджень, освітніх і наукових обмінів, розвитку українських студій в країнах світу.

Тривалий час основною координуючою організацією українського наукового життя в діаспорі була Світова Наукова Рада СКУ (СНР СКУ), заснована в 1978 р. у Нью-Йорку (США). На сьогодні, аналізуючи звіти СКУ останніх років, ми спостерігаємо її відсутність серед переліку його складових органів. До відновлення незалежності України в 1991 р., важливою функцією СНР СКУ була протидія штучно вигаданим і викривленим, фальшивим інтерпретаціям української історії в західних та советських наукових працях [5, с. 23]. Після здобуття Україною незалежності СНР СКУ надавала організаційну допомогу в організації міжнародних наукових заходів, присвячених проблемам україністики, а також фінансову допомогу в публікації матеріалів на основі їх проведення. Зокрема, позитивний вплив для розвитку українських студій мали Міжнародні конгреси українських істориків (I конгрес – Чернівці, 2000; II – Кам'янець-Подільський, 2003; III – Луцьк, 2006), до проведення яких долучалася СНР та участь у яких брали вчені не лише з України, а багатьох іноземних держав. Ці заходи також уможливили налагодження широкої співпраці між науковцями та освітянами з України та діаспори [5, с. 355–356]. Голова СНР СКУ і президент



Українського історичного товариства (УІТ) проф. Любомир Роман Винар під час I Міжнародного конгресу українських істориків наголосив на потребі включення української історіографії в світову історичну науку як рівного партнера, а також, що український історичний процес варто розглядати як нерозривну частину світового історичного процесу [5, с. 357]. Серед інших подій, які мали вплив на розвиток україністики та до організації яких долучалася СНР, були міжнародні конгреси україністів, міжнародні наукові конференції з проблем діаспорознавства. Важливо, що участь у цих заходах брали не лише науковці материкової України та представники діаспори, а й вчені неукраїнського походження.

СНР СКУ підтримувала контакти з українськими науковими та освітніми установами. Наприклад, у співпраці з Інститутом досліджень української діаспори Національного університету «Острозька академія» в 2011 р. було підготовлено документальне видання з матеріалами про історію Ради [5]. Крім того, СНР долучалася як партнер до проведення традиційної міжнародної події, яку організовує Інститут – наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження». У 2003 р. СНР звернулося до українських установ і видавництв у діаспорі з метою сприяння в формуванні на базі Інституту наукової бібліотеки та архіву діаспоріани [5, с. 236–237].

СНР долучалася до проведення заходів, які стосувалися безпекових питань, місця України в світі, протидії російській агресії проти України. Наприклад, у 2016 р. було проведено конференцію «Приймаючи нові заходи проти Росії в близькому зарубіжжі: оцінка проблем безпеки, з якими стикаються “прифронтові держави”», на якій виступив спікер Верховної Ради України Андрій Парубій. Також Рада інформувала зовнішньополітичні американські кола про реформи в Україні, займалася організацією та проведенням брифінгів у Вашингтоні (штат Колумбія) для моніторингу ефективності зовнішньополітичних контактів України, співпрацювала з американськими та європейськими центрами з метою організації семінарів у Києві для представників органів влади України [3, с. 134].

Однією з головних цілей роботи Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради (СКВОР; заснована в 1967 р.) є підтримка українського шкільництва в різних країнах, що в свою чергу не лише сприяє збереженню української ідентичності серед молоді в діаспорі, а й підтримує розвиток української освіти в іноземних країнах. Проекти СКВОР мають за мету



розробку тестів для акредитації української мови в світі та її навчання в зарубіжних університетах.

СКВОР координує вшанування пам'ятних дат, які дотичні до її пріоритетних завдань. Наприклад, за період 2014–2018 рр. це стосувалося: 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка (2014 р.), 200-річчя від народження Михайла Вербицького (2015 р.), 30-річчя Чорнобильської катастрофи (2016 р.), 125-річчя заборони царем Александром III перекладати книжки з російської мови на українську (2017 р.), 100-ліття модерної української державності (2018 р.) [8, с. 148]. З окремих тем готуватися матеріали українською та англійською мовою. СКВОР не стоїть осторонь заходів, на яких обговорюються питання розвитку української освіти. Зокрема, в травні 2021 р. СКВОР та СКУ були співorganizаторами Всеканадської конференції «Українська освіта в Канаді: Нові реалії», яка проходила за ініціативи Національної Української Освітньої Ради КУК за підтримки Конгресу Українців Канади спільно з Методичним центром української мови Альбертського університету (Едмонтон, Канада) і громадським об'єднанням «Освіторія» [7, с. 17]. Участь у цій події взяли українські освіти з 20-ти країн Земної кулі.

У 2021 р. СКВОР був партнером створення інноваційного порталу «Український освітній всесвіт», який був розроблений Міжнародним інститутом освіти, культури і зв'язів з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (МІОК). Цей Інтернет-портал є комунікаційним майданчиком для українських освітян зі всього світу. Ще одним напрямком роботи СКВОР задля підтримки української освіти в діаспорі є вивчення питань функціонування української мови в країнах-реципієнтах, розробка навчальних матеріалів українською мовою для українських шкіл за кордоном (зокрема, підручників). У час пандемії COVID-19 СКВОР сприяла організації вебінарів для українських вчителів у діаспорі про особливості використання навчальних технологій в освітньому процесі [4, с. 38; 7, с. 17]. СКВОР співпрацює з Міністерством освіти і науки у напрямку реформування української освіти. Аби підтримувати і забезпечувати професійний розвиток педагогічних кадрів України проводяться Літні інститути.

СКУ також сприяє розвитку освітніх можливостей українських студентів. Студент Національного університету «Острозька академія» Назар Буров був першим здобувачем вищої освіти в Україні, котрий стажувався



в цій організації та зміг ознайомитися з різними сферами її роботи щодо обстоювання українських інтересів у світі та її популяризації [9].

СКУ виступає координатором акцій, які проводяться українськими громадами в світі, зокрема вони також стосуються освітніх і наукових питань. Це також можна вважати однією з форм реалізації ним публічної дипломатії. Також на офіційних ресурсах СКУ (офіційний сайт, сторінки в соціальних мережах, інформаційні дайджести, що розсилають електронною поштою) періодично публікуються матеріали, які допомагають висвітлювати правдиву інформацію про Україну та носять науково-популярний, просвітницький характер і є доступними для широкого читачького загалу. Зазвичай вони написані українською та англійською мовами. Наприклад, до Дня української писемності та мови, який відзначався 9 листопада, було опубліковано матеріал, де спростовано популярні міфи російської пропаганди про українську мову [6].

Отже, діяльність СКУ сприяє популяризації українознавства в світі шляхом долучення до організацій міжнародних наукових заходів, фінансуванню видань різних збірників наукових праць, координуванням роботи українських шкіл за кордоном тощо. При цьому, окремої уваги та досліджень потребують питання вивчення ролі СКУ в визнанні Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу, захисту та промоції української мови, розвінчуванні стереотипів про Україну та український народ тощо.

Джерела і література

1. Атаманенко А. Роль закордонних українців в українській публічній та культурній дипломатії: історичний і сучасний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 29. С. 54–65.
2. Атаманенко А., Матвійчук Н. Публічна дипломатія закордонних українців як прояв дипломатії діаспор. *Публічна дипломатія* : навч. посіб. Київ ; Острог : Горобець, 2021. С. 80–94.
3. Збірник звітів Річних загальних зборів Світового Конгресу Українців 25–27 серпня 2016 р. Київ, 2016. 336 с.
4. Збірник звітів Світового Конгресу Українців (17–18 жовтня 2020 р.). 259 с.
5. Матеріяли до історії Світової Наукової Ради при Світовому Конгресі Українців / ред. Л. Винар, А. Атаманенко ; упоряд. А. Хеленюк. Нью-Йорк ; Торонто ; Острог, 2011. 388 с.



6. Міфи російської пропаганди про українську мову. *Офіційна Facebook-сторінка Світового Конгресу Українців (Ukrainian World Congress)*. 9 листопада 2022 року. URL: <https://www.facebook.com/UkrainianWorldCongress/posts/498142702354661> (дата звернення: 10.11.2022).

7. Річний звіт Світового Конгресу Українців – 2021. Торонто ; Київ ; Брюссель ; Нью-Йорк, 2021. 23 с.

8. XI Світовий Конгрес Українців (25–27 листопада 2018 р.) : звіти 2013–2018. Київ, 2018. 484 с.

9. Світовий Конгрес Українців запрошує студентів Острозької академії на практику. *Офіційний сайт Національного університету «Острозька академія»*. 7 лютого 2022 року. URL: <https://www.ou.edu.ua/ua/info/news/2022/07-02-01> (дата звернення: 10.11.2022).

10. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/public-diplomacy-strategy.pdf>

УДК 373:821.161.2(477.82)

Катерина МАЦЮК,

учитель української мови та літератури, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 22 Луцької міської ради», м. Луцьк

Княгиня української духовності: особистість і творчість Оксани Лятуринської

Розглядається життєвий і творчий шлях української поетеси в контексті освітніх завдань сучасної національної української школи.

Ключові слова: *Оксана Лятуринська поети – емігранти, «празька поетична школа», збірки творів, національний стиль, писанкарство.*

Нема отчизни? – Іншої не треба!
Ніколи не вросе у серце чужина.
Хай ще і ще нас Бог карає з неба, –
Отчизна в світі є лише одна!

О. Лятуринська

Оксана Лятуринська – волинянка, поетеса і художник драматичної долі. Ця жінка не зазнала у своєму житті звичайного людського щастя, хоча й була надзвичайно обдарованою особистістю – її ім'я як художниці навечно вписано в історію українського мистецтва. Однак у супереч життєвим



перипетіям, якими вимощений творчий шлях Оксани Лятуринської, вона не зреклася свого, Богом подарованого таланту, зумівши реалізувати себе і в малярстві, і скульптурі, і в кераміці, і в писанкарстві.

Оксані Лятуринській належить одне з провідних місць серед діячів культури українського зарубіжжя і особливо в колі поетів-емігрантів, які об'єдналися в так званій «празькій поетичній школі». Її творче зростання відбувалось поряд з відомими тепер на Україні поетами: Є. Маланюком, Ю. Дараганом, О. Стефановичем, Л. Мосендзом, О. Ольжичем, О. Телігою, Н. Лівницькою-Холодною та ін.

Лятуринська, хоч і мала щасливе дитинство серед розкішної волинської природи, але, на жаль, у молодому віці їй довелося пережити важку травму родинного конфлікту (втеча з дому) й травму еміграційну – втрату Батьківщини, що виразно позначилося на її творчості, зокрема творчості поетичній. У Празі вийшли її збірки «Гусла» (1938), «Княжа емаль» (1941). У роки війни пережила загибель частини своїх творів. Друге видання «Княжої емалі» (1956) включало також збірку «Веселка». Для дітей видала збірку новел «Материнки» (1946) і збірку віршів «Бедрик» (1956).

Рецензуючи збірку «Гусла», Євген Маланюк писав: «Національний стиль – те найтрудніше й найконечніше завдання синтезуючого українського творчого процесу сучасності – тріумфує на скупих сторінках скромної книжечки Лятуринської у кожному рядку».

Наша талановита землячка Оксана Лятуринська не лише писала вірші, а й працювала як маляр і скульптор. Студіювання і пропагування Оксаною Лятуринською писанкарства, її доробок на цьому поприщі – закономірне явище творчого поступу мисткині. Ми не маємо права його відмежовувати від мистецької спадщини такої багатогранної і водночас цілісної особистості у вітчизняній культурі. Відомий літературознавець Юрій Бойко зауважив: «Оксана Лятуринська є поетка Божою милостю, і тільки жалюгідні еміграційні умови винні в тому, що вона досі не стала славною і широко знаною... скрізь».

Доля Оксани – Зінаїди Михайлівни Лятуринської – була непростою. Її життєва дорога розпочалася 1 лютого 1902 на хуторі Ліски (нині село Хоми Збараського району) біля Вишнівця (звідси один із псевдонімів – Оксана Вишневецька) колишньої Старо-Олексинецької волості Кременецького повіту. Від початку 1920-их навчається в Крем'янецькій приватній



українській гімназії імені Івана Стешенка. Ймовірно, тут Оксана Лятуринська здійснила перші поетичні спроби, публіковані в гімназійному альманасі «Юнацтво», що виходив за редакції Уласа Самчука.

При досягненні двадцятиліття, Оксанин батько вирішив видати її заміж за нелюба, старого парубка, але багатого селянина з Колодного. Та вона не змирилася з деспотичним рішенням батька і втекла з дому до родичів Кіщунів, що жили в недалекій Катеринівці. Ті допомогли їй грошми, і Оксана виїжджає до брата Івана в Німеччину.

Не маючи дозволу на проживання, 1924 року Оксана Лятуринська опиняється в Празі у Чехословаччині (додаток 1). Активно включається в громадське і культурне життя української еміграції.

На вигнанні можна було чи зів'янути серцем, чи озлобитися і зректися мети, стати іграшкою сліпих сил. Та доля звела Лятуринську з тими, для кого Україна довічно лишалася Сонцем, що дає життя й небу, і землі, з тими, хто, і гинучи, вірив у неї: Юрієм Дараганом і О. Ольжичем, Олексою Стефановичем, Юрієм Липою, Оленою Телігою, Євгеном Маланюком та іншими, хто входив до української «польської» та «празької» поетичних шкіл. Там і сформувалося гуманістичне та поетично-мистецьке кредо О. Лятуринської: як найвища мета – щастя вільної, благородної, духовно багатой особистості в суверенно-гордй державі, а шлях до неї – любов і краса, царство свободи й гармонії.

Перша книжка О. Лятуринської «Гусла» вийшла тільки 1938 р., але її пізній вихід свідчив лише про надзвичайну самовимогливість авторки. Поетеса прагла не просто виспівати себе, а знайти свій власний і зміст, і стиль. Тож логічно, що друга збірка – «Княжа емаль» (1941) – виявила народження майстра (додаток 1). Видані в Празі, обидві книжки скоро стали раритетами. А трикнижжя О. Лятуринської – «Княжа емаль», «Гусла», «Веселка», видане 1955 р. в Торонто, стало важливою віхою не тільки в творчості поетеси, а й у всій українській поезії. Твори Лятуринської «глибокі, і, хоч прозорі їх хвилі, не завжди легко бачили дно, оскільки та поезія – як строга, сказати б, аскетична, так і безмежно-розмаїта поетикою, що поетеса бере як від пластики архітектора, так і від буйноти засобів романтика й реаліста; вражає багатозначністю образу, властивою символічній поезії», – зауважував Ю. Шевельов у 1955 році.



Якщо говорити про багатогранний образ О. Лятуринської, що постає у спогадах друзів, то, на мою думку, найкраще його художньо змалював Євген Маланюк у вірші «Проща»:

*Аж пуця зашумить волинська
Йї на оксамит і злотоглав
В сав'янях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.*

*Ворожить про весну колишню.
Любов вицілює в слова
І випускає – сокіл – пісню
З гантованого рукава.*

Продовжуючи думку про місце О. Лятуринської і її поезії в літературі Є. Маланюк не без підстав зазначав: «... Якщо б Ольга чи Ярославна писали вірші, то ті вірші й були б поезіями Оксани Лятуринської. У нашій винятковій добі постать О. Лятуринської уявляється однією з найяскравіших “жон руських” нашої поезії».

Наголошуючи на стильовій досконалості збірки «Гусла», Є. Маланюк висловлював думку, що «ця досконалість, ця стильова завершеність аж наче насторожують. Справді, досконалість стилю поетки стоїть на самім краю тієї небезпеки, що зветься стилізацією. Один крок, і живе тривимірне життя її поезії може обернутися в плоску досконалість тривимірної графіки... Але авторка вміє вдержатись на цій строгій границі, і її поетичні емалі переливаються, пульсують і шумують вічним життям справжнього мистецтва». Високо поцінуючи збірки О. Лятуринської «Гусла» і «Княжа емаль» (додаток 2), Василь Барка стверджує, що вони «відзначені прикметами глибини і правдивості у висловах серця – навіть, коли вірші ковано під залізну суворість літопису». Наголошуючи на величчї таланту О. Лятуринської, її заглибленості в історичну пам'ять народу, О. Ольжич підкреслював, що творчість поетеси «органічно зв'язана з національно – народною творчістю».

Оксана Лятуринська як поетеса залишила по собі солідний високопоетичний доробок. Працювала як маляр і скульптор, створила пам'ятник полеглим (1932), погруддя Т. Шевченка, С. Петлюри. Друкувалася у «Літературно-науковому віснику» («Віснику»), «Пробоем» та в інших періодичних виданнях. У Празі вийшли її збірки «Гусла» (1938), «Княжа емаль» (1941). У роки війни пережила загибель частини своїх творів. Друге видання «Княжої емалі» (1956) включало також збірку «Веселка». Для дітей видала збірку новел «Материнки» (1946) і збірку віршів «Бедрик» (1956) (додаток 2).

Загальноприйнятою є теза дослідників про те, що художній світ Оксани Лятуринської-поетеси виростає з української і праслов'янської міфології,



він прапервісний, язичницький і водночас органічно зрощений зі світовою міфософською думкою. Органічним у художньому світі поетеси є власне образ писанки, як-от:

*Дай всьому, Дажбоже, пуття,
й дари водою освяти:
цей символ вічного життя –
яєчко писане, райце
І коровай наш... [1, с. 197].*

З писанкою в Оксани Лятуринської асоціюються дитячі враження, запашне диво народної творчості:

*Шляхом битим серед жита
ти, калинонькою шита,
злинюй, співаночко,
співаночко-писаночко,
гей, улад копитам [1, с. 234].*

Їй, писанці, до снаги сконцентрувати в собі розмаїте багатство довкілля:

*...А світ увесь, як писанка, яскравий.
З тобою йде він і за межі сну [1, с. 307].*

Як бачимо, образ «світу-писанки» Лятуринської перебуває в одному центрі зі знаменитим Шевченковим «неначе писанка, село».

У дитинстві на майбутню малярку справила незабутнє враження писанка, «знайдена у прабабиній мальованій скрині» [2, с. 13]. Для неї вона стала відкриттям «цілого білого світу на долоні», інакше кажучи – саме через писанку Оксана чи не вперше відчула магнетизм загадкового мистецького знаку. Пізніше вона ретельно вивчатиме його природу і вибудовуватиме власні концепції щодо окремих символів, і, урешті, у зрілому віці прийде до писанкарства сама з переконанням: «...Писанка – наш предківський скарб, мов жива, конче мусить промовляти, як із давен-давна, до кожного з нас про весну, про основу, про перемогу добра і світла» [2, с. 16].

Залюблена в прикладне мистецтво, вона з найперших кроків у писанкарстві не обмежувала свою творчу свободу: «Я дуже люблю писанку, – читаємо в одному з її листів, – хочу працювати в тому, щоб дати і свій вклад у неї, творчий вклад. Не одне копіювання...».

У писанкарстві Оксана Лятуринська залишила блискучі зразки неканонічного примітиву, та ми не ставимо за мету всебічно розглянути їх,



а лише за допомогою зіставлення двох іпостасей мисткині висвітлити деякі штрихи її творчої індивідуальності взагалі.

Однією з перших на генетичну єдність авторських писанок і поезії Оксани Лятуринської звернула увагу Оксана Бризгун-Соколик. Вона назвала мисткиню «поетесою писанки», але це двосічне метафоричне визначення можна трансформувати і таким чином: Оксана Лятуринська – «писанкарка в поезії», спадкоємиця давньої символіки, яку зуміла оновити і збагатити застосуванням засобів суміжних мистецтв. Адже її стиль у царині поезії відзначається низкою прикмет, які умовно можна назвати «писанкарськими».

Звертають на себе увагу і композиційно цілісні замальовки у віршах, що сприймаються як вербальні переклади ідеї авторського писанкарського розпису. Слід зауважити, що вони бувають з використанням (нерідко поєднанням) традиційно-архетипної символіки і знаків з етнічною семантикою, які на ту пору стали новітніми атрибутами писанкарських орнаментів, що засвідчує, зокрема, професор Степан Килимник. Він вважав, що зображення на писанках тризубів, гербів Києва та Львова, кольорів національного прапора «в майбутньому матимуть історичну вартість». Наприклад: «Сім зірок, одне весельце, // А між ними місяць», «Когут, грім і блискавиця», «багаття і священний дуб, // і Володимирів тризуб», «на синім полі – меч і серп // додолу перевернуть герб // на знак, що рід славетний вимер...», «Символ наш – лілея й тризуб» та інші. Окрім конкретно-називних композицій, Оксана Лятуринська вдається і до асоціативно-оздоблених, як-от: «Сад пахкий, мов Божий келех, // наче церква, тихий сад // під біленькі ніжки стелить, // глянь, рушник із трав і м'ят...»; «Білий застіл дам на стіл, // мед липневий злотих бджіл, // грона винограду...»; «І світ, мов гончаря розводи, // Немов квітник з-перед вікна» і т. п.

Промовистою для світоглядного та художньо-естетичного спектра не тільки творчості О. Лятуринської, а й авторів «Празької школи» є її один із найкращих творів – поема «Єроним» (так умовно визначають її жанр). Вона складається з п'ятнадцяти «глав», двох своєрідних, у композиційно відповідних місцях, епілогів та післяслова у прозовому вигляді. Аналізуючи твір, Юрій Шерех каже, що якби частини поеми мали свої назви, то вони б абсорбували в собі такі проблеми: 1. Вартість людського життя; 2. Об'єктивність літописця в історії; 3. Утрата дому – кара Божа; 4. Ностальгія за Батьківщиною. Спогад про дитинство; 5. Еміграційні чвари



та самонищення українців; 6. Підсумок історії – руїна після змагань; 7. Хвороба і криза української нації; 8. Українські міжусобиці й німий крик душі; 9. Чи не вмерла гідність і національна честь; 10. Чергова спроба духовних відроджень; 11. Молитва за Україну. Пророцтва.

Ось Єронимова характеристика 1946 р., себто оцінка очевидця свавілля над емігрантами з боку європейських демократів:

*Яка свобода? Таж отут насилля!
 Чи, може, втратив глузд? Який азиль? –
 Затискуй п'ястуки та плач з безсилля! –
 Ніхто не допоможе нівідтіль.
 Женуть людей вельможці на поталу.
 Йдемо за дріт і до кривих присяг
 І, щоб уникнути знуцання шалу,
 Ховаємо отчизни ім'я й стяг.*

Щоб уникнути «знуцання шалу», українським утікачам доводилося не зізнаватися, що вони з України, бо тоді їх віддавали в руки радянських визволителів, а там уже вони «раювали» в сибірських таборах. Ховаючи «отчизни ім'я й стяг», українці переписувалися переважно на поляків чи ще когось, щоб потрапити до таборів для переміщених осіб, а вже потім на «законній» еміграції по «всенькому світі» знову «воскресали» як українці – об'єднувалися, творили свої культурні та допомогіві осередки. Але там, де більше «за двох» українців, уже між ними чвари:

*Ність тишини ніде у нас в таборі.
 Ність тишини, о Милосердний, ність!
 Біс увійшов – і ми всі духом хворі.
 Щоденна распря – наш постійний гість.
 Ми вийшли не очищені із горна.
 Нам мало всіх Твоїх страшних покар.
 Пошли чуму! Нехай увійде чорна,
 нехай жахне на смерть Твій гніводар!*

Важливим чинником візуальних образів поетки є кольорова гама. Як відомо, колірна діяльність людини традиційно ґрунтувалась на природних барвах – імітувала або відкидала їх, протиставляючи їм колір більш штучний, конструктивний. Однак, за спостереженнями дослідників, «народний майстер тяжіє до простих і сильних контрастних сполучень: червоного з зеленим



або синім, оранжевого з чорним, жовтого з синьо-зеленим, блакитно-синього з коричневим».

Кольористика О. Лятуринської віддзеркалює її розмаїті зацікавлення в образотворчому мистецтві, а видозміна гама барв подекуди має суто естетичне підґрунтя, що переконливо ілюструють її думки щодо специфіки писанкарства. «При добрих фарбах, – пише вона в одному з листів, – декоративність пави чи то жар-птиці дуже вдячна: жовтю передати золото, червінню – рубін, зеленою – ізмарагд, малахит, емеральд...». Сама вона з традиційних поєднань кольорів надавала перевагу тим, що споріднені з краєвидами Полісся: «Я люблю синьо-зелені барвні сполучення».

У віршах Лятуринської тенденція зміни соковитості барв пастельністю палітри має свій, не завжди послідовний ритм, зумовлений настроєвими відтінками, і, в першу чергу, наростанням всеохопної туги:

І кожний день затре один на лицях колір.

На полотні моїм – все більше холод

Білої осени в безбарвнім колі.

Поетка-маляр (додаток 3) гостро відчувала бентежну кольорову гаму довкілля і вміла піймати її словом, що підтверджують хоча б такі рядки:

То божжа синь, то ніжно кинута рожевість,

То ще несита зелень вітів яблуневих.

І все ж можна стверджувати про виокремлення нею білої барви, яка в неї є і підкресленим тлом, і аналогом особливого душевного стану, і технічним засобом вербального окреслення контуру, постаті, як-от: «На білому вінок миртовий», «Ніч стоїть у біле вбрана», «і ще біліша стану в тиші» тощо.

У Оксани Лятуринської, яка так гостро відчувала «життя стобарвність», визначити якусь кольорову домінанту важко, радше слід говорити про певні кольорові смуги в поетичному доробку – від активного захоплення кольором до повного його ігнорування.

Безперечно, вона бачила світ не таким, як усі інші, малюючи незнане майбутнє. Справжня велич таланту Оксани Лятуринської відкривається лише з відстані часу. Її ім'я, донедавна маловідоме загальній аудиторії, повертається з забуття, час від часу нагадуючи саме про себе. Уперше публікуються три малюнки художниці, віднайдені в архіві Українського Національного Музею в Чикаго. У них – болюча для багатьох українців тема



втраченої батьківщини, німий монолог, що, можливо, раз на півстоліття обзивається півсловом.

Наша талановита землячка Оксана Лятуринська не лише писала вірші, а працювала як маляр і скульптор. Під час останніх років студій у Високій Художньо-промисловій школі Лятуринська реалізує свої перші самостійні скульптурні праці. Спершу виконує серйозні ескізи, на підставі яких здійснює різноманітні щодо матеріалу, техніки і форми твори. Такі скульптури, як «Змагунка», «Лицар» (теракота), «Китайка», «Чорношличник» (поліхромове дерево), «Жіночий акт», «Летунська катастрофа» та інші, що датуються 1932–33 роками, були високо оцінені професорами школи та нагороджені відзнаками.

Окрему помітну ділянку мистецтва в Оксани Лятуринської займає портрет. Не вживаючи фарб, мисткиня свої портрети виконувала на папері олівцем, сірою і чорною тушею та пером і – найчастіше – вугіллям. Для репродукування на листівках вона намалювала серію графічних портретів таких письменників, як Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Іван Франко, Леся Українка, Василь Стефаник, Марко Кропивницький, Марко Вовчок та інших, листівки друкавались Юрієм Тищенком-Сірим у Празі 1933–1934-го роках.

Студіювання і пропагування Оксаною Лятуринською писанкарства, її доробок на цьому поприщі – закономірне явище творчого поступу мисткині. Ми не маємо права його відмежовувати від мистецької спадщини такої багатогранної й водночас цілісної особистості у вітчизняній культурі. Співставлення площини писанкарства і поезії вельми продуктивне для осмислення своєрідності художнього світу Оксани Лятуринської, її еволюції в напрямку більшої залежності від культу архетипа, що виражається в зростанні ролі стилізації. Така домінантна тенденція пояснюється свідомим творенням нової міфологічної мови часів визвольних змагань та пізніших асиміляційних процесів, які стали серйозним випробуванням для ідеї національного самоствердження.

«Творчий шлях поета починається не з дитячих літературних проб, а з моменту народження значних літературних творів», – сказав Шарль Сент-Бьов. У випадку з О. Лятуринською поява таких творів характеризує два цілісні періоди в мистецькій біографії талановитої краянки, які критики визначили, як європейський та американський. Оксана Лятуринська – поетка, перекладачка, скульпторка, художниця, писанкарка, що займалася ще і керамікою



та лялькарством. Будучи представницею «празької школи», вона зробила величезний внесок як в українське, так і світове мистецтво. Але Лятуринська, творячи за межами України, залишилась маловідомою на Батьківщині, й, на жаль, незнаною за кордоном. Твори її в нашій державі не друкувалися (хіба що окремі поезії у часописах, журнальних статтях), тож книги є справжньою рідкістю: навіть бібліотеки не можуть представити видання збірок О. Лятуринської.

В останні роки життя вона перебувала в стані пригнічення, постійної тривоги, відмовлялася від лікарської допомоги. А коли погодилася звернутися до медиків – було вже запізно: важка й давня хвороба (рак легень) здійснила свою руйнівну справу.

Важко хвора поетеса перебула квітень і травень 1970 в лікарні, але огляд і невелика пробна операція засвідчили безвихідність ситуації. Вона терпіла важкий біль і категорично відмовлялася приймати знеболюючі засоби. Померла в лікарні 13 червня 1970 року. Згідно з її побажаннями, Оксану Лятуринську поховали у вишиванці, яку вона сама вишивала протягом багатьох років. Перед смертю поетеса висловила протидію «довгих панахид з ладаном», а тому сам похорон відбувся у формі короткої молитви над труною.

Урна з її прахом похована на українському православному цвинтарі св. Андрія в Саут-Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі. Могила Оксани Лятуринської знаходиться навпроти могили приятеля по літературі і по ідеях Євгена Маланюка.

1983 року на кошти, зібрані організацією Союзу українок Канади, видана книга «Зібрані твори» Оксани Лятуринської. У передмові до книги видатний мовознавець й історик літератури Юрій Шевельов відзначав: «Лятуринська має не тільки свій стиль, а і свій світ. І більше: вона має гармонію в своєму світі, і то гармонію, не куплену ціною оминання негідного».

2002 року на хуторі Хоми Збараського району Тернопільської області в честь 100-річчя з дня народження поетеси натхненнями літератора Гаврила Чернихівського, за допомогою громади Збараського району та Спільки письменників Тернопільщини був відкритий пам'ятник Оксані Лятуринській. У камені вернулася на свою рідну Лятуринщину...

О. Лятуринська – то поетичний літопис не лише матеріального буття, життєдіяльності поколінь, а й буття Бога в душі людини.



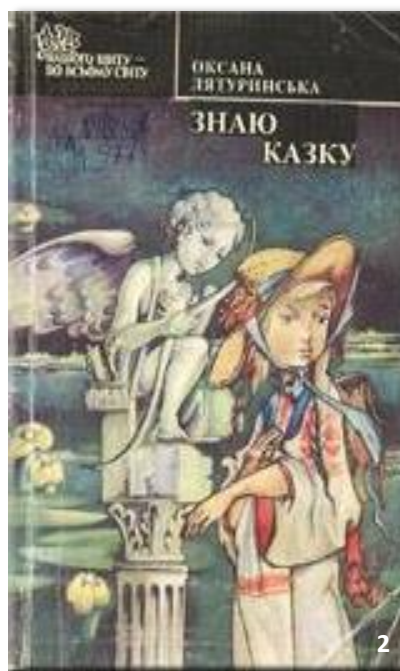
Додатки

Додаток 1



1. Оксана–Зінаїда Лятуринська.
2. Обкладинка другого видання збірки «Княжа емаль».

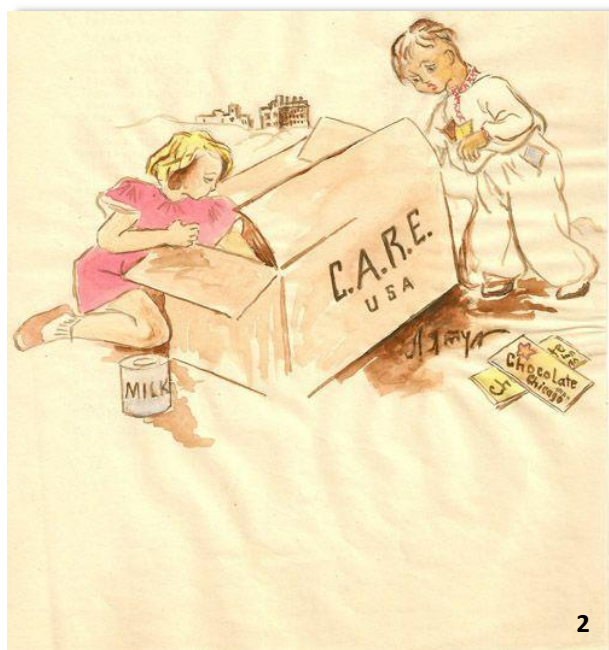
Додаток 2



1. Книжка містить поезії Оксани Лятуринської із перших двох її збірок – «Гусла» і «Княжа емаль».
2. Книжку склали краці дитячі вірші та оповідання Оксани Лятуринської.

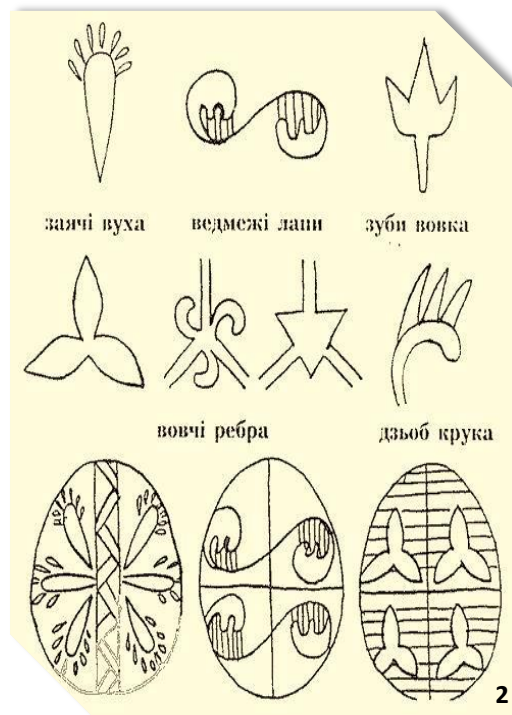


Додаток 3

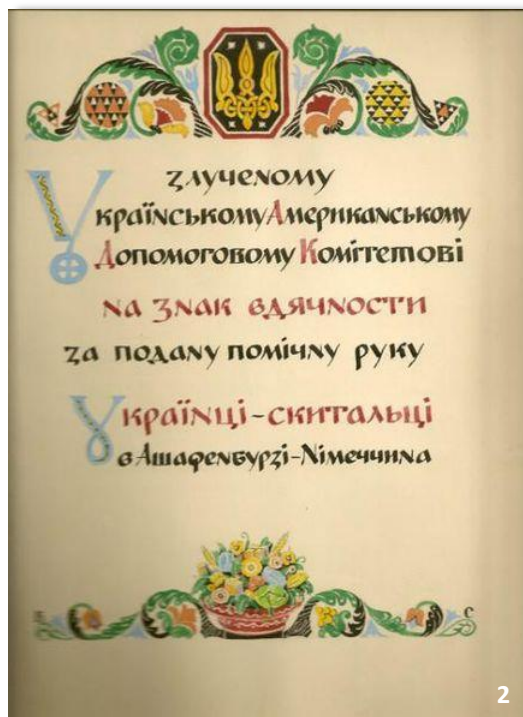


1. «В карантині скитальщини», малюнок О. Лятуринської.
2. Українські діти табору «Лягарде» в Ашафенбурзі, малюнок О. Лятуринської.

Додаток 4



1. «Великодній передзвін. Писанки і поезії Оксани Лятуринської» (Торонто, 1986).
2. Прадавня символіка української писанки.



1. Монумент загиблим воїнам Армії УНР, встановлений у 1932 р. у м. Пардубіце (Чеська Республіка). Скульптор – Оксана Лятуринська.
2. Мистецьки оформлена сторінка листів – подяки, 1948 р.



1–2. Урок літератури рідного краю. Учні 10-А класу слухають розповідь про Оксану Лятуринську та розглядають світлини й живописні полотна авторки.

Джерела і література

1. Бухало Г. Полум'яне слово і криця – камінь волинянки : до 100-річчя від дня народження Оксани Лятуринської. *Вільне слово*. 2002. 30 січня.



2. Ільницький М. М. Західноукраїнська і емігрантська поезія 20–30-х років. Київ, 1992. С. 27–29.
3. Козак С. Оксана Лятуринська : поховані на чужині. *Літературна Україна*. 2010. № 24. С. 2.
4. Кононенко П. Оксана Лятуринська : [про життя та творчість поетеси]. *Українське слово* : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття : (у трьох книгах). Кн. 2. Київ, 1994. С. 384–388.
5. Левчук Т. Оксана Лятуринська – «страж землі предків». *Українки в історії : нові сторінки* / В. Борисенко, А. Атаманенко, Л. Тарнашинська та ін. Київ, 2010. С. 74–79.
6. Лятуринська Оксана : [біографія]. *Універсальний літературний словник-довідник* / С. М. Оліфіренко, В. В. Оліфіренко. Донецьк, 2008. С. 219.
7. Лятуринська Оксана Михайлівна. *Літературно-краєзнавча енциклопедія Рівненщини* / І. Пащук. Рівне, 2005. С. 112.
8. Мисевич М. Оксана Лятуринська – поетка зі справжньої Божої ласки : 8 клас : [розробка уроку]. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 7–8. С. 40–45.
9. Оксана Лятуринська : [біографічні відомості та характеристика збірок «Княжа емаль» та «Гусла»]. *Історія української літератури ХХ століття* : у 2-х кн. Кн. 1 : перша половина ХХ століття / за ред. В. Г. Дончика. Київ, 1998. С. 215–217.
10. Оксана Лятуринська. *Українське диво* : поетична антологія : кн. 2 / упоряд. та ред. В. Коломієць. Київ, 2005. С. 291.
11. Пневська М. Оксана Лятуринська – «княгиня української духовності» : матеріали до уроку позакласного читання у 8–9 класах. *Українська мова та література (Шкільний світ)*. 2010. № 1–2. С. 5–8.
12. Поліщук Я. Високий таланти Оксани Лятуринської. *Азалія* : літературно-краєзнавчий календар Рівненщини на 1994 рік. Вип. 2. Рівне, 1993. С. 26–30.
13. Його ж. Княгиня духу Оксана Лятуринська : [нарис життя і творчості]. *Література рідного краю*. Рівне, 1993. С. 59–65.
14. Його ж. Ритуал і поетика Оксани Лятуринської : [про національну міфологічну традицію у творчості поетеси]. *Українська мова та література (Шкільний світ)*. 2003. № 10. С. 20–26.
15. «Празька школа» українських письменників : урок 16. *Українська література за новою програмою* : 11 клас : I семестр / упоряд. Н. Коржова, О. Бондаренко, Н. Нестеренко. Київ, 2011. С. 117–126.
16. Славутич Яр. Мужність і ніжність : поезія Оксани Лятуринської. *Меч і перо* : вибрані дослідження, статті та огляди. Київ, 1992. С. 304–319.
17. Сліпушко О. Оксана Лятуринська : [біографія]. *Українське слово* : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття : в 4-х кн. Кн. 2. Київ, 2001. С. 660–661.
18. Ульяніна М. Поетичний світ Оксани Лятуринської. *Вільне слово*. 2005. 14 черв. С. 7.



19. Чернихівський Г. Поетка з Божої ласки : минуло 100 років від дня народження Оксани Лятуринської. *Літературна Україна*. 2002. 23 трав. С. 7.

УДК 37.035.172.15

Валентина ПАВЛІК,
учитель української мови та літератури, Комунальний заклад загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 22 Луцької міської ради», м. Луцьк

Ідеї національно-патріотичного виховання у педагогічній спадщині Івана Огієнка

Автор робить спробу дослідити ідеї національно-патріотичного виховання у педагогічній спадщині митрополита Іларіона (Івана Огієнка), релігійного та громадсько-культурного діяча української діаспори, в контексті освітньої практики сучасної школи.

Ключові слова: митрополит Іларіон (Іван Огієнко), українська діаспора, національно-патріотичне виховання, освіта.

Зразком патріотизму, національної терпимості, громадянської свідомості, поваги, поведінки, ставлення українців до інших народів був і залишається великий патріот України Іван Огієнко.

Іван Огієнко – особистість, яка становить окрасу нації, один із фундаторів і лекторів Української педагогічної академії, що започаткувала систему післядипломної освіти, Українського державного університету в Києві, у когорті тих перших українських учених, які розпочали справу заснування Української Академії наук. Він викладає українську мову в урядових установах, на вищих жіночих, численних педагогічних курсах. Огієнко – делегат і учасник кількох всеукраїнських демократичних форумів, очолює Державну правописну комісію, створену при МНО Української Народної Республіки. Ставши помітною фігурою національного освітянського руху, за рекомендацією члена Директорії УНР Ф. Швеця І. Огієнка призначено міністром народної освіти й мистецтва, обов'язки якого він виконував із 6 січня по 25 квітня 1919 р. На цій посаді І. Огієнко послідовно продовжує й поглиблює процес розбудови системи освіти УНР, домагається її демократизації, доступності для усіх верств населення, дбає про забезпечення навчальних закладів професійними, патріотичними кадрами, необхідними



підручниками й посібниками, створення в них відповідної матеріально-технічної бази. Продовжує розробку концептуальних основ викладання рідної мови й рідномовного виховання, доктрини єдиної школи України, законопроектів, які впроваджували її засади у педагогічну практику.

Сьогодні педагогічна спадщина Івана Огієнка, його ідеї національно-патріотичного виховання, формування ціннісних орієнтирів в сучасній молоді була, є і залишається у центрі уваги педагогів, вчених, громадських та державних діячів. Підтвердженням цього є погляди відомих українців, які наполягали у своїх висловлюваннях на важливості формування громадянських ціннісних орієнтирів, громадянського виховання дітей та молоді. Проблема розвитку громадянського виховання в Україні знайшла певне відображення у науковому доробку вчених минулого (К. Ушинський, П. Юркевич, П. Куліш, М. Костомаров, М. Драгоманов, І. Франко, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Рубінштейн, С. Русова, Я. Мамонтов, С. Сірополко, Г. Гринько, В. Дурдуківський, С. Ананьїн, М. Скрипник, О. Залужний, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Ряд сучасних наукових досліджень присвячені висвітленню окремих положень організації громадянського виховання. Це, насамперед, дослідження історії становлення і розвитку громадянського виховання (Т. Завгородня, П. Ігнатенко, Л. Крицька, Н. Косарева, В. Поплужний, М. Рагозін, Б. Ступарик); теоретичних засад формування громадянської культури учнів загальноосвітнього навчального закладу (Р. Арцишевський, П. Вербицька, Н. Дерев'янка, В. Іванчук, О. Пометун, М. Шимановський); методики громадянського виховання (Л. Архипенко, Ю. Завалевський, Т. Єлагіна, П. Кендзьор, А. Молчанова, К. Чорна); організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (О. Безпалько, І. Зверєва, Г. Лактіонова) інтеграції соціальних впливів у виховному процесі (Н. Чернуха, Н. Ткачова); формування громадянських якостей особистості в умовах полікультурного суспільства (М. Рудь, Г. Філіпчук). Зазначимо, у своїх працях педагоги визначили, що громадянське виховання – морально обумовлений процес підготовки громадян – патріотів до функціонування і взаємодії в умовах демократичного суспільства; громадянськість – духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни; виховання громадянськості – спосіб передачі громадянських цінностей з метою підготовки учнівської



молоді до громадського життя, формування переконань та норм поведінки, відповідних загальнонаціональним інтересам, виховання активної діяльної позиції щодо громадянського життя суспільства. Вважаємо за необхідне підкреслити, що у своїх поглядах щодо формування свідомого громадянина сучасні науковці і педагоги спиралися на ґрунтовну спадщину видатних українців Івана Огієнка (Українська культура. Київ. 1918.; Українська церква. Київ. 1918; До українського народу (Звернення): Вісник Міністерства Ісповідань УНР. 1920. 22 червня. № 2; Наука про рідномовні обов'язки: Жовква, 1936.). Безперечно, його погляди, ідеї національно-патріотичного виховання молодого покоління і в умовах сьогоденних викликів залишаються актуальними та своєчасними.

Мета статті висвітлити та проаналізувати ідеї національно-патріотичного виховання у педагогічних поглядах видатного українця Івана Огієнка. Зразком патріотизму, національної терпимості, громадянської свідомості, поваги, поведінки, ставлення українців до інших народів був і залишається великий патріот України І. Огієнко. Безперечно, цінними і на сучасному етапі є його погляди на завдання національно-патріотичного виховання в національній школі. Одне із важливих завдань, яке необхідно вирішити на шляху українського національного відродження, І. Огієнко вважав виховання в українських дітей високої, священної любові до своєї Батьківщини – України, патріотичних цінностей. Вчений дає своє розуміння Батьківщини. Для нього Батьківщина – «це, де хто народився, де провів безтурботні дитячі роки. До тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя». Цілком очевидно, що патріотизм Іван Огієнко розглядав, як любов до Батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу, безперечно, це є соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищеназвані почуття та емоційні стани.

Для І. Огієнка рідна земля і Батьківщина є тотожними поняттями. Рідна земля, на його думку, – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремий народ. Любов до рідної землі вважав святим обов'язком кожного українця. Він зазначав: «Рідний народ займає свою землю і цю землю ми зобов'язані любити всією душею, і берегти її всіма силами. Бо ж рідна земля – це те найкраще і наймиліше, що має тільки окрема людина чи окремий народ...». Дивовижно, на скільки своєчасно звучать ці слова



в умовах сьогодення. Одним з важливих завдань громадянського виховання вчений вважав актуалізацію історичної і культурної спадщини народу. Національну культуру розглядав, як сукупність притаманних представникам даної нації ціннісно насичених форм і виявів життя. Формування спільного культурного простору вважав обов'язковим складником процесу націотворення. Важливим джерелом громадянського формування особистості й національно-патріотичного виховання І. Огієнко вважав героїчне і трагічне минуле українського народу, закликав вивчати свою історію. Незнання історії України, а тим більше зневажання її, прирівнював до зневаги батьків. Втрату української історії вважав рівноцінною краху всієї нації, оскільки історія – це основа нації. У праці «Рятування України» він зазначає, що «українська історія оживляє нас українців і дає нам цілющу силу прямувати до тієї правди, якої ми прагнемо всі. Це вона одна воскрешає український народ, це вона одна кличе скидати з себе кайдани неволі, в які закували Україну вороги». І. Огієнко відстоював право української нації на самовизначення, боровся за її збереження як самостійної, окремішньої, доводив самотність, давність українського народу. У праці «Українська культура» він запитує: «Чи ж ми справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настирливо домагалися ось уже більше двох віків? Чи народ наш окремий, чи він же має свою культуру, культуру оригінальну, своєрідну? Чи у минулому єсть у нього своя історія, своє життя?».

Учений категорично виступав проти того, щоб цілковито змішувати «в одну купу» три народи: українців, білорусів, росіян, доводив, що ці народи відрізняються одні від одного мовою, історією, темпераментом, характером, фізичним типом, внутрішньою індивідуальністю, побутом та суспільним устроєм. Він наголошував на тому, що «який би бік життя ми не взяли, скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою». Приділяв увагу важливості вивчення та аналізу національного характеру, тобто сукупності психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті. Учений наголошував на тісному зв'язку історичного минулого України і її сучасного. «Минуле зв'язане з сучасним органічно і нема нічого в сучасному, що не мало б свого коріння в минулому».

Невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання українців І. Огієнко вважав подолання у їх свідомості та поведінці почуття



національної меншовартості. Цій проблемі присвячена ціла низка праць ученого, зокрема, «Книга нашого буття на чужині», «Рятування України», «Розп'ятий Мазепа», «Лишусь навек з чужиною» та ін. Національну меншовартість він розглядав як забуття національної ідентичності, відсутність гордості за свою націю, національну пасивність, втрату національних звичаїв, традицій, мови, почуття господаря на своїй власній землі. І. Огієнко усвідомлював, що для того, щоб допомогти українцям позбутися почуття меншовартості, потрібно подолати її у собі, звільнитися від неї самому. Особливу увагу приділяв формуванню у дітей національної свідомості, тобто системі ідеальних уявлень людей про історію своєї національної, етнічної спільноти, її місце серед інших спільнот, стан і перспективи розвитку відносин з ними, а також про національні інтереси, ідеали і цінності. Звертав увагу на те, що національна свідомість має великий емоційний потенціал, що визначає можливість швидкої консолідації всіх соціальних груп за етнічною ознакою, їх духовної мобілізації на боротьбу за загальнонаціональні цінності. Завдяки цьому, без сумніву, національна свідомість стає найважливішим елементом підтримки морального духу суспільства. У контексті національної меншовартості І. Огієнко виділяє таке явище як зрада. Він називає зраду найважчим гріхом на світі, вважає, що вона є наслідком духовної меншовартості людини. Яскраво й палко засуджує зрадників українського народу, називає їх пропашими, одщепенцями, перекидьками, нещасливими, бездуховними людьми.

До найважливіших чинників національно-патріотичного виховання І. Огієнко відносив українську мову, вважав її невід'ємною національною ознакою українців, формою культурного і національного життя української нації, її душею. «Мова – це наша національна ознака, у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного. Це форма національної організації. Мова – душа кожної національності, ті святощі, її національний скарб... І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом... «На його погляд, навчально-виховний процес і рідна мова – це два взаємопов'язаних явища. Не може повноцінно відбуватися розвиток особистості, якщо він не відбувається у рідномовному середовищі, тим більш коли, на погляд І. Огієнка, йде мова про виховання громадянина. Розуміючи велике значення



мови, її роль у національно-патріотичному вихованні вчений-мовознавець пише ряд праць мовознавчого характеру. Це такі як «Історія української літературної мови», «Складання української мови», «Наука про рідномовні обов'язки» та інші. У праці «Наука про рідномовні обов'язки» він виділяє десять найголовніших мовних заповідей свідомого українського громадянина. Вони пройняті духом українського патріотизму і мають велике значення у вихованні поваги, любові не тільки до української мови, а й до всього українського:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, найвища основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових форм сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватись свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.
9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [6].

Учений вважав, що справжнього патріота України можна виховати лише використовуючи скрізь і в усьому українську мову, честь якої закликав охороняти як власну, як честь своєї нації. Він писав: «На кожному кроці і кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови, як свою власну, більше того, як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї рідної мови, той підкопує основи своєї нації». І. Огієнко закликав українців знати і виконувати рідномовні обов'язки, заповіді. «Де б ти не жив – чи у своїм ріднім краю, чи на чужині, – скрізь і завжди мусиш уживати тільки однієї соборної літературної вимови, тільки одного спільного правопису. Тим ти покажеш,



що ти свідомий син своєї об'єднаної нації». Вчений наголошував на тому, що людина, яка не зросла на рідній мові, є загубленою для нації, бо ціле життя буде безбатченком і справи рідної нації будуть їй чужі. Він підкреслював винятково важливу роль української мови у формуванні сильної волі особистості, яка так потрібна українській нації на шляху її державотворення. «Найцінніший ґрунт для духовного виховання, сильного характеру – то рідна мова. Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою». Наголошуючи на тому, що рідна мова є найголовнішим наріжним каменем існування українського народу, найважливішою основою, на якій він зростає духовно і культурно та на її ролі і значенні у національно-патріотичному вихованні українського народу, вчений-мовознавець зазначає, що обов'язком української держави є давати можливість своїм меншинам нормально розвивати свої літературні мови, щоб не допустити їх мовного винародовлення, яке, на його думку, веде до морального каліцтва, що породжує різні злочини.

Важливе місце у національно-патріотичному вихованні дітей педагог відводив сім'ї, де закладаються основи виховання доньки чи сина. «Чого батько і мати навчать у родині, з тим і в світ піде дитина». Він наголошував на тому, що разом з рідною мовою батька й матері дитина сприймає українські звичаї, пісні, приказки, прислів'я, віру, які вважав цінним джерелом національно-патріотичного виховання.

Особливо важливу роль національно-патріотичному вихованню молоді І. Огієнко відводив школі. На його думку, тут шліфуються і вдосконалюються якості, які набуті в сім'ї. Педагог наголошував на тому, що українці повинні дбати про рідномовні школи, вважав, що своє завдання у справі національно-патріотичного виховання школа зможе виконати тільки тоді, коли в ній працюватимуть учителі з високим рівнем національної свідомості, коли всі підручники будуть написані соборною літературною українською мовою, коли у школі будуть створені гуртки плекання рідної мови, бібліотеки будуть укомплектовані книжками, журналами, словниками, газетами, написаними соборною літературною українською мовою, а учні добре знатимуть свої рідномовні обов'язки, соборну літературну українську мову й вимову. Він радив у школах, інших навчальних закладах щорічно проводити «Свято рідної мови». У праці «Наука про рідномовні обов'язки» педагог дає поради молоді, вчителям початкових, середніх шкіл, учням, студентам,



викладачам вищих навчальних закладів, які спрямовані на вивчення соборної української літературної мови, її виживання. Що стосується вищої школи, її ролі у громадянсько-патріотичному вихованні, то педагог справедливо зазначав, що вищі рідномовні навчальні заклади «дають завершення соборній літературній мові...», а студентство вищих шкіл – то найкращий цвіт нації, то найміцніший її ґрунт, на якому вона зростає».

Великого значення надавав І. Огієнко національному, громадянському і патріотичному вихованню молоді у позаурочний та позашкільний час, вважав, що таку роботу повинна проводити перш за все інтелігенція. Цій проблемі він присвятив XXIII розділ своєї праці «Наука про рідномовні обов'язки», який називається «Позашкільна освіта і рідна мова». Тут названі шляхи і форми національно-патріотичного виховання молоді поза школою, а саме: курси для дітей (народу) різного віку; цілеспрямована діяльність таких товариств як «Просвіта»; підтримка «Гуртків плекання рідної мови»; поширення товариствами позашкільної освіти рідномовного гасла: «Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис». Ці практичні поради вченого-педагога заслуговують на увагу і сьогодні можуть бути використані працівниками освіти всіх рівнів.

Вагоме місце у національно-патріотичному вихованні українців митрополит Іларіон (Іван Огієнко) відводив Церкві, вважав, що вона повинна вчити любові до Батьківщини, бережно ставитись до всього українського, що з нею нерозривно пов'язані українські звичаї, традиції. Він наголошував на тому, що в українській Церкві повинна звучати українська мова, що «Церква – це душа народу, а мова Церкви – це ключ до цієї душі. Церква без рідної мови – Церква мертва, недіяльна, а народ у цій Церкві – чужий їй, пасивний, бо не оживлений найвищим даром – даром рідної мови». Митрополит вважав, що «богослужіння незрозумілою мовою не приносить вірним усієї тієї духовної користі, що є його ціллю», а «народ, що слухає Служби Божі в нерідній йому мові, подібний до в'язня, що любить світлом Божим через в'язничні ґрати». Підкреслимо, що християнське формування особистості вчений розглядав у контексті становлення громадянськості українських дітей. Зазначимо, що крім національних, духовні (а саме релігійні) цінності розглядалися в аспекті загальноприйнятих основоположних постулатів, які є незмінними і вічними. Релігія розглядалась як особлива складова система духовної діяльності людей,



що відіграла важливу культурно-історичну роль, була певним засобом відродження національно-духовних цінностей народу, культурно-освітнього розвитку, захисту національної мови, відчуттям духовної єдності етносу та людського роду взагалі, певного способу життя людей. Церква ж розглядалась як педагогічна установа, колективна інстанція, що ставить за мету виховання, вдосконалення.

Отже, вважаємо за необхідне зазначити, що ціннісні орієнтири духовності, ідеї національно-патріотичного виховання, які висвітлювались у працях видатним українцем Іваном Огієнком, і в умовах сьогодення залишаються актуальними та своєчасними. Усі дев'яносто літ, відведених Богом, Просвітитель віддав зростанню духовності українського народу, утвердженню національної самосвідомості, служінню державності й Українській православній церкві, розвитку широкого спектру гуманітарних наук. Серед його надбань головне й найдорожче – визнання, шана і пам'ять народу.

Джерела і література

1. Акимович Є. Іван Огієнко (митрополит Іларіон). *Феномен українства*. Одеса, 2014. С. 141–143.
2. Дічек Н. П. Огієнко Іван Іванович. *Українська педагогіка в персоналіях*. Кн. 2. Київ, 2005. С. 401–409.
3. Іван Іванович Огієнко (1882–1972): [просвітницька діяльність та педагогічні погляди І. Огієнка]. *22 видатних українських педагогів*. Київ, 2004. С. 490–503.
4. Кучинська І. Виховання громадянськості в Україні (друга половина ХІХ–ХХ ст.): монографія. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. 196 с.
5. Її ж. Духовні джерела Івана Огієнка : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. 88 с.
6. Кучинська І. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині Івана Огієнка : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. 104 с.
7. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.): хрестоматія / упоряд.: Л. Березівська та ін. Київ : Наук. світ, 2003. 418 с.
8. Огієнко І. До українського народу (Звернення). *Вісник Міністерства Ісповідань УНР*. 1920. 22 черв. № 2. С. 1, 3.
9. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1936. С. 8–36.
10. Огієнко І. Українська культура. Львів : Фенікс, 1992. С. 12.
11. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ: Довіра, 1992. 140 с.



УДК 821.161.2

Олена ПАНАСЮК,
*науковий співробітник, Літературний музей Уласа Самчука,
сектор Рівненського обласного краєзнавчого музею, м. Рівне*

Діяльність Уласа Самчука в Чехословаччині та Канаді

Висвітлюється літературна та громадська діяльність відомого українського письменника Уласа Самчука в Чехословаччині та Канаді в післявоєнний час.

***Ключові слова:** Улас Самчук, українська діаспора в Чехословаччині та Канаді, МУР, діаспорна література.*

Улас Самчук (1905–1987) – український письменник, журналіст, публіцист, редактор, політичний діяч. Народився в родині заможних селян в с. Дермань на Волині. Більшу частину свого життя прожив в еміграції – 57 років.

У. Самчук закінчив спочатку сільську школу в селі Тилявці, потім Дерманське двокласне народне училище при семінарії та Крем'янецьку гімназію ім. Стешенка, де розпочав свою літературну діяльність. У гімназії він очолив літературний гурток «Юнацтво», який видавав журнал з тією ж назвою. Там він публікує свої перші вірші і оповідання. Сам Улас Самчук вважав початком своєї літературної кар'єри публікацію оповідання «На старих стежках» в українському ілюстрованому журналі «Наша бесіда», який виходив у Варшаві.

7 березня 1927 року Улас Самчук не встиг скласти випускних екзаменів у гімназії, бо був мобілізований до польського війська. Під час літніх маневрів він дезиртирує до Німеччини. Там його арештовують як порушника державного кордону і за вироком суду відбуває 3-тижневе ув'язнення. З того часу починається перша 14-літня еміграція Уласа Самчука.

У німецькому місті Бойтен (нині Битом у Польщі) він працював спочатку візником, потім – вчителем російської мови. Саме там Самчук познайомився зі студентом Германом Блюме, який згодом у 1942 році в Рівному рятував його від тюрми і можливого розстрілу. Завдяки знайомству



з Германом він досконало вивчив німецьку мову і навіть відвідував лекції в Бреславському університеті.

У Німеччині Самчук не полишав і літературної праці. Найвищим його здобутком того часу стала публікація новели «Образ» у «Літературно-науковому віснику» (березень 1929 року), що його редагував Дмитро Донцов. Про ті два роки свого перебування в Німеччині письменник оповів у спогадах «Мій Бреслав», які були опубліковані лише у 1983 році. Улас Самчук мріяв здобути вищу освіту. На його думку, це можливо зробити лише там, де функціонує український університет. Погляд був звернений до Праги. Саме Прага, завдяки першому президенту ЧСР Томашу Масарику, стала одним із центрів українського культурного, наукового і громадсько-політичного життя. Тут діяли Український Вільний Університет, український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська студія пластичного мистецтва, Українська господарська академія. В цих закладах вчилося багато вихідців з України, які вимушено покинули рідну землю перед загрозою переслідувань тоталітарним режимом. У березні 1929 року Улас Самчук від'їжджає до Праги де сформувалась своєрідна громада творців літератури, чільними представниками були Олександр Олесь, Євген Маланюк (1897–1968), Олена Теліга (1907–1942), Олег Ольжич (1907–1944), Леонід Мосендз (1897–1948), Юрій Клен (1891–1947). Це явище пізніше ввійде в українське літературознавство під назвою «празька школа». Воно було тим вогнищем, якого не могла погасити більшовицька сила, що затопила Україну. «Празька школа» несла естафету творчого духу Шевченка, Франка, Лесі Українки, Стефаника у вільний світ. Саме в Празі переплелися творчі дороги письменників – волинян Олекси Стефановича (1899–1970) й Оксани Лятуринської (1902–1970).

У Празі Улас Самчук перебував з літа 1929 року по травень 1941 року. Він мав тимчасовий дозвіл на проживання в Чехословаччині. А під час поїздок за кордон отримував тимчасовий паспорт як особа без громадянства. З 1929 року по 1931 рік Улас Самчук відвідував Український вільний університет в Празі, де студював на відділі філології під керівництвом професора Степана Смаль-Стоцького. Одночасно був членом Українського історико-філологічного товариства. Молодий письменник працював також самостійно над вивченням європейської та української проблематики, систематично відвідуючи Центральну міську бібліотеку, бібліотеку



Масарикового університету. Окрема сторінка у життєписі Уласа Самчука – його взаємини з Оленою Телігою, що започаткувалися в Празі. Їх знайомство переросло у глибоку, щирю дружбу і тривало аж до трагічної загибелі Олени Теліги у Києві в 1942 році.

Празький період став найпліднішим у творчій біографії Уласа Самчука. В цей час були написані і видані найрезонансніші його твори: трилогія «Волинь» (перша книга 1932р., друга книга – 1935 р., третя книга – 1937 р., Львів), романи «Марія» (Львів, 1934 р.), «Гори говорять» (Чернівці, 1934 р.), «Кулак» (Чернівці, 1937 р.), збірки оповідань «Розбита богиня» (Львів, 1933 р.), та «Віднайдений рай» (Львів, 1936 р.). Кожен з романів ставав подією в літературному житті – їх обговорювали, сперечалися з приводу трактування літературних героїв. Особливу увагу привернула «Марія», яка вперше розповіла світові про штучний голодомор в Україні. Автор набув визнання і порівняно за короткий час став провідним майстром українського художнього слова.

Із Праги Улас Самчук пильно стежив за розвитком подій на Закарпатті, де українські патріоти вели боротьбу за незалежність краю. Після того, як 11 жовтня 1938 року Чехословаччина надала Карпатській Україні автономію, її центр перемістився з Ужгорода до Хуста і швидко почали створюватися державні структури. Щоб допомогти карпатцям у розбудові державі, до Хуста почали звідусіль прибувати українські діячі. Як пресовий агент «Українського слова» (Париж) опинився у Хусті і Улас Самчук. Його серія репортажів стала своєрідною хронікою запеклої боротьби Карпатської України за своє існування. Однак новостворена держава не отримала зовнішньополітичної підтримки і визнання, не стримала агресії угорського війська і, не зважаючи на героїчні зусилля, мужність і самопожертву своїх оборонців, впала під натиском ворожих полчщ. Разом з багатьма захисниками Карпатської України Улас Самчук втрапив у Хусті до тюрми, з якою врятувався просто дивом. Про ці трагічні події він писатиме в романі «Сонце з Заходу», уривок з якого під заголовком «Новий рік у Хусті» Самчук надрукував у редагованій ним рівненській газеті «Волинь» 7 січня 1942 року.

Коли вибухнула війна Німеччини з Радянським Союзом, Улас Самчук не вагався: він вирішив негайно добиратися в Україну, щоб усіма силами сприяти будівництву української державності в рідному краї. 16 липня 1941 року Улас Самчук разом із Оленою Телігою, якій потрібно було їхати



до Києва нелегально перейшли річку Сян. І знову розпочинається новий період у житті письменника. Перебуваючи у Рівному Улас Самчук стояв на чолі редакції часопису «Волинь» з вересня 1941 по березень 1942 року. Максимальний тираж газети був 60 тисяч примірників завдяки співпраці з відомими українськими письменниками та журналістами. Редакторська діяльність і публіцистика У. Самчука мала великий вплив на пробудження національної свідомості українського населення. 20 листопада Улас Самчук переїздить з Рівного до Галичини. Проживає там до 19 липня 1944 року.

Були важкі місяці мандрів від українського Городка аж до столиці Німеччини Берліна. Про «берлінський» період свого життя письменник залишив «записки на бігу», з яких ми довідуємося про його життя з січня до серпня 1945 року, коли закінчилася Друга світова війна на Далекому Сході капітуляцією Японії.

У тривогах, роздумах, нервовому перенапруженні минали нелегкі місяці перебування багатьох тисяч українців, доля яких закинула до Німеччини в останній рік страшної війни. Багато українців, рятуючи життя перед більшовицькою неволею, Сибіром, засланням, опинилися за межами рідної землі і їх тривожило одне питання: «Що буде далі?». Про всі ці проблеми автор пише у книзі «П'ять по дванадцятій».

Улас Самчук вважав і не безпідставно, що американці – люди свободи, і вони не дадуть на поталу Москві тих українців, які відмовилися повертатися до СРСР. У червні Самчуки переїзять до Герсфельда. Мета єдина: подалі на Захід, що цілком зрозуміло – уникнути можливого захоплення спецслужбами СРСР. Тут Самчуки дістали посвідчення особи з номером і зазначенням Ді-Пі, що означало табір для переміщених осіб. Ознайомившись із правилами перебування у таборі, однак живуть й надалі під страхом, що червоні агенти можуть викрасти людину і перекинути до союзу «добровільно». Зібравши факти і в інших таборах, Самчук почав писати статтю «Чому я не хочу повертатися додому». Згодом на цю тему написав брошуру Іван Багряний, який свій час перебував у радянських концтаборах.

Саме у час перебування у таборах для переміщених осіб Улас Самчук розпочав роботу над трилогією «Ост». У листопаді Самчуки переїзять до табору Оффенбах. Тут знайшли притулок такі відомі діячі, як єпископ Мстислав (Стефан Скрипник), президент УНР в екзиму Андрій Лівичський



з родиною, політик Кость Панківський, професор Смаль-Стоцький, літературознавець Григорій Костюк.

На початку грудня 1945 року в Ульїш, Мюнхені, Фюрті започатковано Мистецький Український Рух (МУР). МУР – своєрідна організація українських письменників поза межами рідної України.

21 грудня у Ашадофенбурзі розпочав роботу Перший з'їзд українських письменників. На з'їзд прибуло поні́д 70 осіб. То були такі відомі постаті, як Іван Багряний, Василь Барка, Катря Гринова, Тодось Осмачка, Наталя Лівицька-Холодна, Юрій Шерех (Щевельов), Ігор Костецький, Віктор Домонтович (Петров), Володимир Державші, Юрій Дивнич (Лавриненко), Докія Гуменна, Євген Малашок, Леонід Мосендз, Олекса Стефанович, Юрій Клен та багато інших. Першу доповідь зробив Улас Олексійович. Тема його доповіді «Велика література». Проаналізувавши становище в Європі і світі, доповідач акцентував, створення МУРу – необхідна спроба заявити, що українська література є, живе і буде жити, як література великого народу. Перший з'їзд МУРу тривав три дні. Головою МУРу одностайно обрано Уласа Олексійовича, його заступником Юрія Шевельова (Шереха). Доповіді Уласа Самчука і Юрія Шереха були опубліковані у першому випуску збірника «МУР», який вийшов друком у Мюнхені 1946 року. У квітні Самчуки переїжджають до Ульму. Одночасно із збірником «МУР» почав виходити альманах «Арка», Другий з'їзд МУРу відкрився в суботу 15 березня 1947 року в Новому Ульмі. Реферат на тему «Про прозу за 1946 рік» прочитав Володимир Державні́. Було зроблено звіти про роботу організації за минулий рік.

У середині жовтня Самчук завершив працю над драмою «Шумлять жорна», мріяв побачити її на сцені. У двох книгах побачив світ роман У. Самчука «Юність Василя Шеремети». Улас Самчук зізнався: «Роля, яку мені прийшлося відіграти в Україні за німецької окупації, не було для мене властивою, ані не була вона такою і тут в таборах Ді Пі з цим самим МУРом. І тоді, і тепер це було чистим випадком і накинута мені обставинами. Дорогою і незамінною організацією для її членства став цей МУР. Здавалось, що без неї наше існування немислиме. Це зворушувало і підносило на душі». Письменник аж ніяк не перебільшував значення літературно-мистецької організації, яку йому випало очолювати у такий надзвичайно складний час. Адже МУР справді у розбурханому морі тодішньої дійсності відіграв роль



рятувального човна для видатних майстрів української літератури і культури, які опинилися за межами Батьківщини. Мистецький Український Рух не тільки об'єднував їх і допоміг не загинути фізично, а й згуртував духовно, націлив на творення великого мистецтва. У квітні 1948 року у Циффенгаузені проходив третій з'їзд МУРу на ньому відзначилося, що назагал за три діпівські роки виходило кілька десятків українських газет, добрий десяток журналів, побачили світ близько сотні книг і брошур загальною кількістю до мільйона примірників. 20 червня 1948 р. Самчуки вже знали певно, що виїдуть до Канади. Пізніше їм здали 80 марок на дорогу кожному. Від'їзд призначено на 23 вересня 1948 року. «Можна пережити роки і роки, війни і революції, переїхати континенти, перечитати гори книг, пізнати вулиці й перевулки Парижу, але такі назви, як Дермань, Рохманів, Обичі, Жолобки, Тилявка, всі ті немощені шляхи, всі врочища і займиська сидітимуть у твоїй душі, як гострі цвяхи, і вимагатимуть данини».

Ці слова народилися в Уласа Самчука і лягли на папір у далекій Канаді, на землі мирній, затишній, благополучній, зі стабільними і прогнозованими цінностями – на так званій ТВЕРДІЙ землі. Вони яскраво свідчать про те, що друга батьківщина для письменника так і залишилася тільки другою. Бо всі його вчинки, помисли і надії навіки міцно пришнуровані до України. Улас Самчук розумів, що там, за океаном, потребують робочих рук, а не письменника – українця, який пише українською мовою. Однак іншого виходу для таких, як він, не було. 3 жовтня 1948 року корабель «Генерал Стюарт» причалив до берегів Канади. А вже через два дні Самчуки приїхали до Торонто, де й мешкали до останніх днів свого життя і де знайшли вічний спочинок. Облаштування у Торонто давалось нелегко. Насамперед виникло питання помешкання і працевлаштування. Дружина Тетяна пішла працювати на фабрику, а Улас Олексійович засів писати другий том «Осту». Перший том епопеї під назвою «Морозів хутір» з'явився друком у Регенсбурзі буквально на передодні відбуття Самчуків до Канади. Другий же том під назвою «Темнота» побачив світ у 1957 р. в Українській Вільній Академії Наук, що в Нью-Йорку.

Перебуваючи на канадській землі, Улас Самчук чимало праці доклав до перевидання своїх творів, насамперед «Волинь» та роману «Марія». Так, у Торонто, 1952 року вийшла третім виданням перша частина «Волині», а згодом і інші два томи трилогії. У тому ж 1952 році в Буенос-Айресі побачило



світ третє видання «Марії». Наприкінці 40-х років ХХ ст. У. Самчук активно розпочав роботу над новим романом «Чого не гоїть огонь». Роман вийшов друком у 1959 р. у Нью-Йорку. У 1954 році Нью-Йорку за участю Улас Самчука відбулася нарада українських письменників, на якій було вирішено створити організацію «Слово». Статут Об'єднання українських письменників в еміграції «Слово» був прийнятий 1-го січня 1957 р., і це поклало початок існуванню письменницької організації. Головою її було обрано Григорія Костюка. У. Самчук став членом нової письменницької організації та членом редакційної колегії збірника «Слово», який виходив з 1962 р.

Перший з'їзд об'єднання відбувся 1958 року. На ньому Улас Самчук визначив роль «Слова» як наступника МУРу, що діяв під його орудою у Німеччині. І потім протягом багатьох років наш видатний земляк віддавав свої знання, досвід, енергію на зміцнення і утвердження цієї письменницької організації на американському континенті. У 1967–1968 роках У. Самчук писав книгу «Слідами піонерів», яка вийшла друком у 1975 році. Тривалий час У. Самчук працював над збором матеріалів про капелу бандуристів імені Т. Шевченка, якою керував Григорій Китастих – добре знайомий письменникові ще з часів Рівного і Києва. І в 1976 році вийшла оригінальна книга «Живі струни» з підзаголовком «Бандура і бандуриста». Протягом усіх своїх еміграційних років Улас Самчук залишився насамперед сином Волині. Тому в колі його друзів бачимо талановитих волиняків – письменників Оксану Лятуринську, Олексу Стефанович, Галину Журбу, Олексія Сацюка, Івана Огієнка, Олексу Гай-Головка. Тому бачимо його постійно причетним до всіх добрих справ інституту Дослідів Волині та товариства «Волинь». До речі, до 25-річного ювілею цих двох поважних організацій у Вінніпезі святкову доповідь виголошував саме Улас Самчук. Вона так і називалася – «Волинь незабутня». У 1980 році Уласа Самчука було висунуто на здобуття Нобелівської премії. На жаль, Нобелівським лауреатом український письменник не став, і поважних причин цього було дві: відсутність гідних перекладних видань та відсутність... держави УКРАЇНИ. І все ж саме факт висунення Самчука на Нобелівську премію багато про що говорить.

У 1982 році вийшов друком роман «Втеча від себе». Він – заключна частина трилогії «Ост». А ще він – вагома і ефектна крапка творчої діяльності письменника. А 9 липня 1987 року, на 83-у році життя, письменника не стало. Похований Улас Самчук на Українському цвинтарі Святого Володимира



в Оквіл, Онтаріо. Улас Самчук не дожив лише чотири роки до проголошення Незалежності України. Але до останнього подиху вірив: «Ми вернемося в свою велику, вимучену, вистраждану землю предків. Не сьогодні, так завтра, не в цьому, так в іншому поколінні; вернемося не тільки як жива матерія, а і як живий дух, вернемося, і то передовсім в продовженні, як творчість».

Джерела і література

1. Власенко-Бойцун А. Улас Самчук – творець нового героя. *Слово* : зб. українських письменників. Торонто, 1987. Т. 11.
2. Гон М. Літературна критика Уласа Самчука в інтер'єрі епохи. *Роздуми про літературу* / У. Самчук. Рівне, 2005.
3. Жив'юк А. Між Сцилою політики і Харибдою Творчості. Громадсько-політичний портрет Уласа Самчука : монографія. Рівне : Ліста-М, 2004.
4. Мариненко Ю. Художній світ Уласа Самчука : монографія. Кіровоград : РВУ ім. В. Винниченка, 2000.
5. Пінчук С. Український Гомер ХХ століття. *Волинь*. 1993. 16 квіт.
6. Радчик Р. Співець Волині – громадянин світу : [Період життя і творчості У. Самчука у Празі та Канаді]. *Вісті Рівненщини*. 2002. 24 лют.
7. Руснак І. «Я був повний Україною...»: Художня історіософія Уласа Самчука : монографія. Вінниця, 2005.
8. Самчук У. Планета Ді-Пі : нотатки і листи. Вінніпег, 1979. 356 с.
9. Його ж. П'ять по дванадцятій: записки на бігу. Буенос-Айрес, 1954. 232 с.
10. Чернихівський Г. Улас Самчук: сторінки біографії : монографія. Тернопіль, 2005. 245 с.

УДК 94(477+430).15:37

Ілля ПЯВЧУК,
*науковий співробітник, НДЦ «Інститут досліджень української діаспори
імені професора Любомира Винара», Національний університет «Острозька академія»,
м. Острог*

Розбудова освітньої інфраструктури українською еміграцією в Німеччині в епоху Ді-Пі

(на прикладі табору «Орлик» в Берхтесгадені)

*Автором було здійснено спробу дослідити розбудову освітньої інфраструктури,
що була створена українською еміграцією в Німеччині в період Ді-Пі, зокрема в таборі*



«Орлик» в Берхтсгадені. Основою для дослідження стали тогочасні періодичні видання та наукова література.

Ключові слова: українська еміграція, освітня інфраструктура, табір «Орлик», переміщені особи.

Актуальність теми обумовлена не лише потребою вивчення історичного минулого українського народу, який в силу різних причин в різний час був змушений емігрувати поза межі батьківщини. Сьогодні українцям знову довелося зустрітись з проблемою масової внутрішньої та зовнішньої міграції внаслідок російсько-української війни. Ситуація погіршилась із повномасштабним вторгненням загарбників в Україну, і тому досвід сучасного покоління українців резонує значною мірою з тим, що переживала українська еміграція часів Другої світової війни.

Природньо, що українці, що емігрували до інших країн, наразі стикаються з проблемами, але нова хвиля української еміграції користується широким спектром можливостей, щоб отримати освіту. Цьому сприяють уряди інших держав та МОН України. Але українській еміграції середини та другої половини 1940-х років довелося вирішувати освітнє питання самотужки, тому при таборах переміщених осіб створювали школи, різноманітні вишколи, курси тощо.

Так, за відомостями німецького дослідника українського походження В. Маруняка стає відомо, що на території Німеччини у трьох окупаційних зонах (британській, французькій та американській) діяли 13 народних університетів, 19 курсів для неграмотних і малограмотних, 407 фахових курсів, 102 народні школи, 39 гімназій, 12 інших середніх шкіл та 43 фахові школи. Таким чином можна вважати, що розвиток освіти в таборах переміщених осіб відбувався доволі активно, чому сприяло те, що велика кількість представників української інтелігенції також знаходились в таборах переміщених осіб. Відомо, що в американській та британській зонах вчителів народних, фахових та середніх шкіл було близько 3,1 % та 1,2 %, а вищих кваліфікованих кадрів, що могли сприяти підготовці українській еміграції на фахових курсах – 23 % і 8 % відповідно.

Табір «Орлик», на прикладі якого буде детальніше розглянуто освітянську інфраструктуру в Ді-Пі таборах, – великий табір переміщених осіб, де в часи його найбільшої населеності проживало більше двох тисяч



переселенців. Цей табір, що знаходився поблизу баварського містечка Берхтесгадену в колишніх стрілецьких казармах, був одним із осередків тогочасної еміграційної політичної, освітньої та наукової думки.

Освітня інфраструктура табору складалась із дитячого садка, народної (початкової) школи, гімназії та фахової (торговельної) школи.

Створення освітніх осередків почалось з перших місяців існування табору, заснованого в травні 1946 року. Так, з кінця травня 1946 року було відкрито садок, в якому виховувалось 73 дитини. Садок діяв під керівництвом Р. Юзичинської. Співробітники садка займались вихованням малечі, складовою чого була організація свят, зокрема, свята Матері.

У таборі працювали школи, кожна з перелічених була відкрита не пізніше серпня 1946 року. Працювала й народна школа, що складалась із 5 класів, які відвідували 106 учнів. Директором був С. Гаврищук. Наприкінці червня відбулось відкриття таборової гімназії, яку очолював педагог, літературознавець і письменник проф. В. Радзикович. В гімназії навчались 204 учні.

Приділялась увага фаховій освіті, одержання якої розширювало можливості випускників на ринку праці. Так, першого липня почала працювати й таборова торговельна школа середнього типу, де навчалось 55 учнів. Директором торговельної школи був др. М. Гуцуляк. Функціонувала також фахова жіноча школа, якою керувала О. Козак.

Розвивати таланти дозволяло навчання у музичній школі, де були відділи фортепіано, сольного співу та скрипки. Тут навчались 55 учнів, а директором був проф. Р. Савицький. Табір мав і образотворчу студію, де навчалось 9 учнів. Студією опікувався С. Литвиненко.

Національне виховання молоді табору відбувалось в організації Пласт. Пластові курені взагалі набули поширення в українських таборах переміщених осіб. Так, за відомостями В. Маруняка, на кінець 1947 – початок 1948 року в американській та британській зонах функціонувало 112 пластових куренів, а окрім Пласту, у 46 таборах діяла Спілка української молоді (СУМ).

В таборі «Орлик» діяв Пласт. Пластовий кіш складався із восьми частин, що поділялись за статтю та віком юнацтва: 2 юнацькі гнізда, 2 юнацькі курені, два самостійних гуртки та 2 осередки для старших пластунів і сеньйорів. Пласт складався загалом з 266 учасників, серед яких



не тільки були школярі, а й студенти і дорослі. Пласт проводив у таборі ватри, святкування Зелених Свят, влаштував власну спортивну площу, урядив домівку та допомагав в організації табору.

Таким чином, освітні процеси в українській еміграції Ді-Пі періоду, в тому числі й у в таборі «Орлик» в Берхтесгадені були на доволі високому рівні, що вказує на те, що українська еміграція змогла самотужки вибудувати в таборах переміщених осіб власну освітню інфраструктуру.

Джерела і література

1. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні : у 2 т. Мюнхен, 1985. Т. I. Роки 1945–1951. 434 с.
2. Редакція. Табір «Орлик» в Берхтесгадені. *Орлик*. 1946. Ч. 1. Червень. 20 с.
3. Редакція. Таборова хроніка. *Орлик*. 1946. Ч. 2. Липень. 22 с.
4. Редакція. Хроніка табору «Орлик». *Орлик*. 1946. Ч. 4. Вересень. С. 26 с.

УДК 94(477).154

Ірина РИБАЧОК,
*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії
ім. проф. М. П. Ковальського, Національний університет «Острозька академія»,
м. Острог*

Формування мережі українських жіночих організацій в Західній Європі після Другої світової війни

Досліджено процес інституційного становлення українського жіночого руху в еміграції у країнах Західної Європи після Другої світової війни.

Ключові слова: українські біженці, діаспора, жінки, жіночі організації, Союз українок, Об'єднання українських жінок на еміграції (ОУЖ).

Зародження та інституалізація жіночого руху на українських землях відбувалася в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Цей період становлення українського жіночого руху, формування його завдань, особливості в контексті загальноєвропейського жіночого руху представлено в українській історіографії у працях М. Богачевської-Хом'як [1], М. Дядюк [3], О. Маланчук-Рибак [5], Л. Смоляр [18] та ін. У міжвоєнний період українські жіночі осередки з'явилися в окремих країнах Європи. Їх засновували



українські емігрантки т. зв. другої хвилі. Часто це були філії «Союзу українок», що утворювалися внаслідок необхідності харитативної праці для місцевих громад, а також для здійснення опіки над дітьми у таборах для інтернованих у Польщі, Чехословаччині [2]. Крім того, у міжвоєнний період у країнах Західної Європи (Німеччині, Австрії, Франції, Італії) з'являються філії Національної Ради українських жінок (заснована у Кам'янці-Подільському 1919 р.), які репрезентували український жіночий рух на міжнародних жіночих з'їздах та організаціях. Зауважимо, що в 20-х рр. ХХ ст. за океаном постають Союз українок Америки та Канади. Водночас, формування стійкої та поширеної мережі українських жіночих організацій у країнах Західної Європи відбувалося вже після завершення Другої світової війни. Оскільки наслідки воєнних подій призвели до появи нової еміграційної хвилі, зокрема переміщених осіб та біженців з українських земель.

Зауважимо, що вивчення історії формування українського жіночого руху на еміграції переважно представлено у працях українських закордонних дослідниць М. Богачевської-Хом'як [21], М. Кебало [22], у доробку активних тогочасних діячок українських жіночих організацій у різних країнах [11; 12; 13; 14; 19], в еміграційній жіночій пресі [4; 8; 9; 10].

З 250 тис. українців, які опинилися після Другої світової війни в Австрії та Німеччині, близько третини становили жінки [6, с. 108; 7, с. 118]. Вони мали різне соціальне походження, вік, належали до різних релігійних конфесій, походили з різних регіонів України та за різних обставин потрапили до післявоєнної Європи. Частина ще під час війни була вивезена на примусові роботи, інші – біженки з західноукраїнських земель чи радянської України, які були активними членами українських організацій чи підпільної боротьби. Більшість із них проживала в спеціально створених таборах для біженців (Ді-Пі таборах). Українки активно включилися в організацію таборового життя у післявоєнній Австрії та Західній Німеччині. Самі ж таборові умови двояко впливали на організацію українського жіноцтва, оскільки з однієї сторони вони вже мали досвід інституційного оформлення жіночого руху у вигляді діяльності Союзу Українок, діпістам у більшості випадків було притаманне почуття спільності та згуртованості українців, з іншої – перешкодою ставала слабка післявоєнна комунікація, побутові проблеми, невпевненість у майбутньому, відмінності у світогляді, особисті суперечки часто заважали створити потужну організаційну базу,



яка б об'єднала українське жіноцтво в різних окупаційних зонах післявоєнної Австрії та Західної Німеччини [15, с. 47–48].

Майже відразу з відкриттям таборів українки входили до таборових управ і творили жіночі відділи (секції), що займалися питаннями харчування, забезпечення, порядку, виховання та освіти дітей, дозвілля, опікувалися сиротами, вдовами, полоненими, інвалідами та людьми старшого віку в таборах. Майже у всіх таборах при управі існувала посада т. зв. жіночої референтки. Згодом ці жіночі осередки стали основою для творення українських жіночих об'єднань.

Процес інституційного становлення українського жіночого руху пришвидшила та обставина, що в післявоєнній Австрії та Західній Німеччині опинилася значна кількість активісток українських організацій Галичини та Закарпаття міжвоєнного періоду (зокрема «Союзу Українок», Пласту, ОУН), видатних діячок української культури, мистецтва, науки. Зокрема, Мілена Рудницька, Дарія Ребет, Марія Богачевська-Донцова, Ірина Павликовська, Марія Біляк, Уляна Целевич (Стецюк-Целевич, Дуда), Кекилія Гардецька (Цьопа Палійв), Марія Химинець та ін. Із Надніпрянщини – Людмила Коваленко (Івченко), Віра Шпаківська, Олена Чехівська, Ізидора Косач-Борисова, Ольга Косач-Кривинюк, Єлизавета Жук, Ганна Келлер-Чикаленко та ін. [15, с. 48].

Зазначимо, що перша українська жіноча організація, що виникла поза межами українських земель з'явилася саме в Австрії 18 червня 1920 р., коли у Відні було засновано Український Жіночий Союз, який проіснував до 1938 р. [14, с. 215–216]. Наприкінці Другої світової війни тут опинилися як активні громадські діячки та лідерки українського жіночого руху міжвоєнного періоду, так і українки, котрі раніше не мали відношення до жіночого руху. У повоєнній Австрії їх об'єднували нові життєві виклики, що були пов'язані з еміграцією, політичним біженством, виживанням у складних повоєнних еміграційних умовах, спільні переживання про втрату дому (не лише конкретного місця, але й близьких людей, могил рідних, звичного середовища та справ), тривоги про тогочасне і майбутнє втікачів та їх родин. У 1945 р. саме в цій європейській країні опиняється Мілена Рудницька та багато інших активних членок українського жіночого руху і постає ідея відновлення діяльності Союзу українок, але уже на еміграції [16, с. 36]. Союз українок в Австрії активно займався і другій половині 1940-х рр.



організаційною, допомогою, просвітницькою, господарською діяльністю. Першою головою відновленої на еміграції української жіночої організації стала Мілена Рудницька. Проте, із переїздом М. Рудницької до Швейцарії місцеві осередки Союзу українок в Австрії продовжували діяти. Сама ж М. Рудницька створила в Женеві Центральне закордонне бюро Союзу українок [16, с. 37]. Цей приклад, як і низка подібних випадків, чітко ілюструє, що з процесом масового виїзду з таборів для біженців наприкінці 1940-х рр. на постійне місце проживання в інших країнах Європи, українки засновували нові жіночі осередки.

Варто зазначити, що саме в повоєнній Австрії виникає також ідея необхідності створення організаційної надбудови, що мала б об'єднати українське жіноцтво світу в нових повоєнних умовах. Хоч на практиці ця ідея була реалізована лише в 1948 р. із заснуванням Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО) спочатку без участі українського жіноцтва Австрії.

Найчисельніша група українських переміщених осіб та біженців у перші повоєнні роки опинилися в Західній Німеччині. У цій країні восени 1945 р. розпочнеться формування ще однією української жіночої організації, яка спочатку буде називатися Об'єднання українських жінок на еміграції (згодом назва зміниться на Об'єднання українських жінок в Німеччині – далі ОУЖ). Формальною датою заснування організації стало 15–16 грудня 1945 р., коли відбувся перший з'їзд українського жіноцтва Західної Німеччини в Аугсбурзі. У ньому взяли участь 48 українських жінок, що представляли 26 делегатур [12, с. 19]. На цьому з'їзді жінки виступали проти окупації України радянською владою; закликали українське жіноцтво в світі прийти на допомогу українським переміщеним особам; вирішили налагоджувати контакти з українськими організаціями за кордоном, а також із світовими жіночими організаціями, щоб поширювати правду про події на Україні [12, с. 20]. Пригадаймо, що навіть після завершення Другої світової війни на західноукраїнських теренах продовжував діяти національно-визвольний рух проти радянського режиму. Отже, завдання задекларовані на першому жіночому з'їзді чітко підкреслювали національно-громадську складову діяльності ОУЖ. Крім того, було вирішено чимало організаційних питань, а саме – визначили трирівневу будову організації (головна управа, обласні відділи, делегатури), окреслили завдання об'єднання, обрали керівні органи



ОУЖ, зокрема Головну управу. До першого складу Головної управи ОУЖ увійшли Ірина Павликовська (голова), Марія Білякова й Олена Чехівська (заступники голови), Дора Рак (секретарка), Людмила Івченко (Коваленко) (пресова референтка), Віра Шпаківська (культурно-освітня референтка), Уляна Дида-Целевич (зв'язкова референтка), Стефанія Нагірна (фінансова референтка), Оксана Буревій (організаційна референтка), Кекелія Гардецька (господарська референтка), Анна Ганківська (референтка суспільної опіки) [12, с. 20–21; 15, с. 49]. У зв'язку зі специфікою таборового періоду та родинними проблемами зі складу Головної управи в перший рік діяльності вийшли О. Буревій та Д. Рак. З перенесенням табору з Карлсфельду до Міттенвальду значно погіршилася, а з переїздом до Франкфурту припинилася праця референтки зв'язків У. Целевич, а з 1 лютого 1947 р. новою референткою зв'язків стала Дарія Ребет. Загалом у 1947 р. було реорганізовано Головну управу, але не було організаційної референтки, тому її обов'язки розділили І. Павликовська, Л. Івченко, В. Шпаківська, О. Чехівська, А. Гардецька [15, с. 49]. Саме організаційний напрямок роботи був дуже важливим в умовах становлення ОУЖ, налагодження діяльності жіночої організації у «таборовій Україні» та подальшого формування мережі українських жіночих об'єднань в країнах Європи.

Організаційна, допомогова, просвітницька діяльність українських жінок активізується у таборах для переміщених осіб та біженців у повоєнній Європі [17]. Зауважимо, що саме жінки у таборовому середовищі були пов'язані з завданнями збереження української ідентичності, традицій, захисту прав та підтримки найменш захищених категорій українських біженців (сиріт, літніх людей).

Подальше формування та розгалуження мережі жіночих організацій в інших країнах Західної Європи було пов'язано із поступовим розселенням на постійне місце проживання українських біженців, зокрема жінок, що певний час проживали у таборах повоєнної Західної Німеччини та Австрії по інших європейських країнах. Процес виникнення українських жіночих організацій був тривалим і відбувався з певними організаційними труднощами, що були пов'язані з складнощами повоєнної комунікації, листування, перетин кордонів, розосередженість українських громад по різних містах тощо. Тому у процесі становлення організацій в Бельгії, Великій Британії жіночі організації пройшли шлях від філій (секцій) українських організацій



до самостійних установ. Так, перші жіночі осередки у повоєнній Бельгії (зокрема в Брюсселі) постали як філія Українського Допомогового Комітету і лише згодом, зокрема 30–31 жовтня 1948 р. засновується Об'єднання українських жінок Бельгії на чолі з Зінаїдою Витязь [13]. До управи ОУЖ Бельгії увійшли Зінаїда Витязь, Іванна Петрів, Ангеліна Худа, Наталія Прийшляк, Володимира Михайлів. 14 листопада 1948 р. відбулося перше засідання управи у Льєжі, а далі поступово осередки з'являлися в різних містах і наприкінці 1940–1950-х рр. організація мала 27 філій [20, с. 3]. Українське жіноцтво в Бельгії наприкінці 1940 – на початку 1950-х рр. це в першу чергу молоді жінки з дітьми. У цю країну в основному виїжджали чоловіки, працювати на копальнях. Робітники-українці не жили в Бельгії компактно, а були розсіяні по промислових центрах країни.

Після оголошення Великої Британії, Франції про прийом на фізичну роботу молодих, самотніх осіб, а також подружніх пар без дітей, багато українок, які проживали у німецьких та австрійських таборах для переміщених осіб і біженців вирішили скористатися цією пропозицією. На початковому етапі проживання у новій країні українські жінки перебували у дуже складних соціально-побутових умовах. Вони не мали власного чи хоча б приватного житла, отримували мізерний заробіток, не знали мову нової країни проживання, крім того їх оточували зовсім незнайомі люди. Українки потребували спілкування рідною мовою, взаємодії одне з одним та взаємної підтримки. Перші українські робітниці у переважній більшості оселились у британському Ноттінгемі влітку 1947 р. А вже 1 лютого 1948 р. ці жінки ініціювали створення Союзу українців у Великій Британії (далі – СУБ), на основі правильного, затвердженого Радою СУБ. Через пів року – 15 серпня 1948 р. – організували при СУБ Жіночу секцію – перший відділ Об'єднання українських жінок у Великобританії, який невдовзі отримав назву Гурток ОУЖ ім. Княгині Ольги. Цікаво, що назва організації і її покровителька (княгиня Ольга) брали витоки від ОУЖ в Німеччині (заснованої в 1945 р.). Головою була обрана Мирослава Дубляниця, а делегаткою до Світової Федерації Українського Жіноцтва Іванна Вітошинська [9]. Отже, 1948 р. постало ОУЖ у Великій Британії. Цьому сприяла невелика група українок, але поступово об'єднання розвивалося й успішно здійснювали організаційну, культурно-освітню, виховну, мистецьку та харитативну діяльність.



Активну працю здійснював Союз українок Франції, який теж постав після Другої світової війни. До Управи Союзу українок Франції наприкінці 1940-х рр. входили: Р. Галайко, О. Петлюра, І. Книш, А. Браер, А. Адамьяк, М. Феник, Д. Немич, С. Луців, А. Векслер, А. Грай, Л. Роговська, М. Пастернак, М. Мазурик [8]. Союз українок Франції, ОУЖ Бельгії та інші жіночі організації влаштували академії, вечори на честь видатних постатей української історії і культури, організовували заходи з метою збереження української культури на еміграції. Так, влаштували «кутю», різдвяні вечорниці, організовували школи українознавства [8; 10].

Українські жіночі організації в Західній Європі долучилися і з захопленням сприйняли створення СФУЖО та взяли активну участь в установчому з'їзді 1948 р. у Філадельфії. ОУЖ в Німеччині, Великій Британії, Бельгії, Союз українок в Австрії, Франції доєдналися до надбудови українських жіночих організацій у світі – СФУЖО [11].

Отже, після завершення Другої світової війни у країнах Західної Європи формується розгалужена мережа українських жіночих організацій та їх делегатур. Восени 1945 р. українські жінки в післявоєнній Австрії та Західній Німеччині створили дві жіночі організації – Союз українок Австрії, який було започатковано на I жіночому з'їзді у Фельдкірху, що відбувся 30 вересня і 1 жовтня 1945 р. з ініціативи Мілени Рудницької [21, р. 205] та Об'єднання українських жінок на еміграції / Об'єднання українських жінок в Німеччині (ОУЖ), яке засноване на I жіночому з'їзді в Авгсбурзі (Німеччина) 15–16 грудня 1945 р. з ініціативи Ірини Павликовської [12, с. 16]. Із початком масового переїзду українських біженців з Австрії та Західної Німеччини у країни постійного проживання українські жіночі організації засновуються в Бельгії, Великій Британії, Франції. Слід зазначити, що частина сформованих у країнах Західної Європи українських жіночих організацій беруть назву Союз українок або ОУЖ. Українські жіночі організації Європи та Америки ініціюють заснування 1948 р. СФУЖО, що мало надзвичайно важливе значення для консолідації та координації діяльності українського жіночого руху на еміграції, формування тісних зв'язків з міжнародними організаціями. Українки у країнах Західної Європи у перші повоєнні роки були покликані здійснювати допомогову діяльність, плекати українські звичаї і традиції, дбали про збереження та популяризацію української культури, займалися просвітницькою діяльністю, організовували школи українознавства,



діяльність дитячих садків, боролися за формування національної свідомості та історичної пам'яті української діаспори, брали участь у демонстраціях, вічах, акціях суспільного та національного значення.

Джерела та література

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України. 1884–1939. Львів : Видавництво УКУ, 2018. 520 с.
2. Божук Л. Українські жіночі організації в контексті розвитку громадянського суспільства Чехословаччини у міжвоєнний період. *Вплив Першої Чехословацької Республіки на розвиток демократії в Центральній і Східній Європі* : матеріали Чесько-укр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 лист. 2013 р. Київ : НАУ, 2014. С. 56–64.
3. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів : Астролябія, 2011. 368 с.
4. *Громадянка*. 1946. Ч. 2. С. 28.
5. Маланчук-Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці : Книги–ХХІ, 2006. 500 с.
6. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Мюнхен : Академічне вид-во д-ра Петра Белея, 1985. Т. 1 : Роки 1945–1951. 429 с.
7. Мудрий В. Українська еміграція в Європі. *Ювілейний календар-альманах Українського Народного Союзу на звичайний рік 1949*. Джерзі Сіті, 1949. С. 107–123.
8. *Наше життя*. 1949. Р. 6. Ч. 3. С. 6.
9. *Наше життя*. 1949. Р. 6. Ч. 4. С. 1.
10. *Наше життя*. 1949. Р. 6. Ч. 3. С. 1.
11. Павликовська І. Наші ряди скріплюються. *Наше життя*. 1949. Р. 6. Ч. 5. С. 2.
12. Її ж. Об'єднання українських жінок на еміграції у Німеччині (1945–1950). *35 років Об'єднання українських жінок у Німеччині, 1945–1980*. Мюнхен : ОУЖ, 1980. С. 13–41.
13. Петрів І. Українське жіноцтво в Бельгії. *Громадянка*. 1948. Ч. 4. С. 7.
14. 50-ліття СФУЖО. Ювілейна книга Світової Федерації Українських жіночих Організацій (1948–1998) / М. Шпір. Торонто, 2002. 622 с.
15. Рибачок І. Основні напрями діяльності Об'єднання українських жінок на еміграції (1945–1950). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. Острог, 2019. Вип. 28. С. 47–55.
16. Її ж. Українське жіноцтво Австрії та спроби відновлення діяльності Союзу українок (1945–1957). *Зовнішні справи*. 2021. № 5. С. 35–43.
17. Ручко О. Консолідація українського жіноцтва за кордоном як протидія гуманітарним викликам і загрозам. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2017. № 6. С. 85–92.
18. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ – поч. ХХ: Сторінки історії. Одеса, 1998. 408 с.



19. Сулима О. Об'єднання українських жінок Німеччини. *Українка у Вільному світі* : зб., виданий у 75-ліття українського жіночого руху і 10-ліття Світової федерації українських жіночих організацій. Нью-Йорк, 1959. С. 47–51.
20. Українки в Бельгії до українок в Америці. *Наше життя*. 1948. Ч. 11. Листопад. С. 3.
21. Bohachevsky-Chomiak M. The Women's Movement in the DP Camps. *The Refugee Experience : Ukrainian Displaced Persons after World War II* / ed. W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus. Edmonton : CIUS, 1992. P. 201–219.
22. Kebalo M. Exploring Continuities and Reconciling Ruptures: Nationalism, Feminism, and the Ukrainian Women's Movement. *Aspasia. The International Yearbook of Central, Eastern, and Southeastern European Women's and Gender History*. 2007. Vol.1. Is.1. P. 36–60.

УДК 908 (477) + 929

Дмитро РИПИЧ,
вчитель географії, Ліцей імені Олександра Цинкаловського
Володимирської міської ради, м. Володимир

Популяризація О. Цинкаловського шляхом проведення заходів туристсько-краєзнавчого спрямування у навчальних закладах

Розглянуто метод популяризації тої чи іншої історичної постаті шляхом проведення заходів туристсько-краєзнавчого напрямку, особливості такого підходу, його ключові функції. Особлива увага присвячена практичному спрямуванню даної методології. Наданий короткий огляд прикладу проведення науково-пізнавального краєзнавчого учнівського походу.

Ключові слова: О. Цинкаловський, краєзнавство, туризм, учнівські походи.

У контексті сучасних суспільно-політичних змін дедалі більшої актуальності набуває питання не біографічних досліджень стосовно певних історичних постатей, а саме їх популяризації, донесення інформації про них до широкого загалу. На жаль, зараз ми спостерігаємо певний дисонанс між обізнаністю більшості населення із творами та, власне, життям вітчизняних письменників, громадських діячів, що активно пропагуються державою,



та вченими-дослідниками здебільшого академічного спрямування, інформації про яких є набагато менше, та й згадуються вони не лише у публіцистичних виданнях, а й спеціалізованих, також рідко.

Проте, беззаперечним є той факт, що вони (тобто вчені-дослідники) зробили не менший вклад у розвиток української державності, культури, формування певних архетипних особливостей народу, ніж відомі нам поети та письменники.

Поглянувши на ряд європейських країн, держав північноамериканського континенту і т. д. ми можемо побачити, що дана проблема там не набуває такої гостроти, адже навіть особистості не світового чи державного, а й навіть місцевого рівня, які зробили вклад у розвиток тої чи іншої галузі, тут вивчаються, шануються та популяризуються серед місцевого населення.

Для вирішення даного питання давно вже існує ряд методів, серед яких можемо назвати: проведення круглих столів, вечорів пам'яті, конференцій; поширення інформації через ЗМІ; видання спеціалізованої біографічної літератури; встановлення пам'ятників, меморіальних дощок та ін..

Особливої уваги тут потребує розгляд методу популяризації тої чи іншої історичної постаті шляхом проведення заходів туристсько-краєзнавчого спрямування, адже він, по-суті, є суміжним для багатьох галузей та відкриває широкі можливості для використання та перспективи для подальшої роботи.

Основна суть методу полягає власне у використанні вищезгаданих заходів, саме з метою ознайомлення населення з тою чи іншою історичною постаттю.

Коротко зупинимось на характеристиці власне заходів туристсько-краєзнавчого спрямування.

До них належать: туристичні походи різного рівня складності, екскурсії, експедиції, краєзнавчі дослідження з використанням експедиційного методу, тощо.

Порівняно з іншими, вищезгаданими, методами популяризації певних історичних постатей, використання даних заходів саме з цією метою, має ряд переваг, а саме:

– вони дозволяють залучати до теми дослідження широку аудиторію, адже практично для кожної категорії населення можна підібрати той чи іший захід;



- залучають практично всі сенсорні системи організму, що сприяє глибоку запам'ятовуванню;
- дозволяють сприймати інформацію поступово та комплексно, при цьому не перевантажуючи людину;
- дозволяють паралельно отримувати інші знання та навички з різних галузей;
- дозволяють опосередковано потрапити у середовище, в якому жив чи працював дослідник;
- формують стійкий асоціативний ланцюг, в якому особистість, яка вивчалась, асоціюється із приємними спогадами. В свою чергу це спонукає людину розповідати про це іншим, одночасно поширюючи інформацію;
- дозволяють здобути знання не лише про конкретну особистість, а й краще пізнати свій рідний край в цілому.

Виходячи із очікуваних результатів та вищезгаданих особливостей даного методу, можемо виділити ряд його функцій:

- виховна – полягає у вихованні почуття патріотизму, любові до рідного краю, його історії, звичаїв свого народу;
- пізнавальна – полягає в отриманні нових знань, про ту чи іншу історичну постать (в контексті використання заходу з даною метою);
- розвиваюча – полягає у розвитку не лише розумових, а й фізичних можливостей людини;
- інформаційна – полягає не лише в отриманні а й поширенні певної інформації серед населення.

Як бачимо, описаний метод є досить ефективним, та відносно простим для застосування. Зважаючи на це, на початку літа 2017-го року, вчителями та учнями Володимир-Волинської гімназії імені Олександра Цинкаловського, був проведений туристський похід-експедиція, присвячений даному досліднику.

Декілька слів про вченого. «Олександр Миколайович Цинкаловський народився 9 січня 1898 р. у давній столиці Волинського князівства – місті Володимирі.

Під час Першої світової війни родина була евакуйована до Тамбова, Олександр вчився в гімназії у Казані.



Повернувшись в Україну, служив у культурному відділі армії Української Народної Республіки, пізніше вчителював у волинських селах, навчався у Варшавському університеті.

Співпрацюючи з Варшавським археологічним музеєм, за рекомендацією професора В. Антоновича, досліджує археологію Волині, активно працює у “Просвіті”. Праці того часу: “Княжий город Володимир”, “Волинські деревляні церкви XVII–XVIII ст.”.

Працював директором Кременецького музею. Не раз зустрічався з митрополитом Андреем Шептицьким. Боячись ярлика “український буржуазний націоналіст”, виїхав до Варшави.

Підсумком 30-річної праці професора Цинкаловського став краєзнавчий словник “Стара Волинь і Волинське Полісся”, де описані 1442 населених пункти краю. Однак, через бюрократичні перепони, в Радянській Україні, незважаючи на всі старання вченого, який здав свою працю до Академії Наук, вона так і не була надрукована.

Тільки після його смерті, у 1984 році, у Вінніпезі, стараннями української діаспори, вийшов друком перший, а через два роки й другий том, редактори видання М. Подворняк та академік Ф. Онуфрійчук. Лише один примірник книги є у Володимир-Волинській районній бібліотеці» [3].

Отож, похід мав на меті познайомити учнів гімназії із постаттю дослідника та популяризувати його серед місцевого населення.

Для досягнення основної мети потрібно було виконати ряд завдань:

- розробити маршрут туристичного походу розрахований на вікові особливості учнів, та пов’язаний з даним вченим;
- під час проходження маршруту проводити роз’яснювальну та інформаційну роботу з учнями;
- виявити наскільки добре відома постать О. Цинкаловського, для жителів населених пунктів, що включені у маршрут. За необхідності проводити роз’яснювальну роботу з місцевим населенням;
- порівняти сучасний стан сіл та міст із їх описами в книгах дослідника;
- по закінченні експедиції, висвітлити результати проведеної роботи у місцевих ЗМІ.

Дані завдання були виконані у повному обсязі, тому поставлену мету до походу, можемо вважати досягнутою.

Детальніше зупинимось на характеристиці проведеної роботи по кожному завданню.



1. Маршрут експедиції пролягав наступними населеними пунктами: м. Турійськ – с. Радовичі – с. Купичів – с. Грушівка – с. Білашів – с. Любитів – с. Колодяжне. Довжина активної частини експедиції становила 46 км і була розрахована на тривалість 4 дні. Це повністю відповідає віковим та фізичним можливостям учнів, та дозволяє виділити час не тільки на власне рух та побутові потреби учасників, а й на роз'яснювальну та пошуково-дослідницьку роботу.

2. Більшість з даних населених пунктів, згадується в праці О. Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся», що дозволяло проводити роз'яснювальну роботу безпосередньо на місцевості.

3. Під час експедиції, нами було виявлено надзвичайно низький рівень обізнаності місцевих жителів, з постанню дослідника, що зумовило, проведення роз'яснювальної роботи також і з мешканцями населених пунктів, котрі ми відвідали.

4. Порівнюючи сучасний стан, відвіданих населених пунктів із описами їх у працях О. Цинкаловського, ми помітили дві цілком виразні тенденції. По-перше, кількість населення у всіх, без винятку, селах та містах значно зросла. По-друге, на жаль, багато цікавих історичних, архітектурних етнографічних об'єктів, що згадувались в описах вченого, не збереглися до наших днів. Натомість з'явилися деякі нові меморіальні комплекси чи окремі пам'ятники.

Це лише коротка характеристика, проведеної роботи, проте насправді основне її значення в іншому. А саме в залученні учнів до тієї автентичної української культури, якою цікавився дослідник, прививання їм почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями за збереження нашої історичної спадщини, самобутності, пам'яток.

В одному зі своїх листів Цинкаловський писав: *«Нікого не цікавить, яка доля все це спіткає, як не одна наша пам'ятка загинула, а наші люди будуть їсти, спати, і мовчати...»*. Ми ж з впевненістю можемо сказати, що учні, самі пройшовши частину того шляху, що й дослідник, відчувши на власному досвіді як можуть відрізнитись особливості культури народу навіть в межах невеликої території, яким неповторним та по-своєму цінним є кожен куточок нашого краю, ніколи не будуть мовчати, коли нищиться наша спадщина.

А примірявши на себе роль видатного дослідника, кожен з учнів, розповість про свій досвід друзям, батькам, знайомим. Розповість не тільки про те, що побачив в подорожі, а розкаже про власне дослідника, що побував



там раніше. Ось у цьому і полягає не просто донесення до людей інформації про своїх видатних земляків, а прищеплення їм цікавості, поваги до тих, хто своєю працею та життям показав приклад справжнього патріотизму та любові до своєї держави.

Джерела і література

1. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : [в 2-х т.] : краєзн. словн. від найдавн. часів до 1914 р. Вінніпег : Накладом Товариства «Волинь», 1984. Т. 1.
2. Його ж. Стара Волинь і Волинське Полісся : [в 2-х т.] : краєзн. словн. від найдавн. часів до 1914 р. Вінніпег : Накладом Товариства «Волинь», 1984. Т. 2.
3. Каліщук О. М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник Волині та Волинського Полісся. *Історичний архів*. 2015. Вип. 14. С. 41–46.
4. Олександр Цинкаловський (1898–1983) : біобібліографічний нарис до 115-ої річниці від дня народження / Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки, бібліотека ; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2013. (Дослідники Волині. Дати і долі ; Вип. 6).

УДК 821.161.2(100)'06.09(092)

Сергій РОМАНОВ,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

Юрій Косач – бунтівник, авантюрист, провокатор, невдаха. Роздуми про бентежну особистість бентежної доби⁸

Статтю присвячено постаті Юрія Косача на тлі його історичної епохи. Увагу зосереджено на ідейно-політичних і творчих профілях самоутвердження митця. Важливими постають обставини формування громадянського і творчого начал особистості, мотиви рішень та вчинків письменника, які призводили до складних, часто фатальних життєвих наслідків.

Ключові слова: *родина, політика, влада, війна, еміграція, література, книга, пам'ять.*

**Serhii Romanov. Yuriy Kosach is a rebel, an adventurer, a provocateur, a loser?
Reflections on the troubled personality of a troubled age.**

The article is devoted to the figure of Yuriy Kosach against the background of his historical era. Attention is focused on the ideological, political and creative profiles of the artist's self-assertion. The circumstances of the formation of the civic and creative beginnings

⁸ Редколегія рекомендувала статтю для друку в повному обсязі в науково-методичному журналі «Педагогічний пошук» (№ 1, 2023 р.) Волинського ІППО.



of the personality, the motives of the writer's decisions and actions, which led to complex, often fatal life consequences, become important.

Keywords: *family, politics, power, war, emigration, literature, book, memory.*

Постановка наукової проблеми. Юрій Косач і на сьогодні залишається однією з найсуперечливіших постатей українського письменства усього ХХ віку. Ровесник століття він був свідком і учасником багатьох знакових подій українського політичного, наукового, мистецького життя. Найсуперечливіші оцінки даються життєвій (громадянській) позиції письменника. І тому чи не в кожній біографічній розвідці про Косача обов'язково акцентовано на його політичному чи, сказати б, ідеологічному самовияві. Подається, як правило, негативний коментар його співпраці з прорадянськими часописами й організаціями. Звинувачення у радянськості, що найбільш гостро лунали із середовища української діаспори, хоча і є до певної міри підставовими, не повинні бути визначальними в оцінці мистецької спадщини, головним критерієм якої є найперше художність. Розуміння цього ще 1996 року засвідчував Роман Федорів: «Я знаю, що до нього (Косача – Р. С.) неоднозначно ставляться українці в діаспорі, маючи на увазі його громадянські гріхи. Але гріхи гріхами, а цей письменник мав могутній, справді європейський таланти» [4, с. 111].

Отож вихідною тезою розмови про місце Юрія Косача в історії української літератури має стати саме узгодженість критеріїв оцінки його особистості та творчої спадщини. Однак в українській інтерпретаційній традиції дуже часто біографія митця має пріоритет над його доробком. Тому **метою пропонованої статті** визначено огляд життєпису митця через співвіднесення з його публічним профілем класика українського письменства.

Виклад основного матеріалу. Присутність Юрія Косача в культурно-політичному полі доби варто датувати порою студентства. Після успішного закінчення Львівської української академічної гімназії, він вступає на правничий факультет Варшавського університету. Опинившись у польській столиці, юнак швидко зближується із прогресивною українською молоддю міста. Уже в 1927 році набуває членства в культурно-освітньому товаристві «Основа» й стає секретарем студентської «Партії українських державних націоналістів». Керуючись державотворчою концепцією, у цьому ж році він розробив «План розбудови національного руху на Волині», суспільно-



політичне становище якої добре знав. Адже ще у 1927 році, продовжуючи справу, розпочату в цьому регіоні його батьком сам ініціює створення першої «Просвіти» в Колодяжному.

Активна діяльність національно свідомих сил не могла не викликати занепокоєння в окупаційній владі. Адже концепція «санації (суспільно-політичного, морального оздоровлення держави), проголошена в перші роки правління Ю. Пілсудського, зовсім не передбачала більш-менш прийнятної автономії для українців. І хоча на Волині спочатку було застосовано тактику невеликих поступок і загравання, ця своєрідна «українізація» зрештою, як і в УРСР, закінчилася гострою реакцією. Функцію «оздоровлення» непокірної інтелігенції було покладено на політичну поліцію – сумнозвісну «дефензиву». Як свідчать документи слідчої справи: наприкінці 20-х років в поле зору цього карного відділу потрапляє і група волинських юнаків на чолі з Ю. Косачем. Ковельська поліція встановила, що він на своїй квартирі зібрав кількох молодих місцевих жителів й виступив із пропозицією створити культосвітнє товариство. Також Косач налагодив надходження на Волинь націоналістичної періодики та нелегальної літератури з Галичини.

Діяльність волинян, що мала в основному просвітницький характер, принаймні на першому етапі, владою була кваліфікована як серйозний злочин. Таку різку реакцію зумовили політичні чинники – насамперед посилення з початку 30-х років антипольських настроїв і виступів на окупованих теренах. Сумнозвісна «пацифікація» (умиротворення) непокірних селян швидко переростає в масштабну кампанію упокорення й інших невдоволених державою, верств західноукраїнського суспільства. Під хвилю репресій потрапив і Ю. Косач, який саме восени повернувся до Варшави, де 12 лютого 1931 року й був заарештований. Йому інкримінувались звичні для тодішнього «правосуддя» злочини – підривна антидержавна діяльність, що полягала у створенні й забезпеченні функціонування національних культосвітніх товариств, а головне – належність до УВО (Української військової організації). Саме останнє звинувачення було найважчим, але й опиралося воно лише на підозри і домисли.

Наступних вісім з половиною місяців Ю. Косача утримуватимуть у варшавській в'язниці. Зрештою настійливі клопотання родини дали результат – Ю. Косача відпустили під грошову заставу. Після виходу із в'язниці він повертається на Волинь. Але перебування на волі тривало недовго.



Адже слідство невдовзі отримало (очевидно, від донощика) інформацію про нібито очікувану зі Львова зброю для терористичних акцій. У лютому 1932 року Ю. Косач удруге опинився за ґратами, цього разу – окружної луцької тюрми. Лише в листопаді почалося засідання Луцького окружного суду. Прокурор виступив із звинуваченням, в основній частині якого стверджувалась належність підсудних до УВО і підготовка ними збройного повстання на Волині з метою вивести цей край зі складу Речі Посполитої. Як і решта підозрюваних, Косач винним себе не визнав, однак усе одно отримав рік ув'язнення. Але зважаючи на те, що він уже відсидів майже півтора роки, половину терміну було зараховано як перебування під слідством, ще 6 місяців підпадало під амністію. Отже підсудного звільнили відразу після завершення процесу.

Однак це рішення луцького «правосуддя» виявилось неостаточним. Адже невдовзі справу було передано до Люблінського апеляційного суду, який у середині квітня 1933 року затвердив новий вирок. Ю. Косач отримав 4, решта юнаків – від 1,5 до 2 років ув'язнення; до того ж, усі на п'ятирічний термін зазнали поразки в правах. Не чекаючи чергового арешту, Косач залишив Ковель, кілька днів переховувався у Львові, а вже на початку травня нелегально перетнув чехословацький кордон. Згодом, отримавши «право тимчасового побуту», втікач кілька місяців проживав у Моравії, очікуючи на приїзд молодої дружини. (Із Тамарою Сиротенко, донькою священика волинського села Буяні, він обвінчався невдовзі після звільнення із в'язниці). Щасливо об'єднавшись, подружжя в середині липня перебирається до Праги. Травнем 1933 року і датується початок емігрантської одисеї Юрія Косача, яка, з невеликими перервами, триватиме вже до кінця його життя.

Цей період видався для юнака дуже не простим: захоплення політичною та просвітницькою діяльністю, що припало на перші студентські роки, завершилось драматично – арештами, ув'язненнями, судом. Звинувачення в належності до УВО та участі у націоналістичних і комуністичних рухах, висунуті окупаційною владою в, по суті, сфабрикованій справі, практично блокували майбутньому правникові можливість безпосередньої професійної реалізації. А подальші судові переслідування змусили його взагалі залишити батьківщину. Проте, цей несподіваний поворот Косачевої долі дав українській культурі талановитого літератора. Заплутаними та неоднозначними були й світоглядні шукання молодої людини.



Спочатку націоналізм (належність до групи «Літературно-наукового вісника»), згодом несподіваний перехід до прорадянського часопису «Нові шляхи», після закриття якого – свідоме дистанціювання від будь-якої ідейно-політичної платформи. Саме така «вільна» позиція виявилася найбільш органічною і, сказати б, продуктивною для Косача-митця. Однак втриматися на ній, чи то в силу обставин, чи, що певніше, через особливості власної вдачі, не зміг.

Із 1939 до початку 1943 р. Ю. Косач проживав у Берліні. За наявною інформацією, протягом цих майже п'яти років він працював у відділі пропаганди Міністерства закордонних справ Німеччини, а пізніше – у такому ж відділі Міністерства окупованих східних територій Альфреда Розенберга. Незадовго до початку Другої світової війни письменник недовго співпрацював із берлінським часописом українців-гетьманців «Нація в поході».

Про характер Косачевої роботи в німецьких «приміністерських» відділах пропаганди майже нічого не відомо. Очевидно, що там йому стали в пригоді і літературно-публіцистичний хист, і добре знання європейських мов, і досвід агітаційної діяльності. Що ж до письменницької праці, то в берлінському ілюстрованому двотижневику для українців-остарбайтерів «Дозвілля» лише принагідно з'являлися його різножанрові й різнотематичні художні твори. Мабуть, співробітництво в часописі «Нація в поході» в ідейному (ідеологічному) сенсі не минулося для Ю. Косача надаремне, адже у Львові, куди вдалося переїхати на початку весни 1943 р., він однозначно позиціонував себе гетьманцем. Але в цей період політика усе ж не матиме для нього вирішального значення. Мистецьке – найперше літературне – відродження, яке переживала західноукраїнська столиця після першої радянської окупації, захопило у свій вир і Ю. Косача, що як письменник був добре відомий львів'янам за окремими книгами й публікаціями ще міжвоєнного періоду.

Досить плідною виявилася співпраця Ю. Косача і з найавторитетнішими тогочасними міськими часописами – щоденними «Львівськими вістями» (у редакції яких він певний час працював) та ілюстрованим культурно-мистецьким місячником «Наші дні». Саме в останньому журналі протягом 1942–1944 рр. регулярно з'являлися його художні твори, а ще надзвичайно цікава есеїстка й літературна публіцистика. Зрозуміло, що Косач відразу ж набув членства в очолюваній Гр. Лужницьким львівській письменницькій



спілці, а також популярному «Літературно-мистецькому клубі». Під егідою цих інституцій, окрім випуску періодики та книжкової продукції, постановки спектаклів і т. п., організовувалися й проводилися зустрічі діячів культури, мистецькі академії тощо. Активно долучався до цієї роботи і Ю. Косач, який також мав кілька таких «персональних» вечорів-зустрічей із читачами.

У цей період творчого піднесення, громадської активності та суспільного визнання письменника сталася ще одна, можна сказати, фатальна подія в його особистому житті. Після десяти років подружнього життя він залишає дружину Тамару й сина Богдана та одружується з Маріанною Кричевською, дочкою відомого художника й педагога Федора Кричевського. Причини розриву з дружиною, яка ділила з ним усі труднощі емігрантського життя, із якою виховував надзвичайно обдарованого сина, невідомі. У листах до Оксани Драгоманової він натякає на захоплення Тамари іншими чоловіками. Свідки тих подій вважають, що Юрій, який любив різноманітні авантюри й гострі відчуття, захопився екзальтованою та навіть дещо жорстокою, але красивою дівчиною. Натомість Маріанні імпонувала васальна відданість Юрія, який чи то в екстазі залюбленості, чи то з пристрасті до авантур дещо втратив суспільно-моральні орієнтири. Про цю жінку та її взаємини з Косачем у неприховано гострому тоні мовиться в листуванні його тіток – Ізидори Косач-Борисової та Ольги Косач-Кривинюк [2]. Свідомо не цитуємо цих матеріалів, як і не зупиняємося на розгляді достатньо описаних (іноді навіть напівкримінального характеру) «пригод» Ю. Косача у Львові, достатньо повно описаних в мемуаристиці [3]. Скажемо лише, що після однієї з таких історій, у якій фігурувала й Мар'яна, спілка письменників провела своєрідний товариський суд над Косачем. За його ухвалою, письменника на певний (незначний) термін було позбавлено членських прав спілки та «Літературно-мистецького клубу».

Але, на жаль, громадський осуд рішучим чином не вплинув на поведінку Ю. Косача. Після чергової авантурної історії в Кракові, де він як співробітник «Львівських вістей» перебував в евакуації (перечікуючи наступ радянської армії), Косач у травні 1944 р. потрапляє до кримінального відділу одного з німецьких концтаборів. Звільнитися ж йому вдалося лише наприкінці року, і то не без допомоги Українського центрального комітету. Хоча існує версія, що німецька адміністрація, спішно відступаючи перед



військами союзників, просто полишила «кримінальний елемент» концтраків на самих себе, а власне – дарувала свободу.

Після звільнення Ю. Косач деякий час жив у Австрії, наприкінці ж війни переїхав до містечка Плауен, що в Саксонії, а згодом – до Мюнхена. Саме в цей час у Західній Німеччині – території, окупованій американськими військами, – бере відлік історія повоєнної вітчизняної літератури, твореної на еміграції. У грудні 1945 р. в місті Ашаффенбург невеликою ініціативною групою української інтелігенції в складі У. Самчука, Ю. Шереха, В. Петрова, І. Костецького, Ю. Косача й ін. було оголошено про появу літературної організації «Мистецький український рух».

«Мурівська» доба виявилася надзвичайно плідною для Ю. Косача й за інтенсивністю творчого життя може рівнятися хіба що з 1930-ми роками, коли в нього менше ніж за десятиліття, окрім численних публікацій у періодиці, вийшло вісім прозових і дві поетичні книги. Але якщо в міжвоєннн Косач утвердив себе найперше як письменник, то в МУРі проявилися ще і його можливості критика, публіциста, полеміста. Він обирався членом перших двох правлінь МУРу охоче виступав із доповідями, критичними оглядами, рецензіями, повідомленнями. На жаль, плідне творче життя Ю. Косача в цей період супроводжувалося чи не постійними (хоча й не такими резонансними як у 1943–1944 рр.) «історіями» та скандалами.

Після розпаду МУРу й розформування таборів для переміщених осіб Ю. Косач із дружиною Мар'яною та маленьким сином Юрієм на початку 1949 р. переїжджає до США. Однак, за іронією долі, Новий Світ стане черговим і, можливо, найбільшим його розчаруванням. Як досить відомий письменник та журналіст, міг розраховувати на моральну, а найперше матеріально-організаційну підтримку. Натомість чи не відразу ж зіткнувся із байдужістю, а подекуди навіть із ворожістю заокеанської української громади. Частково такий стан речей визначали й самі реалії західного світу, у якому розвій культури загалом не було поставлено в пряму залежність до потреб, а отже, й підтримки спільноти чи держави. Окрім того, ще й сама громадська думка, підживлювана неприхильною інформацією, яка надходила від нових європейських переселенців, спрацювала далеко не на користь Косача, що також не сприяло позитивній соціальній адаптації. І, як зауважив проникливий Г. Костюк, це «відразу насторожило його (Косача. – Р. С.) й відчужило від американсько-української спільноти, а він не мав витривалості



самоініціативної вдачі, коли людина за всіх умов уміє давати собі раду. Косач схильний був до праці завжди, часто дуже важливої і тільки йому властивої, але під крилом чогось чи когось вищого й матеріально забезпеченого. І в цьому полягала його трагедія» [1, с. 392]. Однак мало хто, крім Г. Костюка, в емігрантському середовищі зумів розгледіти й зрозуміти всю складність становища цієї людини. Хіба ще Ю. Шерех, попри стійку особисту антипатію, політичні метання Косача наважився пояснити «не тільки шуканням “заробітку”, а й виявом відчаю, спричиненого примітивізмом більшості еміграції і систематичним цькуванням від панівних груп української еміграції» [5, с. 135].

У США Косач постійно шукав роботу за фахом, почувуючись на силі реактора громадсько-літературного видання. Така нагода трапилася в середині 1951 р., коли впродовж кількох місяців він перебував на посаді редактора громадсько-політичного часопису «Обрії». Фінансована відомим українським лікарем і меценатом В. Возняком і фахово редагована газета справила гарне враження на читачів об'єктивним підходом до суспільних та культурних реалій світу. Однак несподівано, уже наприкінці року свого виходу, «Обрії», очевидно через брак коштів, припинили існування. Утрата можливості займатись улюбленою справою та необхідність повернення лише до виснажливої фізичної роботи заради шматка хліба гнітюче вплинула на Косача. До того ж у цей час його залишила дружина Мар'яна, забравши із собою малолітнього сина.

Саме 1951–1952 рр. можна вважати ключовими для тогочасного Ю. Косача в його ідейно-світоглядному прямуванні. На жаль, не знайшовши розуміння й підтримки (якої однозначно потребував та очікував) у середовищі державницької еміграції, вкотре уражений у своїх амбіціях, письменник, по суті, виявився полишеним на самого себе. Відтоді він, так би мовити, самочинно позбавився відповідальності й обов'язків перед заокеанською українською спільнотою. Звичайно, тут відіграли велику роль також індивідуальні особливості складного характеру, що так неоднозначно виявив себе у 20–40-ві роки, але все ж не лише цим можна пояснити його непросте під будь-яким оглядом життя на американській землі.

Після самоліквідації «Обрії» Ю. Косач налагодив стосунки із «Українським союзом федералістів-демократів» (УСФД) – суспільно-політичною організацією, що була, як уважається, креатурою російської



еміграції й нібито спонсорувалася неурядовими американськими колами. Певний час працюючи як «штатний публіцист» (друкувався на шпальтах нью-йоркського часопису «Новое русское слово»), він невдовзі увійшов і до правління союзу. Але досить швидко ефемерний УСФД розпався, а Ю. Косач на сторінках тепер уже української преси виступив із його викриттям і пафосним осудом неоімперської шовіністичної політики російських державників, які лише вміло прикривалися гаслами слов'янського федералізму.

Найбільшою удачею Косача-редактора став журнал «За синім океаном». Цей ошатний, гарно ілюстрований місячник виходив у Нью-Йорку з вересня 1959 по серпень 1963 р. І хоча в редакційній анотації означувалося, що це «літературно-художній та політично-громадський» друкований орган, основний акцент у ньому все ж робився на мистецькій, культурологічній проблематиці. До редакційної колегії входили українці, котрі проживали в багатьох віддалених містах Америки й Канади. І хоча в середовищі державницької еміграції утвердилася думка про ідеологічну заангажованість і обмеженість часопису, усе ж він не був лише черговою порожньою агіткою. Зважаючи на те, що журнал приходив і в Україну (щоправда, для обмеженого кола читачів), то в ньому мусила звучати відповідна панівній там системі риторика. У таких матеріалах звеличувалися соціально-економічні й культурні успіхи Радянської України (саме України, а не великого СРСР) та критикувалися, іноді справді невинувато гостро, вади державницької еміграції.

«За синім океаном» припинив існування влітку 1963 р., оскільки перестало надходити фінансування з радянських «спецфондів». Але журнал зробив свою справу для формування потрібного образу головного редактора в УРСР. Важливою в цьому контексті була й видана 1962 р. в США книга історико-культурологічних (чи, швидше, ідеологічних) нарисів Ю. Косача «Від феодалізму до неофашизму», у яких із «прогресивних» соціалістичних позицій палко розвінчувалася доктрина націоналізму. Також із початку 60-х років Косача обережно, а з часом усе ширше починають друкувати в Україні. Знаковою (вона передувала приїзду автора на Батьківщину) може вважатися публікація 1963 року його відкритого листа «Іржа на квітці» в журналі «Жовтень». Метою цього виступу нібито є намагання автора поділитися своїми враженнями про відкриття у Клівленді (США) пам'ятника Лесі Українці. Але головним, і це відразу помітно, стало бажання племінника



поетеси «легалізувати» свій статус «прогресивного митця», солідаризувавшись зі спільнотою країни рад у непримиренній боротьбі з буржуазним націоналізмом.

Після самовідданих і засвідчених конкретними вчинками виявів лояльності радянській владі Ю. Косача нарешті запросили на Батьківщину. Зручною нагодою для такого візиту стала 150-та річниця від дня народження Тараса Шевченка. Тоді, у 1964 р., Косач об'їздив мало не всю Україну – від Харкова й до Івано-Франківська та Волині. У Києві він зустрічався з редакторами й співробітниками столичної преси та літературних журналів «Вітчизна», «Дніпро», «Барвінок», а також відомими письменниками: М. Рильським, М. Бажаном, П. Панчем, О. Ільченком, П. Вороньком. А у Львові навіть удалося поспілкуватися з давніми друзями, із яким працювалося пліч-о-пліч ще в 30–40-х рр., – Іриною Вільде, Т. Мигалем, А. Волощакком.

Від 1964 і до середини 1980-х років Ю. Косача регулярно запрошували до УРСР на різноманітні урочистості та ювілеї (таких відвідин було близько десятка). Особливо пам'ятним був його приїзд 1971 р. на століття з дня народження Лесі Українки. Тоді Косач на правах почесного гостя й родича поетеси виступав на велелюдних урочистостях у Києві, Луцьку, Колодяжному.

Без сумніву, що кожен свою мандрівку, кожен публікацію чи видані в УРСР книги Косач змушений був відпрацьовувати. Окрім уже згадуваної справи гуртування довкола свого часопису еміграційної інтелігенції, він мав виконувати ще й своєрідну місію «єднання» – організовувати зустрічі з делегатами (найперше людьми культури) українського представництва при ООН та діячами вітчизняної діаспори. Як з першим, так і з другим завданнями Косач, вочевидь, належно впоратися не зміг. Причиною була не лише його суперечлива, не схильна до системної, наполегливої праці вдача, але насамперед брак належного авторитету й довіри до нього з обох сторін. Про ставлення еміграційних кіл до Ю. Косача уже згадувалося, а от про особливості сприйняття його радянськими товаришами можуть дати уявлення слова П. Загребельного, сказані у відповідь на репліку Ю. Шереха: «Ми його (Косача. – Р. С.) не цінімо і довіри не маємо. Він нам потрібний тільки як небіж Лесі Українки» [1, с. 135]. Тому для Ю. Косача, по суті, єдиним дієвим способом віддячити своїм щедрим донаторам залишалися численні прихильно-хвалебні публікації як у радянській, так і в контрольованій «з центру» еміграційній періодиці.



Поступовим, але доволі помітним було й входження Косача в український материковий простір. Із початку 60-х років його поетичні та прозові добірки, есеї на літературні й громадсько-політичні теми, критичні статті вміщують журнали «Вітчизна», «Всесвіт», «Дніпро», «Прапор», «Жовтень», газета «Літературна Україна». У 1966 р. після тривалої перерви з'являється друком і перша книга письменника в радянській Україні – збірка поезій «Мангаттанські ночі». 1975 р. випущено том «Вибраного». Через рік побачила світ книжечка новел на популярні теми боротьби народів Латинської Америки за національну та соціальну справедливість «Лиха доля в Маракайбо», а в 1980 р. – друга поетична збірка «Літо над Делавером». У 1987 р. вийшла остання в УРСР книга автора – роман «Володарка Понтиди». Мав письменник і прихильні критичні відгуки на свою працю пера таких знавців літератури, як Ю. Смолич, Д. Павличко, Н. Околітенко, К. Прохоренко.

Наприкінці 1980-х рр. радянській системі, яка стрімко розпадалася, було вже не до Косача. Його вже не запрошували до України і, ясна річ, не фінансували. В останні роки письменника підтримував (фактично утримував) видавець і меценат Мар'ян Коць. Косач жив самотній, усіма забутий у Нью-Йорку. Страшенно бідував. Почалися проблеми з алкоголем і величезні проблеми зі здоров'ям. Після операції на рак за Косачем доглядатиме третя дружина – Євгенія Ніколаєва. Помер письменник 11 січня 1990 р. Скромний похорон відбувся через день на цвинтарі Бавнд-Брук.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Життєвий шлях Юрія Косача рівно ж як і творчий доробок опинилися сьогодні в центрі не просто літературознавчого інтересу, а справжнісінької полеміки. Початий ще в діаспорі спосіб трактувати його постать передовсім із позицій ідейної і моральної чистоти, відповідності статусу нащадка великого роду, набирає нині другорядного значення. Політичні та ідеологічні метання і побутові скандали беруться за поведінку *infant terrible*, зрозумілу, якщо не виправдану для творчої особистості. Ю. Косач не був сексотом або зрадником (принаймні фактами цього не доведено). Швидше у його стосунках з владою (ранньорадянською, польською, німецькою, пізньорадянською) до означення надаються профілі авантюриста і провокатора. Певна річ ігнорувати цього не випадає, тим паче замовчувати або виправдовувати. Опріч викривлення історичного образу, такий підхід унеможлиблює і об'єктивне сприйняття його творчого доробку, де митець насправді проявив себе послідовним



бунтівником і експериментатором. Хоча сам себе в житті й літературі схильний був сприймати невдахою.

Думається, що сьогодні вже визріла необхідність, відкинувши упередження та емоції, спробувати зрозуміти Юрія Косача – людину, громадянина, митця. Адже його творчий і науковий доробок, без сумніву, є внеском у національну культуру. Його життєвий досвід повчальний, більше того – трагічно-повчальний. Доля Ю. Косача в певному розумінні це доля української людини буремного ХХ століття.

Література

1. Костюк Г. Зустрічі і прощання : спогади : у 2 кн. Київ : Смолоскип, 2008. Кн. 2. 512 с.
2. Листи Ізидори Косач-Борисової до Ольги Косач-Кривинюк. *Листи так довго йдуть...* Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упор. С. Кочерга. Київ : Просвіта, 2003. С. 270–277.
3. Тарнавський О. Літературний Львів. 1939–1944 : спомини. Львів : Просвіта, 1995. 136 с.
4. Федорів Р. Історична романістика та національна свідомість. *Дзвін*. 1996. № 11–12. С. 109–113.
5. Шевельов (Шерех) Ю. Я – мене – мені... (і докруги) : спогади : в 2 т. Харків, Нью-Йорк : Вид. часопису «Березіль», Вид-во М. П. Коць, 2001. Т. 2 : В Європі. 304 с.

УДК 908(477.82)

Анатолій СИЛЮК,
*методист відділу освітньої та інноваційної діяльності,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Луцьк*

Товариство волинян «Волинь» в Німеччині: становлення, діяльність, спадщина

(За матеріалами Волинського краєзнавчого музею)

На основі особового фонду Товариства волинян «Волинь» у Німеччині Волинського краєзнавчого музею розглянуто його історію та діяльність в післявоєнній Німеччині в 60-80-х роках ХХ ст.

Ключові слова: *Товариство волинян «Волинь» в Німеччині, українська діаспора, Українська Автокефальна Православна Церква, Анатолій Дублянський, Микола Гаюк, Волинський краєзнавчий музей, волинезнавство.*



Сьогоднішні зарубіжні українці є повноправними громадянами кількох десятків країн різних континентів, де в умовах багатоетнічного оточення зберігають у своєму середовищі рідну мову, народні звичаї, традиції, тобто свою національну самобутність. В основному це діти і внуки представників третьої «нової» емігрантської хвилі [5], яка припадає на період після Другої світової війни. Вона була викликана переважно політичними мотивами. За підрахунками дослідників у воєнні та післявоєнні роки загальна кількість українських емігрантів становила 260–300 тис. чол., в тому числі у країнах Західної Європи осіло 65–75 тис. чол. Це були переважно молоді люди, інтелігенція, примусово вивезені з України на роботу в фашистську Німеччину, які пам'ятали сталінські репресії, військовополонені, учасники національного підпілля, військових формувань, які не могли повернутися на Батьківщину [5, с. 509]. На жаль, процес влиття українців в іншомовний світ, історія утворення і функціонування товариств і земляцтв на сьогоднішній день недостатньо досліджені і висвітлені в науковій літературі.

Для вивчення історії волинської діаспори, як складової української, важливим є дослідження окремих товариств, зокрема Товариства волинян в Німеччині 60–80-их років ХХ ст., архів якого зберігається у Волинському краєзнавчому музеї. Історія його створення та діяльність досліджувалися в публікаціях Г. Бондаренка [1; 2] та О. Силюк [7].

Значну роль в історії української еміграції відігравали релігійні, культурницькі та інші громадські об'єднання, що ставили за мету не лише консолідувати українців на чужих землях, але й забезпечити їх релігійні, культурні, мовно-літературні потреби. Створювались не тільки об'єднання українців, а й активно поширювались різного спрямування земляцтва, товариства, як от: гуцулів, лемків, подолян, теребовлян тощо. Прагнули до цього й волиняни.

У 50–60-ті роки волиняни Канади і Америки об'єднались у Товариство «Волинь». У 1951 р. в Канаді було створено Інститут Дослідів Волині, який своїми виданнями наукового і публіцистичного характеру зробив значний внесок до скарбниці культури української діаспори і дав поштовх виникненню подібних осередків волинян в інших країнах світу, зокрема в Німеччині. У 1964 р. – 1965 рр. у Мюнхені отець Микола Гаюк (1910 р. народження, з с. Романів Луцького повіту) розпочав з Григорієм Ткаченком справу організації Товариства «Волинь» у Німеччині.



29 березня 1969 р. на нараді групи волинян в м. Карлсруе (місто в Німеччині, розташоване біля річки Рейн неподалік від французько-німецького кордону, сьогодні є третім за чисельністю населення (308 436 ос. на 31 грудня 2020 р.) містом землі Баден-Вюртемберг) утворено Ініціативний комітет, який почав підготовку до скликання з'їзду волинян. На таке зібрання треба було мати великі кошти. І тому вирішили провести його разом з 4-м з'їздом волинян у Німеччині. Розісланий по відомих адресах волинян обіжний лист у справі заснування Товариства був із зацікавленням схвалений і підтриманий.

Засновницькі збори Товариства «Волинь» відбулися 5 вересня 1970 р. в Мюнхені у приміщенні ресторану «Августінер Келлер», на яких були присутні протопросвітер Палладій Дубицький, о. Микола Гаюк, Борис Дідик, Ірина Леник, Всеволод Огородник, Надія Палієнко, Вадим Поровчук, Петро Осипюк, Олекса Найко, Сергій Ляшук, Анна Ляшук, Олена Дубицька, Володимир Дідович. Збори відкрив ініціатор отець Микола Гаюк. Після дискусії над проектом Статуту, було обрано Управу товариства в складі: голова – о. Микола Гаюк, заступник голови – інженер Юрій Ковальчук, секретар – Володимир Дідович, члени – Борис Дідик, Ірина Леник, Всеволод Огородник і Олександр Капітанчик. Управа мала виробити Статут і підготувати наступний з'їзд, що мав відбутись у Дюссельдорфі в 1971 р. Про ці події написав у травні 1975 р. в Ессені М. Гаюк у спогадах «Коротко до історії Т-ва «Волинь» у Німеччині» [6, арк. 76].

Головним завданням своєї діяльності Товариство проголошувало «духовне об'єднання й плекання національних і культурних традицій Волинської землі, та співпрацювати з товариством «Волинь» у Канаді, а також із усіма українськими інституціями, організаціями та культурно-освітніми товариствами». У своєму виступі на зборах о. Микола Гаюк підкреслив: «Доцільність створення Товариства «Волинь» є для нас необхідним, хоч би з того погляду, що всі другі частини українських земель: Лемківщина, Буковина та всі провінції Галичини є вже об'єднані, залишились тільки волиняни, але, як говориться у прислів'ї, «що краще пізніше – ніж ніколи». Ми покинули свій рідний краї, як політична еміграція і не забуваймо про ті обов'язки, що тяжать на нас. Не забуваймо своєї рідної мови, традицій, звичаїв і ці наші духовні надбання передаймо нашим дітям, щоб і вони знали чийх батьків є вони діти...». Вчімся і приглядаймося до всього, що добре на чужині, щоб ми могли



прислужитися у відбудові нашого державницько-самостійницького життя. Розуміючи це завдання, не розходьмося різними шляхами, а йдімо до «одного великого всеукраїнського творчого об'єднання...» [6, арк. 76].

Загальні збори товариства «Волинь» відбулися 12 січня 1974 р. у Мюнхені у домі «Рідної школи». Згідно 36 розісланих листів – запрошень прибуло 12 осіб, 5 осіб повідомили листами про свою відсутність. Збори прийняли Статут (див. додаток 1), яким передбачили проведення з'їзду Товариства через два роки у Мюнхені. Замість 7 було обрано 5 членів Управи: голова о. протоієрей Микола Гаюк, заступник голови мгр. Володимир Дідович, секретар Ірина Леник, організаційний референт – Іван Проноза, скарбник – Степан Демчур. Сергій Коржанівський очолив контрольну комісію, а інженер Юрій Ковальчук – товариський суд.

На засіданні Управи та Контрольної комісії 2 листопада 1974 р. в Мюнхені підтверджено попередню постанову і вирішено провести з'їзд волинян на латинські Зелені Свята 17–19 травня 1975 р. в м. Ессені. Організаційний комітет в складі І. Пронози, О. Капітанчика, Б. Дідика, І. Корнила зайнявся підготовкою до з'їзду.

Для правового оформлення як інституції 4 лютого 1974 р. товариство «Волинь» зголошено в Уряді, а 3 березня 1975 р. подано до реєстрації в Суді. Воно проголосило себе «об'єднанням волиняків без різниці їхніх політичних переконань, але практикуючих вірних, що визнають УАП Церкву».

Не легко було скликати Перший з'їзд, бо організовувався він силами, можливостями і на членські внески самих волинян. За два місяці до його початку розмістили повідомлення в українській пресі, зокрема: «Шлях перемоги» (Мюнхен), «Українські вісті» (Новий Ульм), «Українське слово» (Париж), «Українська думка» (Лондон). Приміщення запропонувала Головна Управа українського християнського робітничого руху.

17–18 травня 1975 р. в Ессені у будинку Української громади Товариство «Волинь» провело історичний Перший з'їзд волинян Німеччини, у якому взяли участь 60 осіб, в тому числі – 31 були фіксованими членами, який засвідчив їх бажання об'єднатися заради «творчої праці на користь дорогої Волині й визволення поневоленої Батьківщини України» [6, арк. 59].

У суботу 17 травня 1975 р. з усіх сторін Західної Німеччини прибули волиняни до Ессена. Від земляків з Англії у з'їзді взяли участь Іван Цюрич та Михайло Мартинюк. З'їзд листовно привітали і підтримали Інститут



Дослідів Волині і Товариство «Волинь» з Вінніпегу, Товариство «Волинь» із Торонто та інші.

Головна програма з'їзду відбулася у неділю 18 травня. О 10-й годині ранку в українській каплиці Св. Дмитра при євангелицькій церкві почалась Соборна Служба Божа, яку відправляли священники волиняни: протопресвітер П. Дубицький, протопресвітер А. Дублянський, протоієрей М. Гаюк, о. А. Остапчук і о. Ол. Ковальський, а прислужував їм іподиякон О. Найко. Після Служби Божої відправили молебен до всіх Святих Землі Волинської.

По обіді офіційну частину з'їзду відкрив протоієрей М. Гаюк, який у вступному слові підкреслив: «Сьогодні наше завдання ми сповнили, з'їзд скликано і щиро вітаю вас, дорогі волиняни, що Ви прибули на з'їзд, щоб тут зустрінутись один з одним і обмінятись думками, та підтвердити нашу єдність волиняків у всезагальному українському об'єднанні» [3, с. 15]. З'їзд підтримали і привітали відомі церковні та громадські діячі, зокрема протоієрей А. Дублянський – від Вищого Церковного Управління Української Автокефальної Православної Церкви, протоієрей П. Дубицький – від парафії УАПЦ в Мюнхені й Людвігсфельді та Інтернату «Рідна школа», мгр. Дідович – від ЦПУЕН, Г. Ткаченко – від Української Народної Ради, Б. Дідик – від МНУЕН, Д. Кушлик – від Українського Християнського Робітничого Руху в Німеччині. У залі над столом президії висіли Герб Волині та Чудотворна ікона Почаївської Богоматері.

З'їзд заслухав дві доповіді: прот. А. Дублянського «Дещо з минулого Волині» та мгр. В. Дідовича – «Культурно-національний розвиток життя на Волині», в яких було подано відомості про походження назви Волинь, про вклад краю до загальноукраїнської культури, деякі моменти з недавнього минулого краю, про ряд українських політичних і церковних діячів, що своєю працею спричинилися до високого національного усвідомлення волинян, про дії УПА на Волині та долю українського дисидента, волиняка Валентина Мороза. З'їзд був витриманий у високому патріотичному дусі та вболіванням за долю України. Переважно подіям в Україні присвячена прийнята з'їздом резолюція. Зокрема в ній говорилося: «З'їзд пересилає свій щирий привіт поневоленому, але нескореному Українському народові на різних землях, у місцях тимчасового заслання та вільному світі, зокрема, патріотичній молоді в Україні, що бореться за збереження мови, культури та духовності нації. З'їзд вітає Українську Воюючу Церкву, духовенство і вірних, які в умовах жахливого переслідування борються за перемогу християнської правди на українській землі...



З'їзд рішуче протестує: проти нової хвилі переслідувань і релігійних утисків на Україні, проти національного і культурного народовбивства, плянового знищення Божих храмів, могил поляглих борців за волю України та історичних пам'яток; проти примусового вивозу українського населення, а української молоді зокрема, поза межі України та посиленої русифікації на Україні; проти втручання московського православного патріархату в життя українських Церков в екзилі.

З'їзд звертається до всього вільного Світу, зокрема до Організації Об'єднаних Націй, стати в обороні переслідуваних українців і урядові СРСР поставити слідуючі вимоги: ... знести закрите суспільство ...; дозволити населенню України користуватися правами людини, свободою релігії, науки, вільної думки, плекати українську культуру та творити вільні національні організації» [6, арк. 51–52]. З'їзд значно активізував роботу Товариства, сприяв посиленню зв'язків волинян Німеччини із земляками у світі.

Засідання Управи Товариства і членів Контрольної комісії стали регулярними. Так, на засіданні 1 листопада 1975 р. обговорено підсумки організації проведення з'їзду (витрати на його проведення склали 1450,33 німецьких марок), питання про виготовлення печатки українською мовою, що було значною проблемою. Призначено було на 6 червня 1976 р. у Мюнхені провести загальні збори.

Але II загальні збори Товариства «Волинь» відбулися лише 15 січня 1977 р. у Мюнхені в приміщенні інтернату «Рідна школа». Розпочалися вони на годину пізніше визначеного часу, оскільки згідно зі Статутом збори є правомочні при будь-якій кількості членів. Всього на зборах було присутніх 9 осіб. Від Управи прозвітував о. Микола Гаюк, від Контрольної комісії – Всеволод Огородник, за Товариський суд – Юрій Ковальчук. Керівні органи було обрано майже без змін. Затверджено членські внески в кількості 20 марок, а для родин, в яких є кілька членів – 10 марок в рік. На зборах оговорювалась пропозиція розпочати об'єднання волинян Європи. Однак малочисельному Товариству «Волинь» в Німеччині це було під силу.

Згідно з реєстром у Товаристві було 32 члени, до яких впродовж 1975–1976 рр. приєдналося 5 нових та 3 особи відмовились від членства. Таким чином на 15 січня 1977 р. було 29 діючих членів [6, арк. 37].

Управа Товариства щороку під Різдво Христове й Великдень в українських часописах друкувала святкові вітання. Активно велось листування з Товариством «Волинь» у Вінніпезі, поширювались його видання



у Німеччині. У неділю 27 червня 1976 р., на прохання Управи, ряд священників волинян після служби Божої відправили панахиду по масово розстріляних у Луцькій в'язниці 35 років тому 24 червня 1941 р., «найкращих синів і дочок волинської землі, мучеників за волю України, які загинули від червоного наїзника».

Товариство займалось благодійницькою діяльністю, допомагало хворим і знедоленим. Так, для інваліда Івана Вохонюка із Штутгарту надано допомогу одягом, речами та безкоштовною опікою.

Не дивлячись на те, що Управа робила що могла, організувати діяльність Товариства як консолідуючої установи волинян не вдалося. 1 листопада 1978 р. традиційно в приміщені «Рідної школи» в Мюнхені Управа зібралась на своє засідання, бо згідно із Статутом в січні наступного року її термін дії закінчувався. Присутні – М. Гаюк, І. Леник і С. Демчур вирішили зібрати Загальні збори 13 січня 1979 р. у цьому ж приміщенні. Голова Товариства нарікав, «що члени не активні. Навіть членських вкладок не виплатили за біжучий рік, а на ущімлення ображаються». Ірина Леник причину пасивності членів Товариства бачила у відсутності поінформованості їх про діяльність Управи.

III Загальні збори Товариства «Волинь» відбулись 13 січня 1979 р. в Мюнхені. У звіті Управи голова М. Гаюк проаналізував стан справ у Товаристві. За 1977 і 1978 рр. було прийнято до нього всього 3 особи і загальна кількість склала 32 члени (див. додаток 2). У звітному періоді відбулася зустріч із секретарем Німецького історичного товариства «Волинь» Ніколасом Арндтом та погоджено тіснішу співпрацю. Втім, щоб не виносити дискусії на суд сторонніх, Арндта вирішили на з'їзд не запрошувати.

Товариство організувало акцію збору книжок для волинян серед установ, інституцій і приватних осіб, яка дала успішні наслідки – створено бібліотеку із фондом в 119 одиниць. Жертводавцями стали видавництва «Шлях перемоги» в Мюнхені – 6 книг, «Говерля» у Нью-Йорку – 10, Товариство «Волинь» з Вінніпегу – 70, доктор Юрій Бойко з Мюнхена – 24, доктор Максим Бойко з Америки – 4, Микола Гаюк – 1. Окремо закуплено в Англії книгу Оскара Кольберга «Волинь: обряди, мелодії, пісні з нотами» на польській мові та «Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область». Послугами бібліотеки скористалось всього 10 членів. Було відмічено, що «на жаль, членство мало користує з неї».



Товариство провадило жваве листування. Надійшло у 1977 р. – 24, 1978 р. – 33 листи, у відповідь було відправлено 87 і 160 листів. Каса Товариства становила 667,96 німецьких марок, з яких 220 марок членські внески, а видатки склали 204,15. Вказані роки були найпліднішими у діяльності Товариства.

Збори, зважаючи на складні обставини загального характеру, а це розпорошеність волинян по країні, брак засобів, визнали роботу Управи задовільного та висловили побажання налагодити тісніші контакти з волинянами півночі Німеччини і закликали кожного до наступних зборів залучити хоча б по одному новому членові. Після тривалої дискусії був обраний керівний склад. Товариство знову очолив М. Гаюк, Контрольну комісію – В. Огородник, Товариський суд – П. Дубицький.

З наближенням 10-ї річниці Товариства «Волинь» у Німеччині 26 липня 1980 р. в приміщенні євангельської каплиці Св. Духа в Нюрнберзі відбулося засідання Управи та Контрольної комісії. Після дебатів одностайно було вирішено ювілейні урочистості провести разом із Загальними зборами 8 листопада 1980 р. у Нюрнберзі. Окрім того вирішили допомогти волинянину Олександру Капітанчику видрукувати до ювілею поетичну збірку, започаткувати бібліотеку Товариства. З невідомих причин збірка не була видана. Було прийнято рішення збирати спогади до видання збірника «Літопис УПА», який готувався Товариством «Волинь» в Торонто (Канада).

30–31 серпня 1980 р. в Мюнхені відбувся 5-й з'їзд українців Німеччини. Товариство «Волинь» гідно представило на ньому своє земляцтво, навіть відмовившись від фізичної участі у чергових Загальних зборах та З'їзді історичного товариства «Волинь».

Перший ювілей урочисто відзначено на загальних зборах Товариства, які відбулись 26 липня 1981 р. у каплиці Св. Духа в Нюрнберзі за участю гостей з Канади. Кількість дійсних членів скоротилась до 29 (у звітному році троє померли, а нових членів не прибуло). Після дискусії за звітами голови Товариства прот. М. Гаюка, скарбника С. Демчура та Контрольної комісії – В. Огородника, висловлено подяку за їх жертвовну працю на користь Товариства та його членів і надано їм «абсолютарій», тобто право самим планувати і вирішувати всі без винятку справи установи між з'їздами. До керівних органів обрали: головою – М. Гаюка, заступником – В. Огородника, секретарем – О. Ляшука та ін. Збори пройшли успішно



і по діловому. Багато уваги приділялося питанням недостатньої інформованості членів та німецьких і українських інституцій про діяльність Товариства. Збори закінчились молитвою «Достойно есть...», яку провів духівник Товариства «Волинь» архіпресвітер Паладій Дубицький.

П'яті ювілейні загальні збори відбулись за Статутом через два роки 1 листопада 1983 р. у м. Нюрнберзі. Місце проведення – каплиця Святого Духа – була прикрашена національним прапором, тризубом та волинським гербом. З 27 дійсних членів (двоє за звітний період померли) Товариства прибули 10 осіб. Голова Товариства М. Гаюк, відкриваючи засідання, згадав про національне свято 1 листопада – День листопадового зриву 1918 р. та 50-річчя замучених голодом у 1932–1933 рр. 7-ми мільйонів українців. Їх пам'ять вшанували хвилиною мовчання та співом «Вічная Пам'ять».

До діяльності Товариства у звітному періоді належало листування з товариством «Волинь» у Вінніпезі та його дійсними членами, розсилання їм збірника «Літопис Волині» (частини 13–14), повідомлення членів товариства у Німеччині про каталоги та списки літератури бібліотеки, подання до українських часописів повідомлень, дописів про діяльність та святкових вітань, розбудова бібліотеки до 120 книжок, підтримування зв'язків із німецьким товариством «Волинь», розміщення у пресі заклику до волинян за підписами трьох товариств «Волинь» у Вінніпезі, Торонто і Німеччині. Впродовж звітного часу було надіслано листів, посилок з книжками, друків 263 і отримано – 33. У касі знаходилось 1765,93 німецьких марки. Заступник голови В. Огородник коротко і стисло окреслив «сучасний тяжкий стан еміграції і товариства «Волинь» у Німеччині». На пропозицію Н. Палієнко з метою полегшення вступу до Товариства замінено високі фінансові членські внески на довільні. Діяльність Товариства за звітний період була визнана задовільною. На голову Товариства, підтверджуючи довіру Управі, знову обрали М. Гаюка.

На наступні 6 загальні збори у 1985 р. із 20 дійсних членів прибуло 7, не змогли прибути 7 і 6 не прибули з невідомих причин. Голова зборів М. Гаюк зачитав протокол попередніх зборів і зауважив, «що ідеї, схвалені у протоколі, добрі, тільки, що дуже тяжко їх здійснити». Окрім традиційної діяльності, що була схарактеризована у звіті, відмічено зменшення обсягу листування, збільшення фонду бібліотеки до 125 томів, здійснення підтримки новоствореного товариства «Волинь» в Англії, організовано опіку над могилою



диякона Володимира Онуфрійчука в Мюнхені. Стан каси визначався у 1018,79 німецьких марок. Звіт було прийнято до відому, керівництво Товариством залишено без змін. Особлива подяка виголошена родинам Ляшуків і Демчуків, які спільно з М. Гаюком вели усі справи Товариства.

З'їзд вніс поправку до Статуту такого змісту: «членами товариства «Волинь» у Німеччині мають бути українці уродженці Волині, що була під Польщею та їх діти, що народилися уже в Німеччині» [4, арк. 7–9].

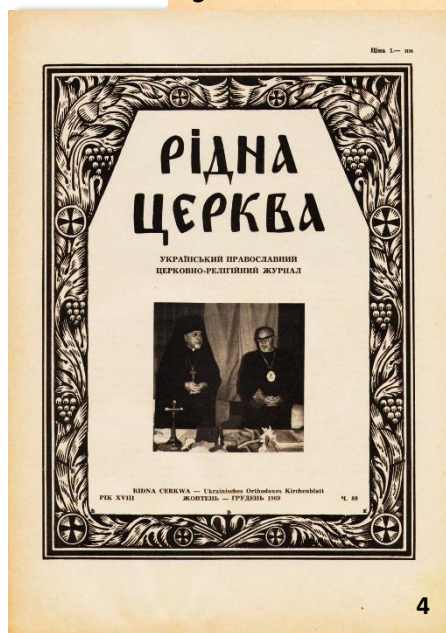
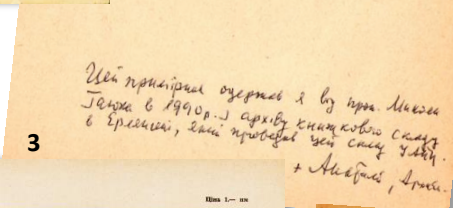
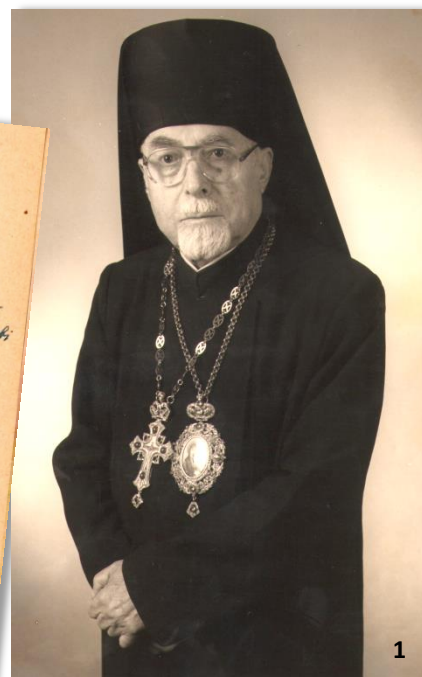
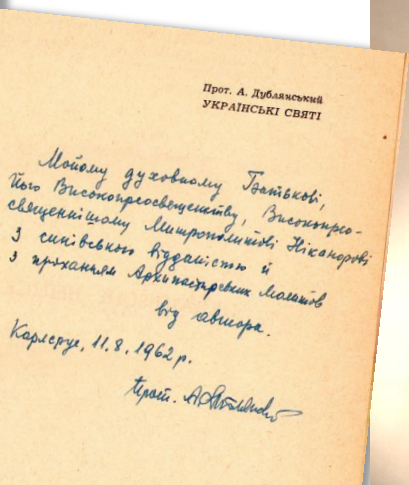
Заплановану на літо 1986 р. зустріч волинян в Новому Ульмі організувати не вдалося. М. Гаюк, зважаючи на свій стан здоров'я, просив взятись за цю справу Сергія Ляшука з синами. Але раптова смерть Анни Ляшук, активної волинянки, учасниці всіх волинських зборів, відтермінувала зустріч на невизначений період.

Наступні загальні збори Товариства «Волинь», а вони виявились останніми, відбулися у помешканні С. Ляшука в м. Новий Ульм. Андрій Ляшук, який відкрив збори, наголосив на тому, що вони є правомочні. Прибуло 6 з 19 членів. 12 осіб надіслали виправдання про свою відсутність. Вів збори С. Демчур. М. Гаюк надіслав вітання. Пройшло обговорення поточних справ і без дискусій було залишено попередній керівний склад Товариства.

16 вересня 1993 р. Управа Товариства «Волинь» у Німеччині, зареєстрована в суді м. Ерлянген, розіслала своїм членам повідомлення про скликання загальних зборів на 25 вересня 1993 р. з метою ліквідації товариства згідно з вимогою суду. У кінці листопада 1993 р. Микола Гаюк передав архів і касові документи Товариства «Волинь» Сергію та Миколі Ляшукам для проведення його ліквідації та зняття з реєстрації, що і було виконано.

У червні 1995 р. архів Товариства «Волинь» в Німеччині, який охоплював майже 25-річну його історію та діяльність, та частина бібліотеки у кількості 13 томів, за посередництвом митрополита УАПЦ в Німеччині та Західній Європі Анатолія Дублянського були передані Сергієм Ляшуком до фондів Волинського краєзнавчого музею в Луцьку на довічне зберігання [4; 6].

Товариство «Волинь» у Німеччині, створене волинянами-емігрантами своїми силами і коштами, є свідченням високого патріотизму, прагненням зберегти на чужині рідні традиції та обряди, українську мову і церкву. Воно не тільки морально і матеріально підтримувало емігрантів з Волині в 70–80-ті роки ХХ ст., але й прагнуло всілякими шляхами впливати на події в Україні, відстоювати прагнення українського народу до утвердження своєї державності.



Підписи до світлин

1. Митрополит УАПЦ в Німеччині та Західній Європі Анатолій Дублянський (1912–1997), співорганізатор і духівник Товариства «Волинь» в Німеччині.
- 2–3. А. Дублянський. Українські святі. Мюнхен, 1962.
- 4–5. «Рідна Церква» – видання Церковного Управління УАПЦ в м. Мюнхені в 1952–1988 рр. Засновник і головний редактор Анатолій Дублянський.

Джерела і література

1. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волинської області (1939–2019 роки). Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. 534 с. ; іл.



2. Бондаренко Г., Силюк А. Товариство українців «Волинь» в Німеччині. *Бердичівщина : Поступ у третє тисячоліття* : наук. зб. «Велика Волинь». Житомир, 2001. Т. 22. С. 205–213.
3. Гаюк Микола. З'їзд Товариства «Волинь». *Українські вісті*. 1975. 6 липня ; *Рідна церква*. 1975. Ч. 102. С. 17 ; Ч. 103. С. 15.
4. Листування голови Товариства «Волинь» у Німеччині М. Гаюка 1969–1993 рр. *Фонди Волинського краєзнавчого музею* : КДФ – 16125, КВ – 71025.
5. Західна українська діаспора. *Мала енциклопедія етнодержавотворення* / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра : Генеза, 1996. С. 509–510.
6. Протоколи, звіти, резолюції зборів Товариства «Волинь» у Німеччині 1975–1985 рр. *Фонди Волинського краєзнавчого музею* : КДФ – 16127, КВ – 71027.
7. Силюк О. Створення та діяльність Товариства українців «Волинь» у Німеччині (60–80-ті рр. ХХ ст.). *Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»* (14–15 травня 2013 р.) : у 2 т. Т. 2. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. С. 34–36.

Додаток 1

Статут Товариства «Волинь» у Німеччині*

Розділ I

1. Назва: Товариство Волинь.
2. Осідок: Ерлянген.
3. Терен діяльності: Західна Німеччина.
4. Печатка Товариства має напис у двох мовах: українській та німецькій.
5. Товариство Волинь є особою правною й може набувати рухоме і нерухоме майно і вести різного роду підприємства.

Розділ II

6. Мета Товариства:
 - а) плекати християнську любов та братерську єдність серед уродженців Волині й побратимів усієї України на основі соборницьких ідей;
 - б) нести братерську поміч і опіку: молоді, сиротам, калікам і хворим землякам на терені Німеччини;
 - в) влаштовувати імпрези, вистави, відчити і т. п.;
 - г) провадити видавничу діяльність;



д) збирати і перераховувати матеріали та документи про Волинь. Виготовити листу всіх упавших в боротьбі з окупантами та всіх заслужених діячів Волині. Опікуватися могилами, організовувати панахиди за борців, полеглих в боях за Батьківщину;

е) співпрацювати з іншими Товариствами волинян, зі всіма українськими науковими і допомогівими інституціями та культурно-освітніми товариствами.

Розділ III

7. Товариство черпає засоби:

- а) з місячних вкладок та інших оплат від своїх членів;
- б) з різного роду імпрез;
- в) з добровільних датків;
- г) з власних публікацій.

Розділ IV

8. Члени Товариства діляться на:

- а) звичайних та
- б) почесних.

9. Звичайним членом Товариства може стати кожний українець (-ка) в Німеччині, що походять з Волині, або перебував на Волині, чи народжений на еміграції, що його батьки є родом із Волині, та покінчив 18 років.

10. Почесним членом можуть стати особи фізичні та правні без уваги на національність, якщо вони причинились до розвою Волині, або поклали для неї спеціальні (особливі) заслуги.

11. Звичайним членам прислуговує право:

- а) вибирати та бути обраним до Керівних органів Товариства;
- б) брати участь у Загальних Зборах;
- в) користати з усіх надбань Товариства. Почесні члени користуються правами звичайних членів.

12. Усі члени мають обов'язки:

- а) дбати про розвиток Товариства;
- б) виконувати постанови Загальних Зборів та придержуватись правил цього статуту.

13. Кожного члена може Управа Товариства, а почесного Загальні Збори Товариства виключити зі списку членів Товариства, якщо він:



- а) діє на шкоду Української спільноти;
- б) не виконує постанов Загальних Зборів та правил цього статуту;
- в) залягає з виплатою найменше річної вкладки. В тому випадку виключений може стати знову членом, коли вирівняє залежність.

Розділ V

14. Органами Товариства є:

- а) Загальні Збори;
- б) Управа Товариства;
- в) Контрольна комісія;
- г) Товариський суд.

15. Найвищим органом Товариства є Загальні Збори. Загальні збори можуть бути:

- а) звичайні;
- б) надзвичайні – скликаються в разі потреби.

16. Звичайні і Надзвичайні Збори скликає Управа Товариства, повідомляючи кожного члена на місяць наперед.

17. Звичайні і Надзвичайні Збори можуть бути скликані:

- а) на підставі ухвали Управи;
- б) на внесок Контрольної комісії;
- в) на домагання однієї третьої загального числа членів.

18. Якщо Управа на протязі 30 днів з часу подання внеску Контрольної комісії або домагання 1/3 загального числа членів не скличе Загальних Зборів, Контрольна комісія має право скликати Надзвичайні Збори.

19. Загальні Збори вважаються правосильні при, щонайменше проявності половини членів, коли ж не має такої кількості, Загальні Збори відбуваються на годину пізніше при всякій кількості членів.

20. Нарадами керує президія, вибрана Загальними Зборами.

21. Рішення на Загальних Зборах западають більшістю голосів.

22. Рішення про зміну статуту потребують 2/3 приявних голосів.

23. До компетенції Загальних Зборів належить:

- а) затвердження порядку нарад;
- б) затвердження та зміна статуту;
- в) затвердження протоколів Загальних Зборів;



г) вибір органів та уділення абсолюторії уступаючим членам Управи і Контрольної комісії;

- е) проекти пропозити Управою;
- є) іменування почесних членів;
- ж) відклики в справі звільнення членів.

24. Управа Товариства складається з 5 членів: голови, заступника, скарбника, секретаря і організаційного референта. Всі члени управи працюють почесно і безкорисно.

25. Постанови Управи западають більшістю голосів.

26. До компетенції Управи належить:

- а) обміркування справ Товариства згідно зі статутом;
- б) керування діяльністю Товариства та репрезентація Товариства назовні;
- в) приймання членів Товариства;
- г) ставлення внесків та іменування почесних членів Товариства;
- д) виготовлення напрямних праці, організація імпрез та видавництва;
- е) набування рухомого та нерухомого майна;
- є) допомога та опіка над Волиняками;
- ж) співпраця з іншими Товариствами.

27. За свою діяльність Управа відповідає перед Загальними Зборами.

28. Контрольна комісія складається з трьох членів, що вибирають з поміж себе голову.

29. Контрольна комісія провіряє книговодство та діяльність Управи і дає внески Загальним Зборам.

30. Товариський Суд складається з трьох членів, що вибирають з поміж себе голову. Товариський Суд займається непорозуміннями чи спорами між членами Товариства.

31. Товариство «Волинь» може бути розв'язане рішенням Загальних Зборів 3/4 голосів;

32. В разі ліквідації Товариства, майно повинно бути передане УАП Церкві в Німеччині, та українським харитативним організаціям.

33. Евентуальні, дрібні зміни в тексті статуту доручаються новообраній Управі Товариства «Волинь».

* Листування голови Товариства «Волинь» у Німеччині М. Гаюка. 1969–1993 рр. Фонди ВКМ: КДФ. – 125, КВ – 71025. Арк. 7–9.



Список Членів Товариства «Волинь» у Німеччині**

Дата вступу		Дата народж.	Місце проживання
31.01.1974	Микола Гаюк, протоієрей, не одружений	01.10.1910	Ерлянген
05.02.1974	Анатолій Дублянський, архиєпископ, одружений	11.11.1912	Новий Ульм
17.02.1974	Всеволод Огородник, робітник, розведений	06.05.1919	Регенсбург
17.02.1974	Степан Демчур, контролер, одружений	18.09.1925	Амберг, Кімельсбрук
18.02.1974	Іван Проноза, шофер	29.05.1915	Гамм/Вестф.
19.03.1974	Сергій Коржанівський, рентнер, вдовий	20.10.1897	Оттобрук-Мюнхен
27.03.1974	Олександр Ковальський, протоієрей, одружений	22.03.1923	Гільдесгайм
30.03.1974	Володимир Дідович, архиєпископ, одружений	16.09.1922	Мюнхен
31.03.1974	Павло Поліщук, робітник, одружений	04.11.1911	Білефельд
31.03.1974	Олекса Шевчук, робітник, одружений	15.09.1914	Білефельд
20.04.1974	Олександр Капітанчик, в міській управі, одружений	14.08.1922	Ессен
25.04.1974	Петро Гулюк, купець	06.07.1922	Гамм
05.05.1974	Олекса Найко, робітник, одружений	17.03.1914	Нюрнберг Оберасбах
13.06.1974	Палладій Дубицький, архиєпископ, одружений	05.01.1911	Мюнхен
12.04.1974	Сергій Ляшук, муляр, одружений	09.09.1917	Новий Ульм
12.04.1974	Анна Ляшук, кравчиня, заміжня	01.02.1920	Новий Ульм
12.04.1974	Олександр Ляшук, організатор, не одружений	12.04.1946	Новий Ульм
1974	Григорій Ткаченко,		Мюнхен



25.05. 1976	Раїса Еллінгауз-Арцабко, доктор	Ганновер
1977	Ірина Леник	Мюнхен
1977	Юрій Ковальчук, диплом. інженер	Ганновер
невідомо	Віра Ковальчук	Ганновер
невідомо	Борис Дідик	Дюссельдорф
невідомо	Іван Корнило	Фельберт
невідомо	Андрій Ляшук	Вайссенгорн
невідомо	Микола Ляшук	Новий Ульм
невідомо	Петро Осипук	Нюрнберг
невідомо	Надія Палієнко	Дюссельдорф
невідомо	Павло Селезіонов	Регенсбург
невідомо	Федір Ткачук	Кассель
невідомо	М. Дяченко	невідомо

** Список (не повний) складено на основі заяв членів Товариства «Волинь» у Німеччині станом на 01.01.1986 р. Фонди ВКМ: КДФ. – 16125, НВ – 71025. Арк. 22.

УДК 908(477.82)

Анатолій СИЛЮК,
*методист відділу освітньої та інноваційної діяльності,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Луцьк*

Максим Бойко – засновник волинської бібліографії в діаспорі

Розглянуто життєвий та творчий шлях відомого українського вченого, бібліографа, журналіста, економіста, громадського та культурного діяча Максима Бойка, окреслено його внесок у створення бібліографії волиніани в діаспорі за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею.

Ключові слова: бібліографія історії Волині, волинська діаспора, Максим Бойко, осередок бібліографії Волині при Університеті Індіани, Волинський краєзнавчий музей, волинезнавство, освіта.



Важливе місце в сучасних історико-краєзнавчих та музеєзнавчих дослідженнях учнівської молоді займає вивчення музейних колекцій обласних і регіональних музеїв та архівів, включення до наукового обігу маловідомих, але важливих для розвитку освіти, культури та державотворення, самоідентифікації та громадянського становлення майбутніх українців документів і матеріалів діячів української діаспори другої (повоєнної) хвилі еміграції, особові фонди яких в 90-і роки ХХ ст. були сформовані в музейних та архівних закладах Волині. Майже недослідженим, але дуже важливим є фонд Максима Симоновича Бойка – відомого в діаспорі бібліографа, бібліотекаря, публіциста, історика, члена Наукового Товариства імені Шевченка, доктора суспільно-економічних наук (1969), одного із фундаторів Інституту Дослідів Волині та Товариства «Волинь» у Вінніпезі (Канада), почесного професора Волинського національного університету імені Лесі Українки (1994) у Волинському краєзнавчому музеї. Опрацювала його і склала первинний огляд та каталог О. Вознюк [8; 13]. Життєвому та творчому шляху Максима Бойка присвятили свої публікації відомі волинські науковці та краєзнавці Г. Бондаренко [5; 6], Г. Аркушин [1], Г. Бухало [7], Г. Гуртовий [9], І. Тюрменко [14], А. Силюк [12]. Його ім'я представлено в сучасних академічних енциклопедичних виданнях України [10, с. 193; 15, с. 325]. Використовуючи унікальні фондові матеріали ВКМ, в статті розглянуто внесок М. Бойка у волинезнавство, зокрема у заснування та створення бібліографії Волині в діаспорі.

Максим Симонович Бойко народився 22(09) лютого 1912 року в с. Лопушне, тепер Кременецького району Тернопільської області. Перші роки навчання Максима пройшли вдома за активною допомогою дядька Павла, колишнього старшини УНР, та в 1925/26 роках в народній школі в Почаєві. «Середню кооперативну освіту», за висловом М. Бойка, здобув у Державній школі в с. Наленчеві поблизу Любліна (Польща) в 1938-1939 роках. Згодом працював в Українському банку в Почаєві. У рідному селі організував в 1932 році першу на Волині кооперативну бібліотеку, допомагав створювати такі ж бібліотеки у інших селах, провадив широку національну громадсько-культурну діяльність серед молоді. Краєзнавством зацікавився з молодих літ. В 1932 році на курсі Народного університету в Михайлівці реферував «Опис власного життя» та «Опис місцевости» [3]. Дописував до львівської газети «Громадський голос» і «Молоде село». У 1939 році мобілізований до польського війська.



З початком Другої світової війни потрапив до німецького полону. У серпні 1940 р. вдалося втекти із табору полонених в Герлицях. Продовжував навчання в Дубні на Волині в 1942 році. У 1944–1945 роках студював журналістику і економіку в Українському технічно-господарському інституті в Подебрадах (Чехія). У 1945 році переїхав до Німеччини, де у 1948 р. закінчив Українську вищу економічну школу в м. Мюнхені із академічним ступенем інженера економіки. З весни 1949 року емігрував до Канади в м. Вінніпег. У 1949–1957 рр. працював у Консистерії Української греко-католицької церкви. 21 листопада 1949 р. організував Ініціативний Гурток Волинян, що 26 липня 1951 р. оформився в Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі [4], секретарем якого працював до 1961 р.

У 1961–1962 роках навчався у бібліотечній школі Оттавського університету, здобувши наукове звання бакалавра бібліотекарства. Працював у бібліотеках університету Західного Онтаріо (1957–1964 рр.) та Університету Індіана в м. Індіанополісі та його кампусі в м. Блумінгтоні (1966–1982 рр.), де заснував Осередок бібліографії Волині (1968–1992 рр.). В 1968–1983 роках видавав щорічник «Праці осередку бібліографії Волині» (всього вийшло 22 випуски), присвячені бібліографії, друкарству, книгознавству, палеографії, історії України та Волині. В 1969 році в Українському Вільному Університеті у м. Мюнхені успішно захистив докторську дисертацію «Головні фактори економіки Волині».

Максим Бойко створив велику бібліографію Волиніани. Видав власним коштом 45 бібліографічних праць, зокрема «Бібліографія періодики Волині. 1938–1960» (1970), «Історико-бібліографічний нарис друкарства Волині. 1678–1830» (1972), «Каталог книг Русі-України» (1973), «Бібліографічний довідник поселень Волині ХІХ ст.» (1973), «Нариси до історії української бібліографії. 1073–1916» (1988), «Бібліографія української бібліографії періоду державності й діаспори. 1970–1980» (1989; усі – Блумінгтон). Серед бібліографічних досліджень М. Бойка – «Книгодрукування в Почаєві і Крем'янці та мандрівні друкарі» (Блумінгтон; Торонто, 1980), «Покажчик до Записок Наукового товариства імені Шевченка. 1892–1982: Довідник до записок бібліотеки Інституту Індіяни» (1984), «Українська бібліографія за кордоном. 1922–1982» (1985), «Українська бібліографія материка і діаспори. 1917–1980» (1989), «Істотні основи української бібліографії» (1991), «Репертуар української бібліографії» (1992; усі – Блумінгтон). Максим Бойко



є автором статей із питань бібліографії та низки виданих у Блумінгтоні художніх творів: «Зібране з розвіяних листків» (1982), «На сторожі волі Східної Брами» (1992), збірок власних фейлетонів і п'єс для аматорів сцени («Буросвіти», «Не встидайся свого роду», «Безкривавий хліб»; усі – 1992). Упорядкував перші числа науково-популярного збірника волинезнавства «Літопис Волині» (1952–1960), які почав видавати Інститут Дослідів Волині, краєзнавчого словника «Стара Волинь і Волинське Полісся» О. Цинкаловського (бібліографія та упорядкування ілюстрацій), був редактором з 1954 року «Вісника історичних дослідів Волині». Бібліографічна та письменницька друкована і недрукована спадщина складає понад 250 різних праць [2].

Помер М. С. Бойко 6 січня 1998 року в м. Блумінгтоні, штат Індіана, похований на цвинтарі св. Андрея в с. Бавнд Бруку Нью Джерсі в США.

Максим Бойко скромно оцінював свою багатолітню діяльність: «Наша праця на еміграції залишиться як доказ, що ідейні одиниці робили все що було в їх силах. Я особисто буду вдоволений, коли мною зібраний матеріал буде використаний як номенклатура наступними бібліографами» [3].

В 1992 році по відвідуванні України та рідної Кременеччини М. Бойко писав: «Вдома не було кому мене запитати: а що ти сину робив за кордоном? На моє виправдання я декому показав кілька примірників бібліографічних праць, які колишня влада “поступового життя” автохтонам заборонила писати, читати і розповсюджувати, щоб покоління не знали правди про себе: хто і звідки вони. Щасливо сталося, що до того часу у мене “сліди на землі батьків” позначені трьома збірками переважно праць документації, кожна по 33 до 40 титулів різної вартості і жанрів, більшістю бібліографія. Перша збірка в НТШ у Львові, друга в Народнім Музеї в Рівнім, а третя у Торчині коло Луцька... Розставивши свої скромні бібліографічні праці по кутках книгосховищ я облепив своє сумління, бо не був учасником державотворення. Ми ж в часі війни себе готували під зброю і при ній стояли. Відходили з рідних земель із честю. А коли прийшов час її залишити на завжди, ми змінили кірса на перо і так служили справі. В народі кажуть правду, що “ніхто нам не допоможе, як ми самі собі не поможемо”. Доля наша – в наших руках» [4; 1].

Видання науковця зберігаються в університетських бібліотеках Америки та Канади, де є слов'янські відділення, Науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові, Волинському і Рівненському обласних краєзнавчих, Торчинському історичному ім. Г. Гуртового музеях, бібліотеці діаспорної



літератури в м. Києві. Так, фонд Максима Бойка створений в 90-х роках ХХ ст. у Волинському краєзнавчому музеї нараховує 38 одиниць збереження, з яких 21 – видання, решта – епістолярія, автографи, документи, є чудовим джерелом для освітян та педагогів в провадженні дослідницької праці учнів з краєзнавства і волинезнавства.

Відомий волинянин, останній очільник Інституту Дослідів Волині в Канаді Степан Радіон з нагоди 80-річчя М. Бойка писав: «Як свідчать бібліографські праці Ювіляра, що дотепер ще ніхто так всесторонньо не дослідив духовність Волині, як це по довголітній праці вдалося доконати... Максимові Бойко» [4, с. 39]. Науковий доробок Максима Бойка, його бібліографічна Волиніана – важливий внесок в розвиток української науки і культури, її популяризацію в світі, а життєвий подвиг служіння українській справі – приклад для наслідування.



Підписи до світлин

1. Максим Бойко. 1991 р.
2. Максим Бойко. 1948 р. Мюнхен, Німеччина.

Джерела і література

1. Аркушин Г. Л. Волиніана Максима Бойка. *Шоста Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства*. Луцьк, 1993. С. 463–464.
2. Бойко М. Бібліографія волинезнавства в Північній Америці (1949–1993). Блумінгтон-Індіана : Осередок бібліографії Волині, 1993. 125 с. ; Фонди ВКМ КВ – 71666, КДФ – 16194.



3. Бойко М. Персональна бібліографія. Блумінгтон-Індіана, 1992. 178 с.
4. Бойко М. На схилі пенсійного віку. Блумінгтон, 1995.
5. Бондаренко Г. Історичне краєзнавство Волині : монографія. Луцьк, 2003. Кн. 1. 248 с.
6. Його ж. Історичне краєзнавство Волинської області (1939–2019 роки). Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. 534 с. ; іл.
7. Бухало Г. Літописець Максим Бойко. *Волинь*. 2002. № 4. С. 209–218.
8. Вознюк О. Фонд Максима Бойка (1912–1998) – українського бібліографа і журналіста у Волинському краєзнавчому музеї : каталог. *Волинський музейний вісник* : наук. зб. Вип. 9. Луцьк, 2018. С. 159–163.
9. Гуртовий Г. Науковий подвиг Максима Бойка. *Літопис Волині* : всеукр. наук. часоп. / ред. І. Я. Коцан. Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 96–101.
10. Добко Т. В. Бойко Максим. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2004. Т. 3 : Біо–Бя. С. 193.
11. Пундій П. Св. п. д-р Максим Бойко. *Літопис Волині* : всеукр. наук. часоп. Вінніпег, 1999. Ч. 19–20. С. 295–297.
12. Силюк А. М. З історії краєзнавчої бібліографії Волині. *Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства* : тези доповідей і повідомлень VII Волинської історико-краєзнавчої конф. 15–16 вересня 1994 р. Луцьк, 1994. С. 154–157.
13. Силюк О. 22 лютого – 105 років від дня народження М. С. Бойка (1912–1998) – українського бібліографа, журналіста, громадського і культурного діяча в діаспорі. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік*. Луцьк : Терези, 2016. С. 62–65.
14. Тюрменко І. І. Нарис історії товариства «Волинь» та інституту дослідів Волині у Вінніпезі (1949–2009) : монографія. Київ : НАУ-друк, 2010. 86 с.
15. Ясь О. В. Бойко Максим Симонович. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2003. Т. 1 : А–В. С. 325.

УДК 37.091.33

Мирослава СТОЛЬНИЦЬКА,
консультант, КП «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Володимирської міської ради, м. Володимир

Фактор Цинкаловського у розвитку освітнього простору Володимирської гімназії

Представлені матеріали заглиблення у спадщину Цинкаловського учителями і учнями Володимирської гімназії ім. О. Цинкаловського з метою виховання дослідницької краєзнавчої позиції і плекання любові до рідного краю. Матеріали ілюстровані фотографіями, які відображають шлях пізнання і осмислення ролі вченого у презентації Волині світові через енциклопедичне видання «Стара Волинь і Волинське Полісся».



Акцентується увага на постаті вченого і його безпосередньому впливу на освітнє середовище гімназії.

Ключові слова: Фактор (з латинської *factor*) «той, що робить, чинить», від *facere* – «діяти», «виробляти», «примножувати»), чинник – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища.

«Радію, ...що залишаться люди, котрих любов до рідного краю попровадить шляхетними дорогами і стежками на користь культури нашого народу».

Олександр Цинкаловський

Ці слова, сказані нашим земляком, вченим, археологом, етнографом, патріотом України ми сприймаємо як настанову, заклик до дії. Вибираючи свою дорогу у житті, ми торуємо цей шлях, маючи перед собою зразки вчинків, певних дій, узагальнень і висновків вченого, які спонукають і нас не стояти осторонь, а відповідально долучатися до загальної справи побудови вільної України. Адже відомо, що вже будучи в еміграції, вчений співпрацює з Українським суспільно-культурним товариством. Друкується в українських діаспорних виданнях «Наше Слово», «Наша Культура», Українському календарі, Православному календарі, «Літописі Волині» тощо. Вже після смерті Олександра Цинкаловського, зусиллями Інституту дослідів Волині з'являється друком фундаментальний двотомний краєзнавчий словник «Стара Волинь і Волинське Полісся», над яким учений працював понад 30 років. Словник вмістив довідкову інформацію про 1442 населених пункти Волині і Полісся.

Ім'я Цинкаловського стало відомо нам з 90-х років. Матеріали ІХ Міжнародної наукової історико – краєзнавчої конференції «Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь» 1998 року – початок вивчення його спадщини. Хоча збірка має свої поліграфічні недосконалості, але стосовно змісту – це неоціненний скарб для сучасних дослідників. Наше знайомство відбулося саме тоді. Постать вченого зацікавила своєю неординарністю. І тому метою мого сьогоднішнього виступу буде аналіз впливу (фактору) Цинкаловського на освітнє середовище володимирської гімназії.

Отже, спочатку звернімося до поняття «фактор» і його значення.

Фактор – (лат. *factor*) «той, що робить, чинить», від *facere* «діяти», «виробляти», «примножувати», чинник, умова, **рушійна сила** будь-якого процесу, явища.

У своїй презентації хочу продемонструвати як ім'я Цинкаловського вплинуло на становлення освітнього закладу. Постать Цинкаловського сприяла



вибору певного дослідницького вектору розвитку для гімназії, створеної у Володимирі 2003 року. у цьому і проявляється велич особистості вченого.

Акцентую увагу на факторі Цинкаловського, який характеризується такими явищами як:

- витривалість;
- потужність;
- шалений дослідницький запал;
- феноменальні запаси енергії;
- дивовижна пам'ять;
- поєднання стратегічного і дедуктивного мислення;
- надзвичайна працелюбність і наполегливість.
- гострий аналітичний розум;
- немилосердна дослідницька хватка;
- скромність і креативність;
- безкорисливість і альтруїзм;
- чесність;

Розглянемо як відбувався вплив особистості О. Цинкаловського на вчительський і учнівський колективи гімназії. Головне, що можна відмітити – це зародження особливого духу пошуку у різноманітних напрямках: будь то створення учнівського наукового товариства «Veritas», що в перекладі означає «істина». Чи потреба у співпраці з науковцями кафедри управлінської діяльності ВППО з метою удосконалення навчального процесу, підвищення якості надання освітніх послуг. Тому експериментальні майданчики спочатку регіонального, а потім Всеукраїнського масштабу дозволили колективу створити освітнє середовище, дружнє до кожного його учасника. І головна мета: «Дати кожній дитині оптимістичну гіпотезу власного розвитку» реалізовувалась саме через партнерську співпрацю між вчительським, учнівським і батьківським колективами гімназії.

Зазначимо, що процес впливу відбувався поступово. Спочатку було дослідження учениці гімназії Козачук Людмили під керівництвом вчителя історії Капінос Ж. П. на тему «О. Цинкаловський – видатний дослідник Волині», потім до краєзнавчих пошуків долучився молодий вчитель історії Данилюк В. В. У презентації для ілюстрації представлені теми дослідницьких робіт його учнів, членів однієї із секцій наукового товариства «Veritas», які на конкурсі – захисті МАН займали призові місця. Але не тільки у цьому позитив, головне, що був запалений вогонь пошуковця-дослідника. Який, як говорять факти здобутків випускників гімназії, мав своє продовження у майбутньому студентському і аспірантському житті.

Тоді і відбулося знайомство з Наталією Грабарчук, племінницею вченого, яка проживає у м. Володимирі. Ця творча взаємодія, розповіді



про сімейні традиції, спогади і коментарі до унікальних сімейних світлин спонукали до роздумів. Роздумів про минуле з проекцією на майбутнє. У новоствореному закладі став панувати дух пошуку істини.

Настав момент осмислення власного шляху і з'явилося бажання у 2013 році представити аналітичні документи, які стали підставою до присвоєння закладу імені вченого О. Цинкаловського. У сесійній залі міської ради відбулися громадські слухання з запрошенням науковців, депутатів міської ради, батьків, громадськості, учнів і вчителів гімназії. Подія мала неабияке резонансне значення. Це ще більше стимулювало колектив гімназії до відкриття нових можливостей для презентації себе світові.

Тому не дивно, що у 2018 році, в День 120-річниці з дня народження вченого, з ініціативи гімназії у співдружності з Управлінням культури Волинської обласної державної адміністрації, адміністрацією державного історико-культурного заповідника «Стародавній Володимир», Волинським краєзнавчим музеєм, Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України була проведена Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Олександр Цинкаловський – велич особистості», за матеріалами котрої був виданий збірник. Думаю, що важливим моментом цього заходу була участь у ньому вчителів і учнів гімназії.

А логічним продовженням роботи стала організована влітку 2013 року вчителем географії Рипичем Д. С. експедиція «Стежками О. Цинкаловського». З результатами якої можна ознайомитись у виступі вчителя на засідання нашого круглого столу.

Після завершення експедиції з ініціативи учнів у гімназії був відкритий музей О. Цинкаловського. Він ще не може похвалитися багатством експонатів, але справа вже розпочата. Учні майбутнього академічного ліцею, який при реформуванні залишив у назві почесне ім'я вченого, проведе ще немало досліджень з невідомих сторінок життя О. Цинкаловського саме польського періоду.

І наостанок. Перед вами нащадки О. Цинкаловського, онуки Наталії Грабарчук, які давно проживають у м. Ахені (Німеччина), не забувають свого коріння, про що говорить такий факт: старший Сергій, одружившись з тайванкою, своїх хлопчиків назвав Олександром і Миколою. Думаю, це досить символічно сьогодні.

Причина еміграції, як і у багатьох – несвобода: «Я захищався від світу, охороняючи свою свободу».



У Вікепедії ми знаходимо: «Він боляче спостерігав занепад рідної культури, нищення історичних пам'яток, власною працею намагався зарадити цьому». У листі до сестри Олени Грабарчук учений писав: «Ніхто тим не цікавиться, нікому серце не болить, яка доля все те спіткає, що з того залишиться, а що навіки загине, як не одна пам'ятка наша загинула, а наші люди будуть їсти, спати, мовчати».

Я думаю, настали інші часи, коли нам стало зовсім не байдуже.

Коли кожен на своєму місці відстоює незалежність нашої держави. Відповідально. З повною віддачею.

І хочеться висловити щиру подяку тим, хто на передньому краї бореться за те, чим вболівала душа справжнього українця, вченого-дослідника О. Цинкаловського.

Джерела і література

1. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Красназнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). Т. 1. Вінніпег. Канада, 1984. 599 с.
2. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Красназнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). Т. 2. Вінніпег. Канада, 1986. 577 с.
3. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%>

Додаток

Фактор О. Цинкаловського в освітньому просторі гімназії

Презентація

**Фактор
О. Цинкаловського
в освітньому
просторі гімназії**

*«Радію,.. що залишаться люди,
котрих любов до рідного краю
попровадить шляхетними
дорогами і стежками на користь
культури нашого народу»*



Фактор Цинкаловського

- **Фактор** (з латинської *factor*) «той, що робить, чинить», від *facere* — «діяти», «виробляти», «примножувати»), **чинник** — умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища
- Феноменальні запаси енергії
- Дивовижна пам'ять
- Гострий аналітичний розум
- Немилосердна дослідницька хватка
- Надзвичайна працелюбність і наполегливість
- Скромність і креативність
- Стратегічне бачення і надзвичайна деталізація
- Безкорисливість і альтруїзм
- Чесність

Вплив постаті вченого на діяльність гімназії

Колектив педагогів:

- Знайомство з працями вченого
- Бажання творити середовище для розвитку учнів
- Активний процес пошуку шляхів реалізації задуму
- Співпраця з науковцями в роботі експериментальних майданчиків

Учнівський колектив:

- Створення наукового товариства «Veritas»
- Співпраця з МАН
- Занурення у пошукову діяльність
- Постійна участь у різноманітних проектах, конкурсах, турнірах, експедиціях



Створення наукового товариства «Veritas» у 2003 році

Серед педагогів гімназії знайшлися справжні ентузіасти, які разом із гімназистами стали проводити дослідження у різних напрямках:



- Історичного краєзнавства
- Історії України
- Всесвітньої історії
- Філології
- Екології
- Фізики
- Хімії
- Інформатики
- Географії
- Біології

Захист наукових робіт за участю поважного журі





**Вплив особистості Цинкаловського на діяльність секції
краєзнавства наукового товариства «Veritas»
під керівництвом вчителя Данилюка В. В.**

Роботи учнів секції історичного краєзнавства

- Вплив родинних та історичних чинників на формування особистості вченого Олександра Цинкаловського.
- Військова співпраця УПА та ВІН на Володимирщині та Грубешівщині (1945-1946 роки).
- Зброя середньовічного Володимира.
- Роль російських наукових центрів у археологічному вивченні м. Володимира-Волинського.
- Польське військово-політичне підпілля на Волині (вересень 1939-червень 1941 рр.).
- Середньовічні укріплення Володимира та його околиць.
- Зародження та діяльність сірожупанної дивізії у Володимирі-Волинському.
- Історія і трагедія єврейської громади Володимира-Волинського ХХ столітті.
- Бойовий шлях 51 бригади.
- Історія (бойовий шлях) 14 бригади ім. князя Романа Великого.
- Трагедія радянських військовополонених. Історія табору NORD-OFLAG 365.
- Історія спорудження та перші дні війни Володимир-Волинського укріп району.



Всеукраїнський семінар для директорів МАН





Співпраця педколективу з науковцями. Створення експериментального майданчику

2004-2009 рр.

Регіональний експериментальний майданчик
«Управління розвитком якості освіти».
Керівники: зав. кафедри управлінської
діяльності ВІППО Щоголева Л. О., старший
викладач кафедри Мокану Г. Я.

2010-2015 рр.

Всеукраїнський експериментальний
майданчик «Взаємодія керівної і керованої
підсистем в адаптивному управлінні гімназії»
Керівник: професор, доктор педагогічних
наук, проректор УМО Єльнікова Г. В.





Творчий
колектив
гімназії

Єдиний
у рішенні про
початок роботи
за присвоєння
закладу імені
Цинкаловського



Проведення
громадських
слухань
у сесійному залі
міської ради,
2013 рік



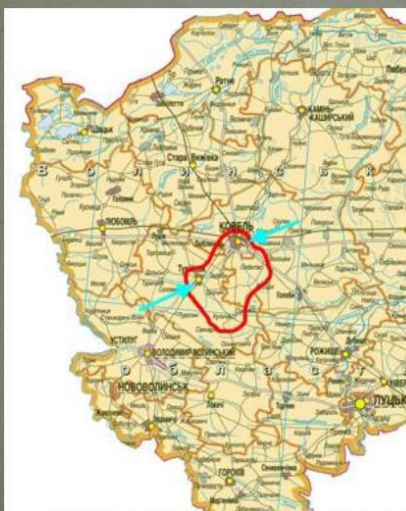
Постійна взаємодія з племінницею ученого Наталією Грабарчук



Науково-краєзнавча експедиція гімназистів «Стежками О. Цинкаловського»

□ Оглядова карта
маршруту

□ Церква с. Рокитниця.
□ Пам'ятка архітектури (№ 178-м)





Відкриття Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Олександр Цинкаловський - велич особистості»

Володимир 2018 рік







Виступи на конференції





Науковці з різних куточків України







У шкільному музеї О. Цинкаловського



Нащадки О. Цинкаловського





УДК 94-054.72(=161.2):17.032.2]:37

Ірина ТЕЛЕГУЗ,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, етнології та краєзнавства,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ;
Андрій ТЕЛЕГУЗ,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, етнології та краєзнавства,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

Інтелектуальна спадщина українських емігрантів: збереження пам'яті та інтеграція в освітньому процесі

Розглядається важливість інтеграції інтелектуальної спадщини української еміграції в освітньому процесі закладів освіти різного рівня. Наголошується, що вивчення окремих тем або й курсів дисциплін, присвячених українській еміграції, сприятиме збереженню пам'яті про відомих українських діячів за кордоном та осмисленню їхньої спадщини з метою популяризації необхідності загальноукраїнської єдності у сьогоденні.

Ключові слова: українська еміграція, інтелектуальна спадщина, пам'ять, освіта.

Еміграція українців впродовж XIX–XX ст. відбувалася з різною інтенсивністю та під впливом економічних і політичних причин. Внаслідок чого мільйони українців опинилися за межами рідного краю і змушені були влаштовувати своє життя на різних континентах, в різних країнах. Українці потребували не тільки задоволення своїх економічних інтересів та власного добробуту, а й духовних потреб. Внаслідок чого ми маємо сьогодні величезний інтелектуальний спадок наших закордонних українців, які змогли свої інтелектуальні надбання надрукувати в різного роду виданнях, зберегти в рукописах, накопичити приватні бібліотеки, архіви, колекції тощо. Переосмислення цієї спадщини є вкрай необхідним на тлі сучасної, вимушеної під впливом війни нової хвилі еміграції українців. Особливу увагу, вочевидь, варто приділяти збереженню пам'яті, яка сама по собі не існує. Завдячуючи діяльності архівних установ, музеїв, а також поширеній практиці оцифрування цілих пластів інтелектуальної спадщини української еміграції вона стала доступнішою для тих, хто просто цікавиться цим питанням або ж займається науковими дослідженнями.

В публікаціях сучасних українських істориків неодноразово аналізувалися архівні осередки українців за кордоном та їхній



документальний спадок, зокрема в публікаціях Т. Скрипки, М. Палієнко, Т. Боряк та ін. Підготовлено не одне дисертаційне дослідження, що розкриває напрями культурної, наукової, освітньої, політичної діяльності українців в країнах Європи, Америки тощо.

Поряд із великим обсягом роботи для архівістів, істориків і музейників, не менш вагомою є діяльність освітян, як вчителів, так і науково-педагогічних працівників. На сьогодні для української нації залишаються важливими питання єдності. Одним із чинників цього може бути збереження, популяризація та вивчення інтелектуальних надбань попередніх поколінь. Патріотичне виховання, збереження пам'яті про ті історичні постаті, які працювали в еміграції для вивчення історії України та передачі свого досвіду і світогляду є одним із способів зберегти зв'язок поколінь українців і популяризувати загальноукраїнську єдність у сьогоденні. Підготовка майбутніх вчителів історії для української школи XXI ст. теж потребує врахування в програмах цього змістовного аспекту.

Вже починаючи з 90-х років XX ст. інтелектуальні надбання українських емігрантів стають невід'ємною частиною освітнього простору. Саме праця О. Субтельного «Україна. Історія» [1] стала по-суті першим підручником з історії в незалежній Україні, який запропонував некомуністичну інтерпретацію минулого. І тут дійсно важко переоцінити її значення і вплив на сучасне покоління українців.

Практика і досвід підтверджує, що використання в навчальному процесі з історії України XIX ст. наукових розвідок І. Лисяка-Рудницького [2, 3] та О. Оглоблина [4] впливає на світогляд студентів і в сучасній Україні. Опрацювання цих текстів формує аналітичний підхід до розуміння періодизації, хронологічних меж та критичного осмислення сутнісних змін впродовж українського «довгого» XIX ст. Тож інтелектуальний вплив досліджень, які були підготовлені в еміграції, має і сьогодні актуальне звучання.

Вивчення історії та етапів української еміграції, її інтелектуальної спадщини в навчальному матеріалі з таких дисциплін як «Історія України», «Еволюція української державності» розширює сприйняття і розуміння проблем формування української нації модерної доби не тільки на етнічних землях, а й за кордонами України.



Бурхливий перебіг процесів і подій від початку Першої світової війни, Української революції та продовження боротьби за самостійну українську державу спричинили потужну хвилю так званої політичної еміграції. Почали засновуватися наукові та освітні установи. Військові, політики, інтелектуали та загалом вимушені емігранти, які опинилися за межами України доклали чимало зусиль, щоб задокументувати свої враження про події учасниками яких вони були. І сьогодні, на щастя, завдяки перевиданням чи ж оцифрованим текстам першодруків, спогади Д. Дорошенка [5], П. Скоропадського [6], Є. Чикаленка [7] та інших діячів цього періоду є прекрасним матеріалом при вивченні оцінці подій даного етапу в історії України. Особистісне сприйняття подій і світогляд самих діячів якнайкраще можна зрозуміти ознайомившись із першоджерелами.

При вивченні української еміграції 1920–1930-х рр. надзвичайно важливим і цікавим джерелом є публікація С. Петлюри [8]. Знайомство з нею є переконливим свідченням того, що здобуття Української держави – це найбільша цінність, саме такою мала бути кінцева мета української еміграції у баченні С. Петлюри.

Вивчення такої дисципліни як «Етнологія» також складно уявити без використання наукового доробку українських науковців за кордоном. Саме представники української еміграції з кінця XIX ст. розробляли стрижневі наукові проблеми українознавства та етнології, зокрема, етногенезу, формування нації, етнічної історії, етнополітики, етнолінгвістики, етносоціології та статистики українців у світі. Тож цілком зрозуміло, що ці напрацювання є затребуваними в освітньому процесі. У першу чергу тут потрібно згадати М. Драгоманова [9, 10, 11], а також видатного антрополога та етнолога Ф. Вовка [12].

Подальша еміграція українських інтелектуалів тільки збільшила наукові дослідження у цій науковій сфері. В Українському вільному університеті у Празі у 1921–1945 рр. та Мюнхені з 1945 року проводились ґрунтовні дослідження з української етнології, етнографії, етносоціології, етнопедagogіки. Як приклад, можемо звернутися до напрацювань В. Щербаківського [13, 14], Л. Чикаленка [15], В. Петрова [16], оскільки їх праці і сьогодні викликають певний інтерес для українознавця.

Вагоме значення має і «Енциклопедія українознавства», яка об'єднала українських науковців, що емігрували у Європу, зокрема, З. Кузеля,



В. Щербаківського, В. Кубійовича та ін. [17]. Двотомна праця О. Воропая «Звичаї нашого народу» є мабуть хрестоматійним виданням українських календарних звичаїв [18]. Загалом треба відмітити, що українські зарубіжні школи антропології, етнології, етнографії, українознавства, не лише знані у світі, не лише досліджують минувшину, але й впливають на процеси творення та розбудову національної культури, як за кордоном, так і в самій Україні.

Актуальними та затребуваними є дослідження В. Яніва [19, 20, 21, 22] при вивченні дисципліни «Етнопсихологія». Його праці досі мають наукову цінність та політичну актуальність. З погляду сьогодення стиль викладу у вказаних працях науковий, з елементами науково-критичного аналізу і досліду, а висновки достатньо науково аргументовані. Саме В. Янів висловив тезу про «дуалізм ментальності українського етносу», тобто, в наявності рис менталітету як західноєвропейських народів (індивідуалізм), так і східних культур (емоційність).

Відомий бібліотекознавець, педагог і дослідник історії розвитку освіти в Україні С. Сірополко залишив нам у спадок прекрасну працю «Історія освіти в Україні» [23]. Ця праця є практично енциклопедичним помічником у дослідженні та вивченні освітніх процесів в Україні.

Це лише окремі, фрагментарні свідчення того, що збереження пам'яті про українських емігрантів – це не лише пошанування видатних діячів, установ тощо до ювілейних дат, а, насамперед, використання їхніх надбань в навчальному процесі, безпосереднє опрацювання таких тестів (спогадів чи окремих наукових досліджень). Тож створення українських наукових та освітніх центрів на закордонних теренах – це по-суті розвиток української вільної наукової праці. Розгортання їхньої діяльності завдяки українським інтелектуалам в період між двома світовими війнами й надалі у ХХ ст. значно збагатило національну спадщину в цілому.

Якщо сприймати історію України модерної доби не лише як історію території, народу, який проживає на цих просторах, держави, культури, а й історію діяльності українців за кордоном (від еміграції до діаспори), тоді й інтелектуальна спадщина еміграції стає цілісною, невід'ємною частиною нашої історії. Такий підхід формує загальноукраїнську спільноту і передбачає осмислення особливостей українського націєтворчого процесу разом із розвитком ідей українського державотворення та впливом інтелектуальної спадщини еміграції на ці процеси.



Вивчаючи період нашої історії від часу окупації України більшовиками і до проголошення незалежності України важливо акцентувати увагу на тому, що боротьба за українську державу не припинилася в зв'язку з утворенням УСРР/УРСР, а активно продовжувалася на закордонних теренах представниками української еміграції, які обстоювали українські державницькі ідеї. Як приклад, діяльність державного центру УНР в екзилі – це теж сторінка історії боротьби за Україну, за відновлення власної держави.

Доцільним є включення до навчальних планів окремих дисциплін вільного вибору здобувачів вищої освіти, що мають на меті сформувати систему знань щодо основних етапів (хвиль) української еміграції, особливостей формування української діаспори та сприяють осмисленню важливості збереження культурної спадщини української еміграції та діаспори, а також інтеграції її в загальноукраїнському культурному та освітньому просторі.

Ще один напрям інтеграції інтелектуальної спадщини українських емігрантів в освітній процес – це підготовка студентами курсових, бакалаврських та магістерських робіт. Поглиблене дослідження якісно покращує зацікавленість проблематикою та сприяє вивченню світогляду та діяльності видатних українських діячів в еміграції, основних напрямів їхньої інтелектуальної діяльності, обставин, умов та мети збереження національної ідентичності на чужині. Зрештою, аналіз україномовного інформаційного простору емігрантів наразі більш доступний широкому загалу завдяки оцифрованим текстам на інтернет-ресурсах, як-от: сайт Електронної бібліотеки «DIASPORIANA» [24], сайт Центрального державного архіву зарубіжної україніки [25] тощо. Тож підготовка і написання такого типу наукових студентських робіт з обов'язковим використанням першоджерел є можливим і в умовах дистанційного чи змішаного навчання.

Досвід, який отримують здобувачі вищої освіти, при ознайомленні та аналізі оригінальних видань найкращим чином допомагає «зануритися» і «відчути» епоху, той час в якому доводилося працювати українцям в еміграції. Знайомство з текстами українських емігрантів-інтелектуалів не залишає байдужим нікого, хто зацікавився дослідженням з такою тематикою. Спогади, щоденники, наукові праці чи періодичні видання – всі вони є доказами думок та поглядів небайдужих до майбутнього України тих діячів, які працювали країнах Європи, Канади, США та ін. Звісно, що при цьому важливо орієнтуватися і науковому доробку сучасних істориків з цієї тематики.



Отже, сучасний науковий доробок присвячений діяльності українців в еміграції, інтернет-сайти музейних, наукових та архівних установ, загалом доступ через інтернет-ресурси до першодруків та періодики дозволяє ефективно використовувати наявну інформаційну базу для інтеграції її в освітньому процесі. Виокремлення тем присвячених українській еміграції в курсі «Історії України» сприяє цілісному сприйняттю і розумінню особливостей і проблем українського державотворення та націєтворення модерної доби. Актуальними в навчальному процесі є праці українських науковців, які були видані поза межами України, але при цьому вони є частиною національної спадщини. Запровадження окремих дисциплін з поглибленим вивченням інтелектуальної спадщини української еміграції тільки сприятиме покращенню ситуації із усвідомлення необхідності збереження цієї спадщини, а також посилить розуміння важливості загальноукраїнської єдності у нашому сьогоденні XXI ст.

Джерела та література

1. Субтельний О. Україна: історія. Київ : Либідь, 1991. 512 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки нової України. *Історичні есе*. Київ, 1994. Т. 1. С. 173–191.
3. Його ж. Структура української історії в XIX столітті. *Історичні есе*. Київ, 1994. Т. 1. С. 193–202.
4. Оглоблин О. Проблема схеми історії України. *Студії з історії України* : статті і матеріали. Київ, Нью-Йорк, Торонто, 1995.
5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920). Київ, 2007.
6. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія, 1995. 492 с.
7. Чикаленко Є. Уривок з моїх споминів за 1917 р. Прага, 1932. 56 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/11390-chikalenko-ye-urivok-z-moyih-spomniv-za-1917-rik/>
8. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання. *Статті*. Київ, 1993. С. 231–275.
9. Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст. / з увагами М. Драгоманова. Ч. 1. Розділ 1. Женева, 1883. 137 с.
10. Драгоманов М. Вибрані праці : [у 3 т., 4 кн.] / [редкол.: В. П. Андрущенко (голова) та ін.]. Київ : Знання України, 2006–2007. Т. 1, кн. 1 : Історія. Педагогіка. Публіцистика / [упоряд. та прим. В. Ф. Погребенника]. 2006. 343 с.
11. Драгоманов М. Вибрані праці : у 3 т., [4 кн.] / [редкол.: В. П. Андрущенко (голова) та ін.]. Київ : Знання України, 2006–2007. Т. 2 : Фольклористика. Літературознавство / [упоряд. та прим. В. Ф. Погребенника]. 2007. 439 с.
12. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. 335 с.



13. Щербаківський В. Формація української нації : нарис праісторії України. [Вид. 2-ге]. Нью-Йорк : Говерля, 1958. 147 с.
14. Його ж. Орнаментация української хати = L'ornementation de la maison rustique ukrainien. Рим, 1980. 104 с.
15. Чикаленко Л. Нарис розвитку геометричного орнаменту палеолітичної доби. Прага, 1923. 55 с.
16. Петров В. Походження українського народу. Регенсбург, 1947. 76 с.
17. Енциклопедія українознавства : в 2 т. : електронна версія видання / під гол. ред. проф. д-ра Володимира Кубійовича і проф. д-ра Зенона Кузелі. Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949–52. URL: <http://litopys.org.ua/encycl/eui.htm>
18. Воропай О. Звичаї нашого народу. Харків, 2013. 508 с.
19. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен : Укр. вільний ін-т, 1993. 217 с.
20. Його ж. Психологічні основи окциденталізму. Мюнхен : Укр. вільний ін-т, 1996. 205 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/politologiya/1801-yaniv-v-psihologichni-osnovi-okcidentalizmu/>
21. Його ж. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду. *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 5–6. С. 39–54.
22. Його ж. Українська етнопсихологія і наш національний виховний ідеал *Народна творчість та етнографія*. 1998. № 5–6. С. 68–85.
23. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ : Наукова думка. 2001. 912 с.
24. Електронна бібліотека «DIASPORIANA». Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції. URL: <http://diasporiana.org.ua/>
25. Центральний державний архів зарубіжної україніки URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua>

УДК 37.091.33

Наталія ТИТАРЕНКО,
*учитель історії, української мови та літератури, завідувач зразкового
Музею історії села Прилісне, ОЗЗСО «Прилісенський ліцей», с. Прилісне Маневичької ТГ*

Дослідження та популяризація діяльності представників української діаспори як один із напрямів музейної педагогіки

(На прикладі вихідців із Маневиччини)

Охарактеризовано напрямки збору інформаційного матеріалу про діяльність представників української діаспори, вихідців із Маневиччини, для поповнення фондів Музею історії села Прилісне. Описано шляхи популяризації краєзнавчого матеріалу. Наведено приклади культурно-просвітницької діяльності діячів діаспори.



Ключові слова: українська діаспора, краєзнавство, музейна педагогіка, Музей історії села Прилісне, популяризація матеріалу.

Питання дослідження та популяризації взаємозв'язків нашої держави та представників діаспори, українців у межах світової спільноти, набули виразної актуальності в умовах російської агресії, коли в багатьох зарубіжних ЗМІ сформувалася теза про негативне реноме українців стосовно відстоювання своєї ідентичності та об'єднання задля спільної мети.

Сьогодні зарубіжні українці, у тому числі вихідці з Волині, є повноправними громадянами багатьох країн світу. Не зважаючи на те, що вони та їхні предки, перебували в багатоетнічному оточенні, волиняни завжди намагалися зберігати у своєму середовищі рідну мову, релігію, звичаї, культурні, мистецькі та побутові традиції, тобто свою національну самобутність. Значний внесок у збереження своїх національних коренів, розвиток співробітництва в галузі історії, культури, економічній сфері здійснювали вихідці з Маневиччини, діяльність яких невідома широкому загалу.

У сучасний період розвитку України музейна педагогіка серед різних форм навчально-виховної роботи в закладі освіти є дієвим засобом дослідження і популяризації знань про представників української діаспори ХХ–ХХІ ст. та джерелом додаткової інформації для вивчення напрямків їх діяльності у сфері збереження національної самобутності, формуванні позитивного іміджу України. Показовим у цьому процесі виступає Музей історії села Прилісне – не просто кімната із зібраними експонатами, а й дієвий осередок виховання патріотизму на прикладі життєписів представників української діаспори, адже учасники освітнього процесу використовують матеріали для написання наукових проєктів, статей, конспектів уроків тощо.

Джерельною базою для поповнення фондів Музею є документи державних та міжнародних архівів, зокрема National Archives N.W. Washington, Архіву-музею ім. Д. Антоновича Української Вільної академії наук у США (м. Нью-Йорк). Наприклад, у Державному архіві Волинської області зберігається «Службова справа Jucko-Selepina Artemjusza (Юцко-Селепини Артемія)» – визначного релігійний діяча православної церкви ХХ ст., священника с. Галузії, який у 1950–1980-х рр. [2], як представник української діаспори в США, активно працював на благо «православних



українців у містах Америки» (збудував Дім Української культури в м. Саут-Баунд-Брук, дописував у «Календар УАПЦ», організував декілька православних парафій тощо) [1].

Цікавим джерелом є рукописні фоліанти із приватних колекцій. Відомості про волинського священника Михаїла Попеля – представника діаспори в Торонто збереглися в двох томах: «Героїчний шлях» [5] та «Доля родини Попелів» [6], авторства Івана Попеля, що містять чималу кількість сімейних фото і спогадів про перебування отця за кордоном, а саме: про заснування ПЦ в м. Мілуока, у 1919 році – Трентонської парафії, де богослужіння відбувалося українською мовою.

Друга група джерел – публікації преси – «Українське православне слово», «Воскресіння», «Юнак», «Діаспорія», «Свобода» тощо. Найінформативнішим виступає щоденна україномовна газета у діаспорі «Свобода», де знаходимо статті про відзначення ювілеїв, некрологи про зарубіжних українців з Волині., біографічні довідки [1].

У третю групу ввійшли документи інтернет-платформи «Віртуальний некрополь української еміграції». Цей проєкт дає змогу ознайомитися із біографічними довідками українських емігрантів. «Пластопедія» – онлайн енциклопедія про історія розбудови української організації Пласт, членам якої допомагали представники українського руху в діаспорі. «Diaspora.ua» – сайт про історію та культуру української діаспори в різних країнах, де можна віднайти цікаві світлини родин з Маневиччини. Зокрема, фото у вишиванках сім'ї Ясюків із с. Хряська перед виїздом до Парагваю у 1937 р. [7].

Ще однією групою є свідчення самих емігрантів. Зі слів Наталії Трибущук (Полтава), яка народилася та виросла у с. Прилісне, стало відомо, що вона в кінці 90-х рр. ХХ ст. розгорнула активну діяльність щодо збереження та популяризації культурної спадщини України у м. Джуліано поблизу Неаполя (Італія). Першою справою волинської патріотки стала офіційна реєстрація Асоціації українських жінок у липні 2004 р., президентом якої є пані Наталія. Не менш важливою справою, було відкриття української школи, де вивчається українська мова, українська література, історія України, географія, українознавство, музика. За її сприянням утворено співочий гурт «Зорепад», центр декоративно-прикладного мистецтва «Подарунок з України». Позитивним у діяльності останнього є те, що з виставками робіт з дерева та тканини могли ознайомитись і на Україні, куди неодноразово



приїздили члени центру. Наталія Олексіївна також працює телеведучою на місцевому каналі «Український час». Уже десяток автомобілів було придбано Союзом Українок Італії міста Неаполь та відправлено на фронт для ЗСУ [4]. Жінка із простого волинського села здійснює гігантську справу в переосмисленні ролі України в європейській історії.

У Музеї зібрано понад 30 проєктів про представників діаспори, здебільшого це доробки про окремих її представників. Хочеться відзначити проєкт активістки музею, випускниці нашої школи, Мельник Софії «Роль жінок української діаспори у збереженні національної самобутності (на прикладі вихідців із с. Прилісне)», де юна дослідниця з'ясувала кількісний склад жінок, які опинилися у діаспорі в 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. та їх соціальний статус; визначила причини виїзду з батьківщини; охарактеризувала напрямки діяльності [8]. На конференції «Україна очима молодих» була відзначена дипломом Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка».

Також у Музеї діє постійна виставка «Дорогами прилісненців», а зібрані матеріали представляються на різних краєзнавчих конференціях, круглих столах, Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідних робіт учнів-членів МАН тощо.

З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України розпочався онлайн проєкт-опитування «За кордоном добре, а вдома краще», де респондентам пропонується дати відповідь на питання «За чим українським сумують жителі громади в еміграції?». Уже зібрано понад 50 свідчень. Деякі з них просто шедеври [3].

Отже, попри тяжкі умови життя, ностальгію за втраченою Батьківщиною, особистісні проблеми та незгоди, представники української діаспори – вихідці з Маневиччини, завжди знаходили сили і бажання працювати заради спільного добра та утвердження українськості в іноетнічному оточенні. А завдяки документам із фондів Музею історії села Прилісне, діяльність їх популяризується та заслуговує на пошану і вдячність як земляків із Волині, так й українства в цілому.

Джерела і література

1. Гусаковський В. 50-річчя священства протопресвітера А. Селепини. *Свобода*. 1954. № 12. С. 6.



2. ДАВО. Фонд 49. Волинське воєводське управління, м. Луцьк Волинського воєводства. Опис 9. Справа 3795. Службова справа священика Jusko-Selepina Artemjusza. 15 арк.
3. Музей історії села Прилісне. Проєкт «За кордоном добре, вдома краще». URL: <https://www.facebook.com/музей-історії-села-прилісне>
4. Опитано автором (телефонна розмова) Трибущук Наталію Олексіївну, 1972 р. н, 30.10.2022 р.
5. Попель Іван. Героїчний подвиг: рукописний фоліант. Торонто, 1986. с. 600.
6. Його ж. Доля родини Попелів : рукописний фоліант. Торонто, 1986. с. 609.
7. Сім'я Ясюків із села Хряськ. 13 листопада 2021. URL: <https://www.facebook.com/history.diaspora>
8. Україна очима молодих : зб. тез доповідей Міжнар. учнівської наук.-практ. конф. Львів, 2007. С. 86–88.

УДК 327.83

Анастасія ТОКАРСЬКА,
магістр, аспірант, Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Освітня діяльність української діаспори в контексті публічної дипломатії

Присвячено такій важливій складовій сучасної системи міжнародних відносин, як публічна дипломатія. Автор розглядає поняття публічної дипломатії, її основні параметри та особливості. Відзначається, що вагому роль тут грає українська діаспора в різних країнах світу, яка дозволяє більш ефективно вирішувати завдання з формування позитивного образу української держави за кордоном. Зазначено збільшення ролі діаспори в умовах українсько-російської війни, яка триває. Виокремлено проблемні питання і напрямки розвитку освітньої складової у співпраці української діаспори і метрополії.

Ключові слова: міжнародні відносини, публічна дипломатія, поняття, українська діаспора, освітня діяльність.

Актуальність теми даного дослідження обумовлена тим, що виникнення нових форм та інструментів міжнародного співробітництва, докорінним чином змінюють сам характер міжнародних відносин. Сучасні міжнародні відносини характеризуються тим, що, крім традиційних дипломатичних інструментів та інституцій, спираються й на нові інструменти. До таких інструментів, в першу чергу, можна віднести публічну дипломатію.



Поняття публічної дипломатії має значну історію. Вважається, що перше застосування цього терміну відноситься до кінця 19 ст., коли тодішній президент США Ф. Пірс використовував його в якості синоніма «ввічливість». На початку 20-го сторіччя цим терміном здебільшого позначали нові методи ведення зовнішньої політики. В остаточній формі, яка використовується і донині, дану дефініцію узагальнив декан Школи з міжнародних відносин Університету Тафта (США) Е. Гулліон [1, с. 5]. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. термін «публічна дипломатія» почав активно застосовуватися у практиці і наукових дослідженнях, а даний інструмент увійшов у практику дипломатичної діяльності більшості країн світу. Однак, і досі в науковому обігу не існує чіткого і стійкого закріплення даної дефініції.

Найбільш вдалим, з нашої точки зору, є наступне визначення поняття «публічна дипломатія», яким зараз користується офіційна українська дипломатія. Публічна дипломатія – це система заходів, за допомогою яких держава комунікує з громадськістю інших держав та впливає на формування суспільної думки населення інших країн для просування своїх національних інтересів і реалізації зовнішньополітичних цілей [6, с. 1].

Отже, виходячи з наведеного визначення, можна зазначити, що невід’ємною складовою публічної дипломатії України є співпраця з українською діаспорою в різних країнах світу, оскільки діаспора, з одного боку є безпосередньою частиною населення певної країни, яка з другого – завдяки тісним і невід’ємним зв’язкам з Батьківщиною є логічним провідником її інтересів. Хто, як не діаспора, в змозі ефективно і наполегливо здійснювати діяльність, засновану на обміні ідеями, цінностями, традиціями та іншими аспектами культурної ідентичності, з метою зміцнювати відносини між Україною та країнами діаспори, підвищувати соціально-культурну взаємодію, а також просувати національні інтереси акторів міжкультурних зав’язків. Особливо важливою, з нашої точки зору, для України ця діяльність стає зараз, в час важких випробувань – протидії російській агресії в період повномасштабної війни. Це стосується як різних аспектів надання нашій країні різноманітної допомоги: економічної, військової та ін., так і підтримки українських біженців, які змушені тимчасово залишити свої домівки.

Сьогодні, більшість аспектів впливу діаспор різних країн на прийняття їх керівництвом рішень з питань військової та економічної допомоги Україні



практично не можливо оцінити через закритість значної частини інформації, а також відсутність її узагальнення. Це стане предметом подальших наукових розвідок в контексті нашого дослідження. Однак, сьогодні варто зосередити увагу на такому аспекті, як співпраця діаспори і метрополії в освітній сфері, що є невід'ємною складовою публічної дипломатії України.

На нашу думку, важливість і актуальність зазначеної проблеми обумовлена тим, що без належної національної освіти представникам діаспори практично неможливо зберегти свою національну ідентичність. В умовах сьогодення це ускладнюється ще й наявністю великих потоків тимчасово переміщених під час військових дій українців, левову частину яких складають жінки з дітьми.

Відомо, що практично всі країни, які приймають таких біженців, забезпечують доступ до безкоштовного навчання українських дітей, але це доступ до національної системи навчання, з національними особливостями і програмами, на національній мові. Отже, виникає потреба у забезпеченні додаткових можливостей доступу українських дітей саме до української системи навчання. Звісно, можна зауважити, що для цього варто застосовувати систему дистанційного навчання, однак, дана система не завжди доступна з різних причин (відсутність доступу або якісного доступу до Інтернет, відсутність комп'ютера тощо). Вважаємо, що альтернативою можуть стати існуючі освітні інституції, які створює і використовує діаспора. І в першу чергу, це – українські школи діаспори. Загалом, за межами України мешкає приблизно 20 млн етнічних українців (це не рахуючи тимчасово переміщених осіб під час війни), серед них – порядку 2 млн дітей [3]. Більшість українців за кордоном прагнуть навчити своїх дітей хоч основам української мови. З цією метою в таких країнах, як: Португалія, Італія, Аргентина, Австралія, Польща, звичайно ж, Канада, та ін., працюють недільні школи, які дозволяють паралельно з національними освітніми закладами країн перебування, забезпечити доступ до української освіти дітям представників діаспори [4]. Враховуючи обмеженість можливостей українських біженців під час війни, вважаємо доцільним, використовувати потенціал та можливості освітніх закладів діаспори. При цьому, варто прийняти додаткових заходів на рівні Міністерства закордонних справ України, Міністерства освіти і науки України, інших державних органів,



громадських організацій по дипломатичного, фінансового, організаційно-методичного та іншим видам забезпечення партнерів з діаспор різних країн світу, що, з нашої точки зору, стане вагомою складовою міжнародного співробітництва і, врешті-решт, безпосередньо публічної дипломатії України.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в сучасних умовах, публічна дипломатія набуває все більшого значення в дипломатичних відносинах. Її інструменти, до яких безпосередньо відноситься і співробітництво з українською діаспорою, дозволяють більш ефективно використовувати діяльність українських дипломатичних служб по формуванню громадської думки населення інших країн, що призводить до більш активного просування національних інтересів і реалізації зовнішньополітичних цілей України. Важливу роль при цьому грає освітня складова, розвиток праці в рамках якої, не лише сприятиме збереженню і розвитку етнічної самості представників діаспор, але й допоможе реалізувати непрості освітні проблеми, які виникли внаслідок війни України та РФ. Активізація співпраці державних, громадських та інших органів і організацій з представниками української діаспори у зазначеному напрямку, повинна розвиватися більш активно і вийти на принципово новий рівень.

Джерела і література

1. Висоцький О. Ю. Публічна дипломатія : конспект лекцій. Ч. I. Дніпро : СПД «Охотнік», 2020. 56 с.
2. Євченко О. Елементи публічної дипломатії в політиці громад. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 1 (12). С. 95–109.
3. Криштопа О., Карп'юк В. Питання виживання нації: яка вона українська освіта за кордоном. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/11/25/243151> (дата звернення: 04.11.2022).
4. Перелік українських навчальних закладів за межами України. URL: wikiwand.com/uk/Перелік_українських_навчальних_закладів_за-межами_України (дата звернення: 04.11.2022).
5. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
6. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. Київ, 2021. 9 с.
7. Чопик Д. Українське шкільництво в числах. *Рідна школа*. 2004. № 137. С. 25–26.



УДК 271.222(477+430)(091)

Владислав ФУЛЬМЕС,
*протоієрей, доктор філософії, проректор з наукової роботи,
Волинська православна богословська академія, м. Луцьк*

Українська Автокефальна Православна Церква в Німеччині у ХХ столітті: церковно-культурна і громадська діяльність її ієрархів та духовенства

Коротко розкрито початки становлення Української Автокефальної Православної Церкви в Німеччині та згадано про найбільш відомих церковних діячів, які відіграли важливу роль у церковно-культурному та громадському житті української спільноти в еміграції.

Ключові слова: Українська Автокефальна Православна Церква, еміграція, ієрархія, духовенство, Німеччина.

Епохальна подія надання Вселенським патріархом Українській Православній Церкві Томосу про автокефалію 6 січня 2019 року підсумувала тисячолітній шлях українського народу, зокрема українського православ'я до незалежності в управлінні та стала великим здобутком у процесі визволення від російського церковного і політичного імперського диктату. З огляду на це віддаємо належне особистостям, які були рушійною силою цих процесів. У кожному періоді розвитку Київської митрополії знаходилися лідери, які своєю духовною посвятою і самовідданістю вели за собою вірних, мобілізували на здобутки і розбудову Церкви. Особливо плідним і багатим на яскраві постаті церковно-релігійного життя стало ХХ ст.

Для Української Церкви 1942 р. став знаковим. Після створення Адміністрації Автокефальної Православної Церкви в Україні здобуто єпископат, який був висвячений згідно з канонами Вселенської православної церкви. Проте відродження Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), подібно як і політичного та культурного життя, тривало недовго. З установленням жорстокого режиму окупації закінчилася коротка історія національного відродження в Україні. У 1944 р. Україна знову була окупована радянськими військами: УАПЦ заборонено, храми закрито, духовенство переслідувалося. Зважаючи на такі обставини у 1944 р. архієреї та духовенство відроджуваної УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) емігрували спочатку до митрополита Діонісія (Валединського) у Варшаву. Тут, з 11 березня по 8 квітня 1944 р., ієрархія УАПЦ у складі митрополита Полікарпа



(Сікорського), архієпископа Никанора (Абрамовича), єпископів Ігоря (Губи), Геннадія (Шиприкевича), Мстислава (Скрипника), Сильвестра (Гаєвського), Платона (Артемюка), В'ячеслава (Лісницького), Сергія (Охотенка) провела перший еміграційний Собор, у ході роботи якого було прийнято «Тимчасове положення про управління Святої Української Автокефальної Православної Церкви». Пізніше, через продовження воєнних дій, єпископат УАПЦ змушений був залишити Варшаву і через Криницю та Братиславу переміститися до Німеччини, на території якої в час закінчення Другої світової війни перебувала велика кількість українців. Усі вони опинилися в таборах для переміщених осіб – Ді-Пі (англ. displaced persons – переміщені особи) [12, с. 106].

Прибувши до Німеччини, православні єпископи зіткнулися з певними проблемами: крім того, що вони були розкидані групами по таборах різних населених пунктів, влада не допускала їх до виконання архіпастирських обов'язків. Ситуація дещо змінилася після капітуляції Німеччини 8 травня 1945 р.: в американській, англійській та французькій окупаційних зонах єпископат УАПЦ разом з духовенством отримав можливість провадити церковно-релігійну діяльність серед православних українців.

Організаційним періодом для УАПЦ в Німеччині стала друга половина 1945 р. – початок 1946 р. 16 липня 1945 р. митрополит Полікарп (Сікорський) провів у Банд Кіссенгені нараду з єпископами Михаїлом (Хорошим), Мстиславом (Скрипником), Платоном (Артемюком) і В'ячеславом (Лісницьким). Під час цієї наради було ухвалено й надалі вважати, що єпископат УАПЦ перебуває в еміграції як «організоване ієрархічне тіло УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом» [13, с. 2]. Свою подальшу діяльність УАПЦ в еміграції й надалі базувала на рішеннях Собору єпископів у Варшаві, який відбувся з 11 березня по 8 квітня 1944 р.

Соборна праця української ієрархії на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) була спрямована на організацію церковного життя української спільноти у відношенні щодо управління, богослужіння, а також на церковно-видавничу, громадсько-культурну, освітньо-місійну та ін. діяльність. Важливу увагу було приділено підготовці кадрів священства.

Тим часом у таборах для переміщених осіб православні українці розпочали активну діяльність щодо відновлення церковного та культурного життя: будувалися прості та невибагливі табірні церкви в різного роду приміщеннях, храми облаштовувалися іконостасами, церковними атрибутами



та іншими необхідними речами для звершення Богослужінь, засновувалися церковні хори, відкривалися недільні школи. Постають парафії в Аугсбурзі (Свято-Покровська), Регенбурзі (Свято-Покровська), Ландсгуті (Свято-Михайлівська), Інгольштадті (Свято-Покровська), Байроті (святого князя Володимира), Новому Ульмі (Свято-Покровська; Свято-Михайлівська), Ганновері (Преображенська), Есені (великомученика Димитрія Солунського), Фолькенберзі (Богоявленська), Корігені, Карлсруе та інших місцевостях окупаційних зон [16, с. 130–131].

Часом найбільшої діяльності УАПЦ в Німеччині стали 1946–1949 рр. Зокрема, 14–17 березня 1946 р. в Еслінгені біля Штуттгарта відбувся перший у Німеччині Собор єпископів УАПЦ. Крім затвердження складу управлінського апарату, було розподілено територію Західної Європи для духовної опіки й управління парафіями [11, с. 59]. Таким чином, здійснено кроки щодо структурування діяльності церкви в нових умовах.

16 березня 1946 року було створено Український Православний Богословсько-науковий Інститут, головним завданням якого було керувати церковно-видавничою справою. Директором Інституту Синод призначив І. Власовського, а після його від'їзду до Канади цю посаду обіймав архієпископ Никанор (Абрамович). Розпочалася видавнича діяльність: були надруковані календарі на 1947–1950 рр. в Німеччині і на 1951 р. у Франції, «Закон Божий», Історія Православної Церкви, два катехізиси, два номери «Богословського Вісника», Службеник, Октоїх та ряд інших книг. Окрім церковного органу УАПЦ «Богословський Вісник», виходили також друковані видання при Церковних управліннях: «Церковний Вісник» у Мюнхені, «Церква і Життя» у Вюртембергії, «Христова Громада» на Гессенщині та інші [13, с. 2–3; 14; 16, с. 132].

З благословення Священного синоду єпископів УАПЦ від 24 серпня 1946 р. в Мюнхені було засновано Богословсько-педагогічну академію (з 1948 р. – Богословська академія УАПЦ) як традиційну вищу духовну школу українського народу для виховання високоосвічених душпастирів і проповідників Слова Божого, а також виховання висококваліфікованих педагогів для українських шкіл в еміграції [5, с. 3]. Вона відіграла важливу роль у житті української діаспори Німеччини. Рішенням Синоду було затверджено її керівний склад: ректором призначено проф. П. Коваліва, тимчасово виконуючим обов'язки декана богословського факультету –



проф. Я. Моралевича (згідно зі статутом цю посаду мала займати духовна особа), деканом педагогічного факультету – проф. В. Петрова; урядуючим куратором Академії був архієпископ Михаїл, почесним куратором – митрополит Полікарп [8, с. 12].

Богословська академія УАПЦ в Мюнхені, за порівняно короткий час свого існування, в 1946–1950 рр. стала центром української православної богословської науки й видала ряд цінних підручників з різних дисциплін. У 1949/1950 навчальному академічному році відбувся перший випуск її студентів. При академії існувало Товариство студентів-богословів, яке видавало свій орган «Богослов», а сама академія видала шість номерів свого органу «Бюлетень Богословської Академії УАПЦ». У зв'язку з еміграцією українців з Німеччини, яка кульмінаційного пункту досягає у 1949–1951 рр., у 1950 р. Німеччину також залишила велика кількість професорів академії, тому поступово її діяльність призупиняється [14]. З єпископату УАПЦ до США виїхали владика Геннадій та Володимир, до Канади – Платон, до Австралії – Сильвестр. Залишив Німеччину також владика Полікарп, який у квітні 1950 р. виїхав до Франції, а владика Михаїл – до Бельгії. Тому з переїздом владика Полікарпа до Франції на певний час туди перенеслося центральне управління УАПЦ [14].

Становлення та розвиток Української Автокефальної Православної Церкви став можливим також завдяки самовідданості її видатних ієрархів та духовенства, які окрім своїх пастирських обов'язків активно долучалися до культурно-освітньої та громадської діяльності української спільноти в еміграції. Коротко згадаємо про видатних постатей церковно-релігійного життя в Німеччині.

Митрополит Полікарп (Сікорський) (1875–1953) – першоієрарх УАПЦ в діаспорі, український церковний та громадський діяч, відомий як борець за волю і незалежність Української держави та інституалізацію українського Православ'я. Він сприяв збереженню та розвитку УАПЦ спочатку в Україні, а згодом – в еміграції, перебуваючи у Німеччині, а з 1950 р. – у Франції. За умов вимушеної еміграції він наполегливо консолідував єпископат, протистояв відцентровим тенденціям у його середовищі, вдався до низки заходів, спрямованих на конститування українського православ'я, не полишаючи сподівань на набуття ним автокефального статусу. Одним із дієвих засобів його впливу на церковне життя в діаспорі стало відвідування парафій та громад.



Візитації, здійснені митрополитом, стали важливим засобом духовної та національної мобілізації вірних УАПЦ в діаспорі та давали можливість зафіксувати реальний стан церковного життя парафій. 22 жовтня 1953 р. у своїй резиденції Ольней-су-Буа біля Парижа він несподівано упокоївся на 79 році життя. Постать митрополита Полікарпа була історичною і ввійшла в книгу буття Української церкви як ієрарха, що з волі Божої, ставши єпископом серед свого рідного українського народу в часі великих його надій і сподівань, був завжди вірний Божим заповітам та ідеям свого народу, очолив рух за відродження Української церкви і через висвяту інших єпископів-українців відродив її. «Положений на нього хрест ніс віддано й впевнено, а сподівання, які покладав на нього український народ, виконав з честю. Доба відродження нашої Церкви на рідних землях в 1941–1943 роках пов'язана з його ім'ям, яке вписане в історію Української Православної Церкви золотими літерами, а пам'ять про митрополита Полікарпа буде вічно жити в українському народі» [1, с. 3–4; 2, с. 6–9; 3, с. 5–6].

Після смерті митрополита Полікарпа, згідно з параграфом 5 статуту УАПЦ його наступником став митрополит Никанор (Абрамович). 28 жовтня 1953 р. за постановою Надзвичайного Собору УАПЦ в Парижі він отримав титул «Митрополит УАПЦ на еміграції» [9, с. 2]. З його призначенням центр управління УАПЦ знову був перенесений до Німеччини [14].

Митрополит Никанор (Абрамович) (1883–1969) – відомий церковний і культурно-освітній діяч, уродженець Волині. Він очолював УАПЦ в діаспорі протягом 16 років. Однією з важливіших подій за часів митрополита Никанора було проведення під його головуванням Собору УАПЦ 16–18 грудня 1956 р. в Карлсруе, який прийняв ряд важливих постанов, зокрема затвердив новий статут УАПЦ в еміграції. Крім своєї архіпастирської діяльності митрополит був з 1948 р. головою Богословсько-Наукового Інституту УАПЦ. Під редакцією митрополита Никанора вийшов у 1949 р. Службеник, а в 1950 р. Часослов. Крім цього, митрополит Никанор написав і видав такі праці як «Догматично-канонічний устрій Вселенської Православної Церкви», «Історія Дерманського монастиря», «Старі церковні звичаї на Волині» та ряд інших праць, що їх друкував під різними псевдонімами в різних журналах [7; 4, с. 16–18].

Митрополит Анатолій (Дублянський) (1912–1997) – відомий церковний і культурно-громадський діяч, уродженець Волині, який спочатку закарбував



своє ім'я в українській культурі як краєзнавець, музейний працівник та редактор місцевих часописів, а в роки війни та в післявоєнний еміграційний період свого життя був активним діячем Української Православної Церкви, трудився парафіяльним священником, редактором митрополитального офіціозу, церковним адміністратором. Упродовж свого життя він зробив вагомий внесок у духовно-культурний розвиток України, зокрема Волині, а згодом українських православних громад та діаспори у країнах Західної Європи. Маючи редакторський досвід, він з перших днів свого священства розпочав заходи щодо заснування друкованого органу УАПЦ, який мав виконувати функції єднальної ланки між ієрархією, духовенством та вірянами. З благословення та підтримки митрополита Никанора в кінці вересня 1952 р. вийшло перше число українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква». Цей журнал виходив упродовж 36 років, загалом було надруковано 156 номерів. У «Рідній Церкві» публікувалися статті з історії України, українського православ'я, богослів'я та літургіки; були представлені матеріали єпархіальних з'їздів та церковних соборів; у рубриці «Хроніка українського православного життя в світі» та «Життя з парафій» відображалася діяльність ієрархів та парафій УАПЦ; у розділі «Посмертні згадки» розміщувалася інформація про смерть та некрологи активних учасників церковно-релігійного та громадського життя в еміграції; у більшості чисел журналу вміщувалася «Бібліографія» з інформацією про нові книжкові видання, а також рецензіями на деякі з книг. Хроніка церковного життя, подана на сторінках журналу «Рідна Церква», робить його цінним джерелом для дослідження діяльності УАПЦ в еміграції та вивчення окремих персоналій. Варто також згадати, що окрім чималої кількості статей церковно-історичного характеру митрополит Анатолій (Дублянський) підготував і видав у 1962 р. дві наукові праці: «Українські святі» та «Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора (Абрамовича)» [17, с. 261–264].

Протоієрей Паладій Дубицький (1911–1998) – український військовий капелан, учасник національно-визвольних змагань, церковний і громадський діяч, настоятель Свято-Покровської парафії в місті Мюнхен. Його спільні з громадою старання дали можливість уже від серпня 1945 р. звершувати регулярні Богослужіння у Свято-Покровському храмі. У 1946 році при парафії розпочало свою діяльність Братство Святої Покрови [6, с. 8–9], діяльність якого стала прикладом для заснування та функціонування братств на інших парафіях УАПЦ в Німеччині, які провадили культурно-освітню



діяльність та діяли на основі статутів. У 1971 р. прот. Паладій виступив ініціатором проведення двох богословських семінарів, які відбулися при Українському вільному університеті (УВУ) за підтримки секретаря УВУ В. Дідовича та сенату УВУ. Окрім цього, прот. Паладій був активним дописувачем журналу «Рідна Церква» та інших часописів.

Протоієрей Демид Бурко (1894–1989) – відомий церковний і громадський діяч, історик Церкви, педагог. З осені 1943 р. перебуває на еміграції в Німеччині, трудився парафіяльним священником, з 1956 р. – член Вищого церковного управління при митрополитові Никанорові (Абрамовичу), а з 1969 р. – заступник голови цього управління, згодом, з 1973 р. – член Ради Митрополії УАПЦ (до 1978 р. – заступник голови). Разом з цим він був співробітником журналу «Рідна церква», у якому з 1954 р. опублікував серію статей-спогадів «З книги буття Української церкви», був активним дописувачем в газети «Українські вісті» та «Нові дні». Прот. Демид Бурко є автором спогадів про визначних діячів УАПЦ, зокрема митрополитів В. Липківського, М. Борецького, І. Павловського, архієпископів С. Орлика, К. Кротевича, П. Левицького, священників К. Стеценка, М. Чехівського, а також В. Біднова, М. Леонтовича, М. Макаренка, Д. Щербаківського. До 1000-ліття Хрещення Руси-України вийшов збірник його праць «Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя» [15].

Протоієрей Микола Гаюк (1910–2002) – церковний та громадський діяч, журналіст, уродженець Волині. У 1941–1945 рр. працював на книжкових складах Українського національного об'єднання в Берліні, з 1945 р. студіював суспільно-економічні науки в університеті в Ерлангені, працював книгознавцем у Фюрті. З 1947 по 1948 рр. навчався у Богословсько-педагогічній академії УАПЦ та в Українському вільному університеті. 26 березня 1960 р. висвячений у священничий сан митрополитом Никанором, трудився парафіяльним священником. Окрім священничих обов'язків він був засновником товариства «Волинь» у Німеччині, а також автором статей на історично-церковну та релігійну тематику [10].

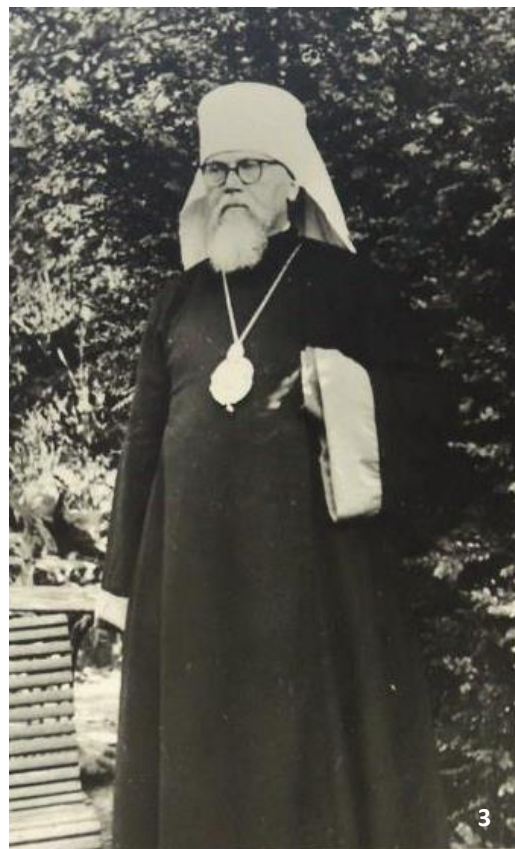
Протоієрей Анфір Остапчук (1932–2021) – церковний і громадський діяч, з молодих років брав участь у церковному й громадському житті парафій в Німеччині, прислуговував при богослужіннях, співав у хорах. По закінченні навчання у 1961 р. з академічним ступенем дипломного перекладача працював за фахом при Генеральному консульстві США у Франкфурті-на-Майні. Багато років

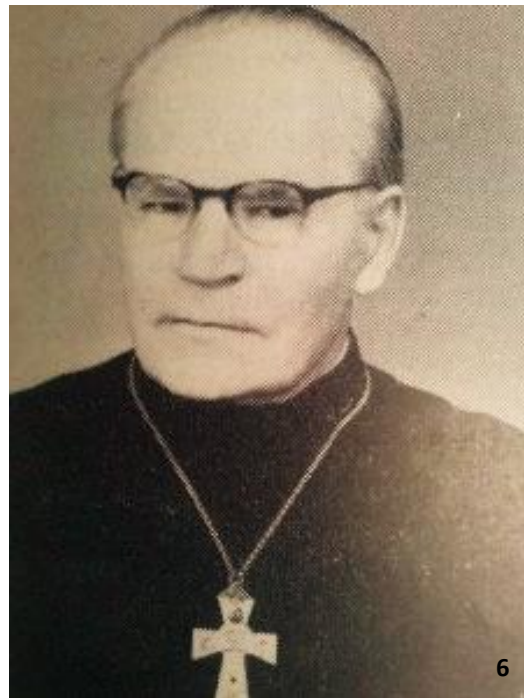


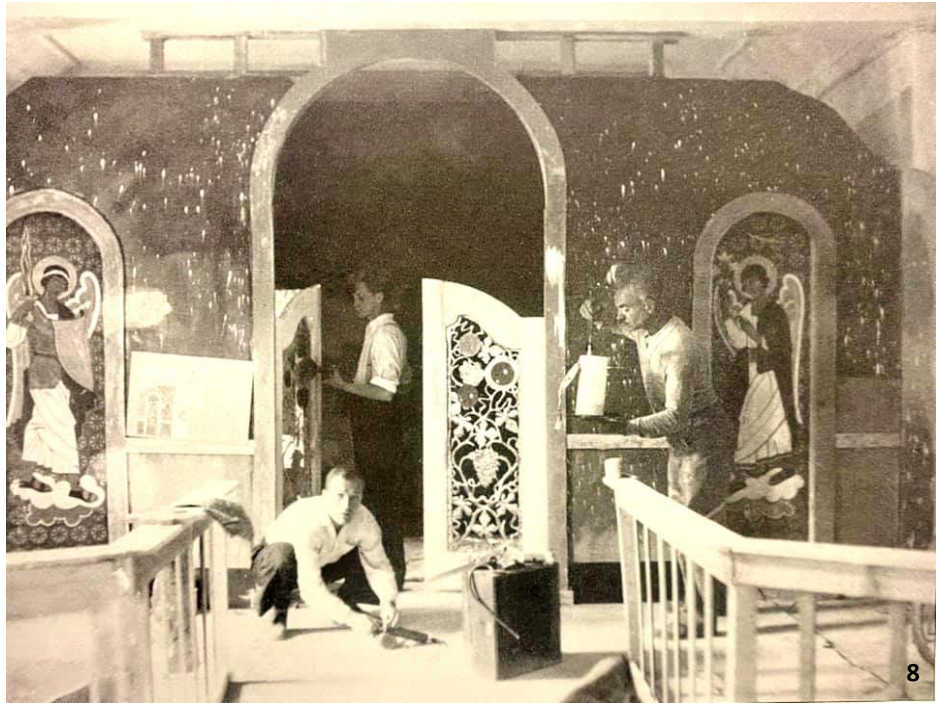
отець Анфір викладав в університеті міста Бонн українську мову для німецьких студентів. 14 вересня 1968 р. був висвячений митрополитом Ніканором (Абрамовичем) на диякона, а 15 вересня того ж року – на священника з призначенням на осиротілу українську православну громаду в Білефельд-Зеннештадті, настоятелем якої був його батько – протоіерей Дам'ян Остапчук. Перед прийняттям священничого сану отець Анфір пройшов богословську й церковно-богослужбову підготовку при батькові, відвідував богословські курси УВУ в Мюнхені, цікавився історією українського православ'я, публікував статті з минулого й сучасного її життя. З перекладацької праці отця Анфіра варто згадати виданий у 1970 р. німецький переклад праці проф. д-р. Наталії Полонської-Василенко «Дві концепції історії України і Росії». У 1988 р. був надрукований скорочений німецький переклад праці проф. Д. Дорошенка «Православна Церква в минулому і сучасному житті українського народу» [18].

Таким чином, ієрархи та духовенство УАПЦ в діаспорі посідають чільне місце в історії Православної Церкви. Вони відіграли важливу роль у житті української спільноти в Німеччині, у збереженні національної ідеї в еміграції, а їхня духовна та культурна діяльність становить вагому складову багатогранного життя діаспори. Без жертовної сподвижницької праці українського духовенства в Німеччині було б не мислиме збереження національної самобутності українців, забезпечення їхнього духовного розвитку та культурного прогресу.











Підписи до світлин

1. 14–17 березня 1946 р. в Еслінгені біля Штутгарта відбувся перший у Німеччині Собор єпископів УАПЦ. Сидять зліва направо: єп. Геннадій, архиеп. Ігор, митр. Полікарп, архиеп. Михайл, єп. Сильвестр; стоять – єпископи Григорій, Володимир, Мстислав і Платон.
2. Митрополит Полікарп (Сікорський).
3. Митрополит Никанор (Абрамович).
4. Митрополит Анатолій (Дублянський).
5. Протоієрей Паладій Дубицький.
6. Протоієрей Демид Бурко.
7. Протоієрей Анфір Остапчук.
8. Парафіяни-українці вигнані сталінськими військами з рідних земель облаштовують храм на честь Покрови Божої Матері УАПЦ у Мюнхені, лютий 1946 р.
9. Інтер'єр храму у таборі для переміщених осіб у Мюнхен Фрайман, 1947 р.
10. Інтер'єр храму у таборі для переміщених осіб в Ашаффенбурзі, 1947 р.

Джерела і література

1. А. Д. [Анатолій Дублянський], прот. Митрополит Полікарп (у двадцяті роковини його упокоєння). *Рідна Церква*. 1973. Ч. 99. С. 3–4.
2. А. Д. [Анатолій Дублянський], свящ. Пам'яті покійного митрополита Полікарпа. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 6 (8). С. 6–9.
3. А. З. [Анатолій Захарович]. Наша канонічність. Декілька думок в четвертій роковини упокоєння митрополита Полікарпа. *Рідна Церква*. 1957. Ч. 31–32. С. 5–6.
4. Борщевич В. Волинський пом'яник. Рівне, 2004. 408 с.



5. Відкриття Богословсько-педагогічної Академії в Мюнхені. *Бюлетень Богословсько-педагогічної Академії*. № 2. Баварія, 1946. С. 3–4.
6. Дубицький П., прот. Свято-Покровська парафія в Мюнхені. *Рідна Церква*. 1965. Ч. 63. С. 8–10.
7. Дублянський А., прот. Тернистим шляхом. Життя митрополита Никанора Абрамовича. Лондон, 1962. 80 с.
8. Ковалів П. Богословська Академія УАПЦеркви. *Рідна Церква*. 1967. Ч. 69. С. 12–13.
9. Комунікат відділу інформації УАПЦ. *Рідна Церква*. 1953. Ч. 6 (8). С. 2–3.
10. Павлюк І. Гаюк Микола Гордійович. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-28885> (дата звернення: 16.11.2022).
11. Подобєд О. Українська Автокефальна Православна Церква у Німеччині (1945–1950 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія «Історія»*. 2015. Вип. 2. Ч. 2. С. 56–60.
12. Плічковський Н., протопр. Нарис історії Української Православної Церкви. Сідней–Аделаїда, 1985–1988. 126 с.
13. Сорокаліття УАПЦеркви в Німеччині. *Рідна Церква*. 1985. Ч. 143–144. С. 1–4.
14. Українська Православна Церква в Німеччині. Fr. Anatoli Dubliansky papers. Box 2. Folder 20. Ukrainian History and Educational Center Archives. Somerset, New Jersey (USA).
15. Українська Православна Церква Парафія Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Новому Ульмі. URL: <https://ukr.ukrainisch-orthodox-neu-ulm.de/1-2> (дата звернення: 16.11.2022).
16. Фультмес В. Заснування та початки діяльності Української Автокефальної Православної Церкви у повоєнній Німеччині. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія*. Вип. 2. Ч. 1. Тернопіль. 2018. С. 129–135.
17. Його ж. Митрополит Анатолій (Дублянський) – видатний ієрарх УАПЦ. *Волинський музей, історія і сучасність* : наук. зб. Вип. 5. Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України та 85-й річниці створення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк, 16 травня 2014 року. / упоряд. А. Силук. Луцьк, 2014. С. 261–264.
18. Memory Eternal: Protopresbyter Anfir Ostaptschuk. URL: <https://orthodoxyinamerica.org/2021/12/10/memory-eternal-protopresbyter-anfir-ostaptschuk-long-term-pastor-of-the-ukrainian-orthodox-communities-in-germany/> (дата звернення: 16.11.2022).

Наукове видання

**Духовна та культурна спадщина української діаспори
в освітньому процесі сучасної школи**

*Матеріали
Всеукраїнського круглого столу*

Упорядники: О. Й. Дем'янюк, А. М. Силюк

Технічний редактор: Л. І. Гаврилюк

Д-85 **Духовна та культурна** спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи : матеріали Всеукр. круглого столу (17 листопада 2022 р., м. Луцьк) / упоряд. : О. Й. Дем'янюк, А. М. Силюк. Луцьк : Волинський ІІПО, 2022. 220 с.

У збірнику вміщено наукові статті та тези виступів учасників Всеукраїнського круглого столу «Духовна та культурна спадщина української діаспори в освітньому процесі сучасної школи», організованого і проведеного Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти 17 листопада 2022 року, присвячені дослідженням внеску діячів української та волинської діаспори в світі у розвиток науки, культури, педагогіки і освіти та використанню його в освітній практиці сучасної школи.

Розраховане на широке коло науковців, краєзнавців, освітніх, бібліотечних та музейних працівників.

Матеріали відтворено з авторських оригіналів, в авторській редакції.

УДК 37.013:373:378



**ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

